

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
YENİÇAĞ TARİHİ BİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

SULTAN SÜLEYMAN ZAMANINDA
ENDERUN MEKTEBİ VE BİRİMLERİ

İbrahim ÇELEBİCAN
2501181093

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Zeynep TARIM

İSTANBUL–2022

ÖZ

Bu çalışmada, Kanuni Sultan Süleyman dönemi Enderun teşkilatı dönemin birincil kaynakları ışığında ele alınmıştır. Tez Enderun odaları iç oğlanları ile zabıt ve amirlerine dair bilgi içermektedir. Enderun'un Sultan I. Süleyman döneminde Has Oda, Hazine Odası, Kılar Odası ve Büyük/Küçük Odalardan müteşekkil olduğu görülmüştür. Çalışmanın planı da bu bilgiye şekillenmiş olup; birinci bölümünde devşirme sistemi, pençik usulü gibi Enderun'a oğlan alımında kullanılan yöntemler, dış saraylar ve Büyük/Küçük Odalar üzerinde durulmuştur. İkinci bölümde Enderun Odalarından Hazine ve Kilar Odaları teşkilatına dair hususlardan bahsedilmiştir. Üçüncü bölüm ise Has Oda, Kapu Ağası ve Kapu Oğlanları ile alakalıdır. Kaynaklarla alakalı konulara da sıklıkla temas edilmiş olan tezde dönemin kaynaklarından elde edilen verilerin bir kısmı tablolaştırılarak ekler kısmında verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kanuni, I. Süleyman, Enderun, Saray, İç Oğlanı, Ağa

ABSTRACT

In this study, Enderun institution during the reign of Süleyman the Magnificent is discussed with in the light of primary sources. This thesis contains information about Enderun sections, ıch oghlans, the officers and their superiors. It is seen that during the reign of Süleyman the Magnificent, Enderun institution consist of Has Oda, Treasury, Cellar and Great/Small sections. This study shaped accordingly to that. First chapter is focuses on the systems that are used for recruiting oghlans/students to Enderun such as devshirme and penchik, outer palaces and the great/small sections. In second chapter treasury and cellar sections of Enderun are mentioned relevant to subjects of their organization. Third chapter is about Has Oda, kapu aghası and kapu oghlans. This thesis frequently points out the issues related to sources, some of the data obtained from the mentioned periods sources are given in the appendix in a chart form.

Keywords: Kanuni, Süleyman I, Enderun, Palace, Ic Oghlani, Agha

ÖNSÖZ

Osmanlı Devleti içerisinde uzun yıllar varlığını sürdüren Enderun, devletin en köklü kurumlarından birisidir. Buradan yetişen devlet adamları ve aydınlar Enderun sistemi var oldukça devlet üzerindeki etkilerini en üst düzeyde sürdürmüşlerdir. Yetişmiş insan ihtiyacının karşılanması maksadıyla medreseler gibi vakıflar eliyle ihdas edilmiş olan eğitim kurumlarının aksine doğrudan devlet tarafından teşkil edilmiş, masrafları devlet hazinesi tarafından karşılanmış bir kurumdur. Saray içerisinde bulunması onu benzerlerinden ayıran önemli hususlardan bir tanesidir. Enderun sadece teorik derslerin olduğu bir okuldan çok uygulamalı eğitimin sürdüğü, oğlanların çalışarak öğrendiği, yeteneklerine göre ayırdığı mektep kelimesi ile ifade edilemeyecek farklı bir yapıdır. Ok atmadan, at binmeye, kılıç kullanmaya, dini ilimlerden, musiki ve dil eğitimine kadar pek çok alanda eğitimin verildiği bu kurum Fatih devrinden Osmanlı Devleti'nin son yıllarına kadar bir şekilde varlığını sürdürmüştür.

Bu çalışmada arşiv evrakı başta olmak üzere özellikle dönemin kaynakları esas kabul edilerek elde edilen bilgi tahlil edilip, çalışmanın kapsamına giren döneme dair yeni sorular sormak ve bazı tespitlerde bulunmak hedeflenmiştir. Enderun çalışmalarında ekseriyetle görmezden gelinen bir tarih aralığı olan Kanuni Sultan Süleyman devrinde (1520-1566) Enderun sisteminin ne durumda olduğu, Enderun ağalarının ve oğlanlarının görevleri, mevcudu, ücretleri, odaların teşkilat yapıları gibi konuların araştırılıp belirlenmesi yapılan bu çalışmanın esas amacıdır. Enderun ile ilgili bilgilerin, Osmanlı müelliflerince kanun-ı kadim olarak değerlendirilen bir dönemde bu kadar noksan olması bu kurumun anlaşılmasında büyük bir sorun olarak değerlendirilmiştir. Bu eksikliğin üzerine gitmek suretiyle devlet arşivlerinde ilgili tarih aralığı taranmış ve farklı tasnifler içerisinde yer alan pek çok kaynağa erişilmiştir. Buradan elde edilen malzeme bu tezin esasını oluşturmaktadır.

Değerli yönlendirmeleri ve tavsiyeleriyle sadece tezin hazırlanış sürecinde değil öğrencilik hayatımın tamamında beni doğruya ve iyiye sevk etmiş olan, talebesi olmaktan büyük bir onur duyduğum, tezimi ve kullandığım kaynakları satır satır takip eden kıymetli hocam Prof. Dr. Zeynep Tarım'a şükranlarımı sunuyorum.

Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde sağladıkları kolaylıklardan ötürü Devlet Arşivleri Başkanlığı, İSAM Kütüphanesi ve Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi çalışanlarına teşekkür ederim. Cumhurbaşkanlığı Millet Kütüphanesi'ndeki mesaim sırasında belgelerimin çözümlemesini yaparken yardım ve dostluğunu esirgemeyen değerli arkadaşım Ekim Sude Atış'a çok teşekkür ederim. Tezin yazım sürecinde büyük bir sabırla bana destek olan aileme, sevgili annem şükran elebican'a teşekkürü borç bilirim.

İbrahim elebican

İstanbul-2022

İÇİNDEKİLER

ÖZ.....	III
ABSTRACT.....	IV
ÖNSÖZ.....	V
TABLolar LİSTESİ.....	IX
KISALTMALAR LİSTESİ.....	X
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

ENDERUN TEŞKİLATININ OLUŞMASI

1.1. Pençik ve Devşirme Sistemleri.....	15
1.2. Dış Saraylar: Edirne, Galata, İbrahim Paşa ve İskender Çelebi Sarayı.....	18
1.2.1. Edirne Sarayı.....	19
1.2.2. Galata Sarayı.....	20
1.2.3. İbrahim Paşa Sarayı.....	23
1.2.4. İskender Çelebi Sarayı.....	25
1.3. Yeni Sarayın Enderun Teşkilatı: Büyük ve Küçük Odalar.....	26
1.3.1. Küçük Oda.....	26
1.3.2. Büyük Oda.....	30
1.3.3. Saray Ağası ve Diğer Büyük/Küçük Oda Görevlileri.....	33
1.3.4. Büyük/Küçük Oda Teşkilatı.....	34

İKİNCİ BÖLÜM

HAZİNE VE KİLAR ODALARI

2.1. Kılar Odası.....	41
2.1.1. Kilarcıbaşı.....	45
2.1.2. Kilar Kethudası.....	47
2.2. Hazine Odası.....	50
2.2.1. Hazinedârbaşı.....	54
2.2.2. Hazine Kethudası.....	56

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

HAS ODA, KAPU AĞASI VE DİĞER ENDERUN AĞALARI

3.1. Has Oda.....	63
3.1.1 Has Odabaşı.....	70
3.1.2. Silahdar Ağa.....	72
3.1.3. Çuhadar Ağa.....	74
3.1.4. Rikabdar Ağa.....	76
3.1.5. Doğancıbaşı ve Doğancılar.....	78
3.2. Kapu Ağası.....	83
3.3. Diğer Enderun Ağaları.....	85
SONUÇ.....	88
KAYNAKÇA.....	90
EKLER.....	98

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1: Kanuni Devri Kaynağına Göre Enderun Oğlanlarının Etnik Kökeni

Tablo 2: Galata Sarayı'nın 960 (1552-1553) – 963 (1555-1556) Yılları Mevcudu

Tablo 3: İbrahim Paşa Sarayı'nın 960 (1552-1553) – 963 (1555-1556) Yılları Mevcudu

Tablo 4: 967-969 (1560-1562) Tarihlerinde Büyük/Küçük Odanın Mevcud ve Mevâcibi

Tablo 5: 967-969 (1560-1562) Tarihlerinde Kılar Odası Mevcud ve Mevâcibi

Tablo 6: 967-969 (1560-1562) Tarihlerinde Hazine Odası Mevcud ve Mevâcibi

Tablo 7: 967-969 (1560-1562) Tarihlerinde Has Oda Mevcud ve Mevâcibi

Tablo 8: 955/1548-1549 Tarihinde Enderun Mevcudu

KISALTMALAR LİSTESİ

c.: Cilt

DİA: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi

İÜ: İstanbul Üniversitesi

MAD.d.: Maliyeden Müdevver Defterler

MÜ: Marmara Üniversitesi

s.: Sayfa

SBE: Sosyal Bilimler Enstitüsü

TSMA.d.: Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Defterleri

TSMA.e.: Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Evrakı

TTK: Türk Tarih Kurumu

Tür.yer.: Türlü Yerlerde

TY: Türkçe Yazmalar

vd.: ve diğerleri

GİRİŞ

Kanuni Sultan Süleyman'ın kırk altı yıllık saltanatı Osmanlı tarihi boyunca etkisi her açıdan uzun yıllar sürmüş bir devir olarak karşımıza çıkmaktadır. İnşa edilen abideler, yetişen büyük sanatkârlar, devlet adamları, vaz'edilen kanunlar ve savaş meydanlarında gösterilen başarılar olmak üzere bu tarihleri Osmanlı müellifleri *kanun-ı kadim*'in en iyi uygulandığı dönem olarak anmış, yirminci yüzyıl itibariyle ise adından “*klasik çağ*” olarak bahsedilmiştir. Teşkilatı bakımından Fatih devri yeniliklerinin tezahür ettiği, üstüne eklenerek genişletildiği bir devir olarak özetlenebilir.

Topkapı Sarayı II. Mehmed (ö. 1481) tarafından bugün Sarayburnu olarak bilinen boğaza ve şehre hâkim bir tepe üzerine 1465 yılında inşa edilmeye başlanmıştır. İstanbul'da Osmanlılar tarafından inşa edilen ikinci saraydır. Bu bakımdan uzun yıllar yeni saray manasındaki “*Saray-ı Cedit*” ismi ile anılmıştır. 1478 yılında tamamlanıp bu tarihten sonra devletin yönetim merkezi halini alan Topkapı Sarayı teşkilat cihetinden dört ana bölüm etrafında incelenmektedir. Bunlar Birûn, Dîvân-ı Hümayun, Harem ve Enderun'dur.¹

Birûn kelime manası itibariyle “dış” anlamına gelmektedir. Topkapı Sarayı'ndaki kullanımı da bu anlama uygun olarak sarayın birinci ve ikinci avlusu için ve daha çok dış hizmetler ile meşgul olan saray görevlilerini tarif için kullanılmaktadır. Bunlar arasında padişah hocası, çaşnigirbaşı, müneccimbaşı, mîralem, şehremini, altı bölük halkı ağaları gibi üst düzey kimseler, maiyetleri ile birlikte bulunmaktadır. Belgelerde ‘*birûnî*’ olarak da yazılabilen bu görevliler genel olarak iç sarayın dışarı ile olan irtibatından sorumludurlar. Bunlar ulemâ, ümenâ ve ağayân başlıkları altında sınıflara ayrılmaktadır. Bu bölüme ilmiye ve kalemiye sınıflarından da giriş yapabilmek mümkün olmakla beraber hizmet eden görevlilerin önemli bir kısmı Enderun'da yetişmiştir. Sarayın temel ihtiyaçlarını temin ve tedarikle görevli kimseler burada görev alabildiği gibi padişaha doğrudan hizmet

¹ Zeynep Tarım, “Topkapı Sarayı”, **DİA**, c. 41, İstanbul 2012, s. 256.

eden, padişahın yakınında bulunan görevliler de burada bulunabilmekteydi. Bunlara en başta çaşnigirleri örnek göstermemiz mümkündür. Sarayın daha çok idâri görevlilerinin bulunduğu bir bölüm olan Birûn, saray teşkilatıyla ilgili belgelerde kimi zaman ‘Enderun’ olarak da yazılabilmektedir.

Fonksiyonu açısından Osmanlı idari tarihi içerisinde oldukça önemli bir yere sahip olan Topkapı sarayında idari merkez olarak değerlendirilen Divân-ı Hümayun², Topkapı Sarayı’nın Alay Meydanı olarak bilinen II. avlusunda yer almaktadır. Bu avlu Divanhaneye ev sahipliği yapmasının yanı sıra cûlus merasimleri başta olmak üzere elçi kabullerinin, önemli toplantıların, törenlerin yapıldığı bir avludur. Bu avlunun en önemli yapılarından olan Divanhâne, Fatih devrinde yaptırılmış, Kanuni devrinde İbrahim Paşa tarafından yenilenmiştir. Meydandaki bir diğer yapı olan Adalet Kulesi de Fatih Sultan Mehmed tarafından yaptırılmıştır.³ Bu yapılar topluluğunun hemen karşısında saray mutfağı olan Matbah-ı Âmire yer almaktadır. Divân-ı Hümayûn, Vezir-i Azam başkanlığında toplanan ve devletin en mühim meselelerinin görüşüldüğü, mahkemelerin görüldüğü yüksek mahkeme gibi işleyen idari bir müessesedir. Vüzera, Kazaskerler, Defterdarlar ve Nişancı bu kurumun aslî üyeleri olarak bu toplantılara katılırlardı. Reîsülküttap gibi burada görevli bulunan ancak asli üye olmayan üst düzey yöneticiler de bu toplantılarda görevleri icabı bulunurlardı. Kurulduğu günden itibaren zamanla azalan bu toplantılar Kanuni devrinde haftada 4 gün yapıldı.

Harem, padişahın ve hanedanın yaşam alanı olarak Türk-İslam saraylarında da var olagelmiş köklü bir kurumdur. Teşkilat yapısı Enderun ile benzerlik gösteren Harem, padişahın annesi olan valide sultanın yönetimindedir. Haremin en önemli idarecisi harem ağasıdır. Harem ağası Harem’in korunmasından ve işleyişinden sorumludur. Burada bulunan cariyeler ise Enderun’da bulunan oğlanlar gibi buraya köle olarak getirilerek, belirli bir eğitime tabi tutulurlardı. Başarı gösterenler benzer şekilde kalfalık ve ustalık adı verilen mertebelere zamanla terfi eder, uygun görülenler belirli zamanlarda devlet adamlarıyla evlendirilebilirlerdi. XVI. yüzyıldan

² Zeynep Tarım, “Topkapı Sarayı’nın Kısımları, Kullanımı ve Teşrifatı”, **Topkapı Sarayı’nı Anlatmak**, Editör: A. Satan, S. Aydın, S. İpek, İstanbul 2018, s. 104.

³ Tarım, “Topkapı Sarayı”, s. 257-258.

itibaren eklenen yeni yapılarla sürekli büyüyen Harem, sarayın geniş kısımlarından biridir. XV. ve XVI. yüzyılda mevcudunun düşük olduğu kabul edilmektedir.⁴ Dönemin kaynaklarında Enderun olarak da kaydedilebilen Harem’de bozulmaların da XVI. yüzyıldan sonra başladığı söylenebilir.

Sarayın Divân-ı Hümayûn bölümü geçilerek gelinen Enderun ise, Birûn kelimesinin zıt anlamlısı olarak, sarayın iç bölümünü ifade etmektedir. Enderun bölümü sarayın Enderun avlusu da denilen üçüncü avlusunda yer almaktadır. Üçüncü avlu çevresinde sıra halinde mevcut olan Enderun odaları padişahın ve Enderun halkının kullanımına aittir. Babüssaade’den geçilerek giriş yapılan Enderun Avlusu içerisinde bulunan Enderun mektebi iç oğlanlarının eğitim ve hizmet gördüğü bölümdür. Kanuni döneminde Arz Odası, Has Oda, Hazine Odası, Kılar Odası ve Büyük/Küçük Odalar bu bölümde bulunmaktadır. Bugün bu avlunun tam ortasında müstakil halde bulunan Enderun Kütüphanesi ise Kanuni devrinde henüz inşa edilmemiş olup Sultan III. Ahmed tarafından yaptırılmıştır.⁵ Enderun, devşirme sistemi esaslarına dayalı olarak saraya getirilen gençlerin eğitim gördükleri bölümdür. Burası padişahın yaşam alanı olarak gösterilmekteyse de büyük ölçüde Enderunlu gençlerin yaşadıkları ve eğitimlerini sürdürdükleri mekandır.⁶

Odalar halinde teşekkül eden Enderun’un temel yapısına, *Fatih Kanunnâmesi* esas alınarak Fatih devrinde kavuştuğu kabul edilmektedir. *Kavanîn-i Yeniçeriyân*’da geçen ve doğruluğu tartışmalı bir anekdot, Enderun’un kuruluşu ve gelişimi hakkında fikir vermektedir. Buna göre Sultan II. Mehmed İstanbul’da kıldığı bir cuma namazının ardından bazı yeniçeriler tarafından uygunsuz bir şekilde selamlanmıştır. Bu selamlamayı sultan hoş görmeyerek Mahmud Paşa’ya (ö. 1474) bunun sebebini sormuş, cevaben devşirmelerin Türkçeyi iyi bilmediklerini işitmiştir. Eserde bu rivayetin ardından devşirme oğlanların Türkçe öğrenmeleri amacıyla “Türk’e verme” adıyla maruf olan usulün getirildiği yazılmıştır.⁷ Âşık Paşazâde ise bu usulün daha Sultan I. Murad devrinden (1362-1389) itibaren, yeniçeri ocağının ihdası ile

⁴ Çağatay Uluçay, **Harem**, TTK, Ankara 1985, s. 9

⁵ Serhan Şalk, **Topkapı Sarayı Enderun Kütüphanesi Yapılışı, Tamirleri ve Kullanımı**, YL Tezi, Danışman Zeynep Tarım, İÜ SBE Tarih Bölümü Osmanlı Müesseseleri ve Medeniyeti Tarihi Bilim Dalı, İstanbul 2019, s. 20.

⁶ Tarım, “Topkapı Sarayı”, s. 256.

⁷ **Kavanin-i Yeniçeriyân**, Haz. Tayfun Toroser, İş Bankası Kültür Yay., İstanbul 2011, s. 10-12.

beraber uygulanmaya başlandığını söylemektedir.⁸ Her halükârda Sultan II. Murad ve II. Mehmed devirlerinde devlet teşkilatının düzenlendiği ve Fatih'in yaptığı düzenlemelerden acemi ocağına alınanların eğitime önem verdiği anlaşılmaktadır. Zira devlet içerisinde Türkler ile kul oğlanları arasında bir denge oluşturulması ancak bu oğlanların iyi bir eğitimle ve saray tarafından himayesi ile mümkün olabilirdi.⁹ Sultan II. Mehmed bu ihtiyaca binaen Enderun'a farklı bir kimlik kazandırarak kul sistemini Osmanlılara özgü hale getirmiş ve bugün anlaşılan haliyle Enderun'un temellerini atmıştır. Sultan II. Mehmed tarafından yapılan bu düzenlemeler kısa süre içerisinde meyvesini vererek vezir-i azamlık başta olmak üzere Osmanlı Devleti'nin önemli kademelerinde kul kökenli devlet adamlarının etkin hale gelmesini sağlamıştır.¹⁰ Sultan Süleyman dönemine gelindiğindeyse padişah tarafından atanan vezirlerin artık tamamı devşirme kökenlilerden seçilmiş ve Enderun'dan yetişmiştir.¹¹

Birûn, Harem ve Enderun isimlendirmelerinin Kanuni devri kaynaklarında oldukça değişken olduğunu söylemek gerekir. Bu isimler kaynaklarda bir yer adı olmaktan çok bir yer tarifi olarak kullanılmıştır. Mesela Harem çoğu kez Enderun olarak adlandırılabilmektedir. Harem, Enderun olarak yazıldığı takdirde belge içerisinde karışıklık olmaması sebebiyle Enderun, Birûn olarak yazılmaktadır. Devlet kayıtlarında sıklıkla rastlanan bu duruma kroniklerde ve tezkirelerde de rastlanmakta, genellikle Enderun'dan Harem şeklinde bahsedilmektedir.¹² Böylece Enderun'un farklı isimlerle de tanımlandığı görülmüştür. Bu isimlendirmeler karışıklığa sebep olmayacak şekilde kullanılmış olsalar dahi bu birimlerin ayrımı ancak belgenin içeriğine göre yapılabilir.

⁸ Âşık Paşazâde, *Tevârih-i Âl-i Osman*, Haz. Yekta Saraç, Kemal Yavuz, Gökkuşbu, İstanbul 2018, s. 322-323.

⁹ Yasemin Yayla, *Kanuni Sultan Süleyman devri Osmanlı Devleti'nde bürokratik yapı: 1520-1566*, YL Tezi, Danışman Bayram Kodaman, SDÜ SBE Tarih ABD, Isparta 2001, s. 57-58.

¹⁰ İnalçık, "Ghulam", s. 1085-1091.

¹¹ Mehmet Şakir Yılmaz, "Koca Nişancı" of Kanuni: Celalzade Mustafa Çelebi, *Bureaucracy and "Kanun" In The Reign of Suleyman The Magnificent (1520-1566)*, Doktora Tezi, Danışman Halil İnalçık, Bilkent Üniversitesi Tarih Bölümü, Ankara 2006, s. 108.

¹² Peçevi İbrahim Efendi, *Tarih-i Peçevi*, Enderun Kitabevi, İstanbul 1980, s. 20,21,24 vd.

Fatih devrinde dört odadan¹³ müteşekkil olan Enderun, Kanuni devrinde Has Oda, Hazine Odası, Kılar Odası ve Büyük/Küçük Oda olmak üzere yine dört odadan oluşmaktaydı. Bu tarih aralığında “Bölük-i Şahinciyan-ı Enderûn” olarak isimlendirilen oda mensupları diğer odalara dağıtılmış ve bir Büyük Oda ihdas olunmuş olmalıdır. Büyük Oda, Sultan I. Selim devrinde de varlığına tesadüf ettiğimiz birimlerden olmakla birlikte Küçük Oda isimlendirmesi Sultan I. Süleyman devrinden itibaren görülen bir kullanımdır. Hazine Odası ve Kilar Odası Fatih devrinden önce ihdas edilmiş olan ancak yine bu dönemde nizama bağlanmış odalardır. Has Oda ise tamamen Fatih devrine özgü bir müessese olarak karşımıza çıkmaktadır.

Tezin Kaynakları

Bu çalışmada konuya dair döneme ait pek çok kaynak taranmıştır. Öncelikle konu ile alakalı kaynaklar incelenerek bunlar arasındaki ilişki çözümlenmiştir. Mevâcib defterleri bu konu hakkında en önemli kaynak türlerinden birisidir. Ardından nispeten daha fazla karşılaşılan tevziat defterleri gelmektedir. Bu iki defter türünde de benzer bilgiler verilmesine rağmen farklılıkları üzerinden iki kaynak türü arasında konulara göre tasnif yapılmıştır. Kronikler gibi dönemin kaynakları, çok daha keskin hatlarla teşkilat şeması veren arşiv evrakını desteklemiştir. Arşivdeki tarihsiz defterler de bu konuya dair oldukça fazla malumat bulunmakla beraber tezin hedeflediği tarih aralığında yazıldıkları tespit edilmedikçe metinde kullanılmamıştır.

Dağıtmalar manasına gelen tevziat kelimesi ile adlandırılan defterler Enderun odaları hakkında bilgi içermektedirler. Oda ağalarına, zabıtlere ve oğlanlara verilen eşya, eşya yerine verilen akçe veya eşyanın dağıtıldığı neferin sayısını kaydetmek maksadıyla tutulmuşlardır. Bu kaynaklar odalardaki kişilere verilen elbiselik hakkında bilgi içermekle birlikte Osmanlı müesseselerine dair başka önemli bilgiler de ihtiva etmektedirler. Özellikle Kanuni Sultan Süleyman saltanatının son yıllarında arşiv kataloglarında bu tür defterlerin sayısında bir artış gözlemlenmiştir. Çalışmada bu başlık altında değerlendirilen, 917 tarihinden 983 tarihine (Eylül/Ekim 1511-9

¹³ Bölük-i Oda, Bölük-i Hazine, Bölük-i Kilar ve Bölük-i Şahinciyan-ı Enderun şeklindeki kayıt için bkz. Ahmed Refik, “Fatih Devrine Aid Vesikalar”, *Târîh-i Osmânî Encümeni Mecmuası*, Sene: 8, Sayı: 62-49, İstanbul 1340, s. 5.

Temmuz 1575) kadar olan aralıkta dokuz defterden istifade edilmiştir. Bu defterlerin bazıları benzer özellikler taşımasa da özellikle 1 Rebiülevvel 967- Rebiülevvel 968 (Kasım/Aralık 1560-5 Eylül 1567), 975-977 (Aralık 1567-Mayıs 1570), 17 Muharrem 976-Evahir-i Rebiülevvel 983 (12 Temmuz 1568-9 Temmuz 1575) tarih aralıklarını ihtiva eden üç defterin bir seri oluşturduğu söylenebilir. TSMA.d 4637 ile TSMA.d 6083 numaralı ve 965 (Nisan-Mayıs 1558) tarihli defterler de bu şekilde benzer özellikler göstermek suretiyle kendi aralarında bir seri oluşturmaktadır. Sultan I. Selim devrine ait olan ve 919 (1512-1513) yılına tarihlenen iki defterden ilki bu dönem tevziatına dair, diğeri ise Enderunluların ücretlerine dair bilgi içermektedir.

Tevziat defterlerinin tutulma biçimleri hemen hemen aynıdır. Buna göre önce oda ağası veya zabiti tevziatıyla birlikte zikrolunur. Ardından oda oğlanlarına verilen eşya cinsine göre ayrı başlıklar halinde yazılmaktadır. Örneğin; “Hazine Odası’na âlâ çatma kaftan aded 20” veya “hazinedarbaşına kıt’a 6” şeklinde kayıtlar görülmektedir. Eşya dağıtımı her yıl aynı aya tekabül etmemekle beraber bazı eşyalar yılda bir kez veriliyorken bazıları yılda iki kez tevzi ediliyor olabilir. Mesela bu dönemde genellikle kuşak iç oğlanlarına yılda bir kez dağıtılmakta iken dolama yılda iki kez dağıtılmaktadır. Bu defterlerden Enderun oğlanlarına verilen eşyaların kaç adet verildiği, dağıtımın hangi aylarda yapıldığı görülebilmektedir.

Topkapı Sarayı arşivinde bulunan 965 (1558) tarihli diğeri bir tevziat defteri¹⁴ ise Kanuni devri Enderun teşkilatına dair oldukça önemli bilgiler vermektedir. 8 sayfadan müteşekkil olan defterin sayfalarında hasar görmüş kısımları varsa da ekseri sağlamdır. Yazısı nispeten okunaklı olan defter belirli bir sistem üzere tutulmamıştır. Bu düzensiz metot yazıları okumayı da güç hale getirmektedir. Defter Enderun oğlanlarından bir kısmına yoğunlaşmak suretiyle bunların varsa görevleri, isimleri ve bulundukları oda hakkında bilgi vermekte, tevzi edilen eşyaya ve paraya dair malumat içermektedir. Topkapı Sarayı tasnifinde yer alan bir başka 965 (1558) tarihli evrak da benzer şekilde bilgi ihtiva etmektedir.¹⁵ Bu defterler birbirlerine oldukça benzer gözükmekte olup içerilerindeki tarihler de birbirinin devamı niteliğindedir. Bu kaynaklarda Enderun mensubu olan oğlanlar isimleri ve var ise

¹⁴ TSMA.d 4637, 15 Cemaziyelahir 965.

¹⁵ TSMA.d 6083, 1 Şaban 965.

görevleri birlikte yazılmıştır. Bu bakımdan her iki defter de Enderun'da bulunan sınıflara ve görevlere dair bilgi veren ender kaynaklardır.

Yukarıda değindiğimiz üzere tevziat defterleri, Enderun konulu çalışmalarda özellikle odaların mevcudunu tespit başta olmak üzere sayısal verileri ortaya çıkarmak maksadıyla kullanılmaktadır. Bu çalışma ise bu tür kaynakların nasıl kullanılacağı hususunda yeni yöntemler önermektedir. Tevziat defterlerinde oda isimlerinin altında akçe, elbiselik ve nefer sayısı olmak üzere çeşitli sayılar verilmektedir. Bu sayılar dağıtılan eşyanın cinsi, dağıtıldığı kişi sayısı gibi etkenlere göre hemen her başlıkta ve aydan aya değişiklik göstermektedir. Defterlerin içerisinde kaydolunmuş olan eşyadan veya akçeden odalarda kimlere, kişi başı kaç tane ve toplam kaç kişiye dağıtıldığı ise bilinmemektedir. Defterlerde çoğunlukla dağıtımın yapıldığı kişilerin isimleri anılmayarak sadece odaları veya görevleri yazılmaktadır. Bu durum defterin tutulma sebebi ile alakalı olarak dağıtılan eşyayı esas almasından kaynaklanmaktadır. Bu eşyaların kişi başı kaç kişiye verildiği, verilen eşyanın herkese verilip-verilmediği yine bilinmeyen hususlardandır. Tevziat defterleri üzerinde yapılan okuma ve incelemeler neticesinde bu sorulara bu defterler muhteviyatından şimdilik bir cevap bulunamamıştır. Tevziatı yapılan eşyanın odadaki bir grup oğlana verilmiş olabileceği ihtimali ise elbiselik, akçe ve nefer cinsinden bütün verileri sorunlu kılmaktadır. Akçe, elbiselik ve nefere dair verilen rakamların yukarıda bahsedildiği cihette sorunlu olması, defterlerin odaların mevcutlarını belirlemek maksadıyla kullanımını da sorunlu hale getirmiştir. Bu kadar bilinmeyen olan bu kaynakların doğrudan, hiçbir kritiğe tabi tutulmaksızın kullanımı ise yanlış sonuçların ortaya çıkmasına sebep olmaktadır.

Bu defterler nadiren de olsa oğlanlara yapılan tevziatı ismen gösterebilmektedir. Buna rağmen kaynak içerisinde verilen bilgi, genellikle kurumların mevcuduna dair daha muteber bir kaynak türü olan mevâcib defterleriyle uyuşmamaktadır. Dolayısıyla bu çalışmada bu kaynak türünün gerçek sayı vermeyeceği göz önünde bulundurulmuş olup özellikle odalara dair sayısal bilgiler için mevâcib defterleri esas alınmıştır. Tevziat defterlerinin oda mevcudu hakkında verdiği bilgilerin tartışmalı olduğunu ileri sürmekle beraber bu defterlerin içerdiği

bilgiler Enderunluların ne tür elbise kullandıkları veya ne işle meşgul olduklarını ifade etmesi açısından değerlidir.

Mevâcib defterlerinden 967-969 (1560-1562)¹⁶ tarihli kayıtlar Enderun teşkilatına dair tafsilatlı bilgi ihtiva etmesinden dolayı bu çalışmanın ana kaynaklarından birisi olmuştur. Tam olarak Cemaziyelevvel 967 (Ocak-Şubat 1560) ile Zilhicce 969 (Ağustos 1562) arası tarihleri kapsayan, maliyeden müdevver tasnifi içerisinde bulunan defterde sadece Cemaziyelahir 967 (Şubat-Mart 1560) ayının başlığı yazılmış olmasına rağmen boş bırakılmıştır. Bahsi geçen bir aylık eksiklik defter içerisinde sadece Enderun odalarını kapsamakta, Harem ile ilgili olan bölümlerde bulunmamaktadır. Bunun sebebine dair herhangi bir bilgi yazılı değildir ancak ilgili bölümün başlıkları altında yazılacak yerlerin sonradan doldurulmaya müsait şekilde boş bırakılması sehven atlandığını düşündürmektedir. Bu aydan önceki ve sonraki aylar değerlendirildiğinde ise eksik olan bölümlerde çok büyük bir değişiklik meydana gelmediği söylenebilir. Bu eksiklik hariç, muntazam bir şekilde bütün kayıtlar ay-ay görülebilmektedir. Fizikî olarak nispeten iyi durumda olan defter, 43 varaktır. Sayfaların kronolojik olarak takip ettiği düzende bir eksiklik bulunmamaktadır. Defterin benzerlerine arşiv taramaları neticesinde rastlanmış olsa da Kanuni dönemi Enderûn oğlanlarına dair bu şekilde tafsilatlı malumat içeren bir örneği görülmediğinden bir seriye ait olup olmadığı da şimdilik belirlenememiştir. Defter genel itibarıyla kimi yerlerde divani de kullanılmakla birlikte siyakat yazı ile kaleme alınmıştır. Özellikle rakamlar ve sayılar ekseriyetle siyakattir. Ancak bu hususta tek bir yazı tipinin görüldüğü söylenemez. Defterin bazı bölümleri nispeten okunaksız olmakla birlikte genel olarak sarihtir. Yukarıda bahsedildiği üzere defter Enderun cemaatleri hakkında kronolojik olarak bilgi vermektedir. Bazı istisnalar hariç bu cemaatlerin sıralamalarına da oldukça dikkat edildiği görülmektedir. Defter, on iki ay boyunca aylık olarak zikrolunan cemaatlerin mevâcibini tabloda gösterilen silsile esas olacak şekilde vermektedir. Bu sıralama hiyerarşik düzen hakkında da fikir vermektedir. Saraydaki görevliler on başlık altında toplanmıştır.

Yukarıda ayrıntısı verilen MAD.d 903 numaralı mevâcib defteri Enderun ile birlikte sarayın diğer bölümlerine dair bilgiler de vermektedir. Aylık bir düzende

¹⁶ MAD.d. 903, Cemaziyelevvel 967-Zilhicce 969.

zikrolunan bazı cemaatlerin sayıları başta olmak üzere aldıkları ücretler ve isimleri gibi bilgiler defter içerisinde mevcuttur. Dönemin diğer kaynakları ile kıyas edildiğinde verdiği sayılar tutarlıdır. Odalarda bulunan efradın isimlerini de bu sayılar ile birlikte zikretmesi defterin değerini arttırmaktadır. Bu hususlar ilerleyen bölümlerde de örnekler üzerinden inceleneceği için daha anlaşılır bir şekilde ortaya çıkacaktır. Defter Enderun teşkilatı içerisindeki hareketlilikleri de göstermektedir. 1560-1562 tarihleri arasında yeni gelenlerin kim tarafından getirildiği, tavâşî iseler tavâşî oldukları gibi bilgiler de kısmen görülebilmektedir. Saray cücelerini ve dilsizleri de yer yer belirten mevâcib defteri, her ferd için geçerli olmamakla birlikte gelme, çıkma, ölüm gibi bilgileri de içermektedir.

Maliyeden Müdevver tasnifinde bulunan ve muhteviyatı bakımından istifade ettiğimiz diğer bir defter ise 955 (1548) tarihli mevâcib defteridir. Kaynak oldukça hacimli olup 133 varaktan oluşmaktadır. Muharrem 955'ten (Şubat/Mart 1548) aynı yılın Zilhiccesine (Ocak 1549) kadar olan dönemi kapsayan defter içerisinde genel olarak saray teşkilatına dair oldukça ayrıntılı bilgi vermesinin yanı sıra Enderun'a dair zikretmiş olduğu malumat 1560-1562 yıllarına ait mevâcib defteri kadar ayrıntılı değildir. Enderun arz ağaları başta olmak üzere oda mevcutları ve mevâcibleri ile alakalı bilgi vermektedir. Dönemin diğer mevâcib defterleri ile hattının benzerliği başta olmak üzere pek çok benzer özellikler içermektedir. Bu defterden çalışma içerisinde daha çok tespit edilen farklılıkları teyit maksadıyla yararlanılmıştır.

Maliyeden müdevver tasnifinden 960 (1552/1553) tarihli mevâcib defteri de kendisinden ayrı bir başlık altında bahsetmeyi gerektirecek nitelikte muhteviyata sahip bir defterdir. Defterin Enderun gilmânı hakkında malumat verdiği yönelik bilgi mevcutsa da daha çok dış saraylar olarak tabir olunan saraylardan Galata ve İbrahim Paşa Sarayı mensubu oğlanlar hakkında bilgi içermektedir.¹⁷ Özellikle teşkilatları hakkında Kanuni dönemi için kısıtlı bilgiye sahip olduğumuz düşünülürse bu sarayların mevcudları ve mevâcibleri hakkında verdiği bilgiler bazı boşlukları doldurmaktadır. Buna göre defter Muharrem-Zilhicce 960 (Kasım/Aralık 1553) tarih aralığında toplamda bir yıllık bir süreci kapsamaktadır. Ömer Lütfi Barkan tarafından

¹⁷ Bilgin Aydın-Rıfat Günelan, **XV-XVI. Yüzyıllarda Osmanlı Maliyesi ve Defter Sistemi**, Yeditepe Yay., İstanbul 2008, s. 170.

Belgeler dergisinde yayınlanan ve benzer özellikler gösteren belgeler bu defterdeki bazı tanımlamaları tamamlamaktadır. Özellikle aynı dergide yayınlamış olduğu “*İstanbul Saraylarına Ait Muhasebe Defterleri*” başlıklı makale içerisindeki 963 (1555/1556) tarihli bir başka defterle de oldukça büyük benzerlikler gösterdiği anlaşılmaktadır.

Osmanlı devlet teşkilatına dair bir diğer önemli kaynak türü ise döneminde yazılmış eserlerdir. Bunlar arasında tarihler, tezkireler başta olmak üzere kaynaklar incelenirken özellikle doğrudan devrin olaylarına ilk elden tanıklık etmiş, sarayda bulunmuş kimseler tarafından yazılmış eserler seçilmiştir. Kanuni Sultan Süleyman devrinin öncesi ve sonrasında yaşamış bazı müelliflerin eserleri de teşkilatın bu dönemde ilk ve son halini tespit etmek, buradan yetişen insanların etkilerinin bir müddet daha devam etmesi ve bu konuda naklen de olsa daha tutarlı bilgi vermeleri dolayısıyla kaynak olarak kullanılmışlardır.

Enderun’a dair başlıklar halinde malumat veren İdrîs-i Bitlisî’nin (ö. 1520) *Heşt Bihişt* isimli eseri oldukça önemli bir kaynaktır. Müellif hem kendisinden sonra kaleme alınan bazı tarih eserlerine örnek olması hem de kurumlardan ayrı başlıklar altında bahsetmesi bakımından değerlidir. Üç başlık halinde Enderun’un üç büyük ağasından, Has Odabaşından, hazinedârbaşından ve kılarcıbaşından bahsedilmektedir. Bunların görevlerine dair genel tanımlamalara yer veren eser Enderun odaları hakkında oldukça özet bilgi vermektedir.¹⁸ Kanuni Sultan Süleyman devrinin ilk yıllarını ele alan Kemalpaşazâde ismiyle maruf olan Şemseddin Ahmed Efendi tarafından kaleme alınmış olan “*Tevârih-i Âl-i Osman*” adlı eserin X. defteri bu çalışmada istifade edilen kaynaklardan birisidir. Eserin ekseriyetle siyasi olayları ele aldığı ve muhtemelen bu nedenle teşkilata dair sınırlı malumat verdiği görülmüştür.¹⁹ Kanuni Sultan Süleyman döneminin birinci elden kaynakları arasında sayılabilecek eserlerin büyük bir kısmı Enderun teşkilatına dair doğrudan bilgi zikretmemektedir. Bu konuya dair bilgi ancak eserlerin satır aralarından elde edilebilmiştir. İncelemiş olduğumuz dönemin kaynakları arasında başta Celâlzâde Mustafa Çelebi’nin (ö. 975/1567) *Tabakâtü’l-Memâlik ve Derecâtü’l-Mesâlik* adlı

¹⁸ İdris-i Bitlisi, **Heşt Bihişt**, Haz. Mehmet Karataş, Yaşar Baş, c. III, İstanbul 2020.

¹⁹ Kemal Paşa-zâde, **Tevârih-i Âl-i Osman, X. Defter**, Haz. Şefaettin Severcan, TTK, Ankara 1996.

tarih kitabıdır. Fakat dönemin önemli kaynaklarından olan eser, devlet işleriyle ilgili pek çok konu içermesine rağmen Enderun'un yapılanmasıyla ilgili bilgi vermemektedir. Kaynaktan daha çok dönemin devlet yapısını anlamak için istifade edilmeye çalışılmıştır. Kanuni devrinde Enderun'dan yetişmiş ve sadrazamlığa kadar yükselerek hanedana damat olmuş bir devlet adamı olan Lütî Paşa'nın (ö. 1563) *Asafnâme* adlı eseri siyasetnâme türünde bir eser olup, Lütî Paşa eserinde Enderun'dan çıkışını ve devlet içerisindeki yükselişini ele almıştır. Vermiş olduğu malumattan dönemin Enderun'undaki terfi sistemini anlamak açısından faydalanılmıştır.²⁰ Sultan Süleyman devri, 1563 tarihinden başlayan ve II. Selim, III. Murad devrine ait önemli bir diğer kaynak ise Selânikî Mustafa Efendi (ö. 1008/1600?) tarafından kaleme alınmış olan *Târîh-i Selânikî*'dir. Eser diğer kroniklerden azl, terfi, ölüm gibi hususlarda daha fazla bilgi vermesi açısından ayrılmaktadır.²¹ Gelibolulu Mustafa Âli tarafından kaleme alınan *Künhü'l Ahbâr* döneme dair yazılan eserler arasında en fazla tafsilat içerenlerden birisidir. Eserin muhteviyatı oldukça geniş olmakla birlikte bilhassa XVI. yüzyıl özelinde hemen her konuya dair oldukça önemli bir kaynak olma özelliği taşımaktadır. XVI. yüzyıla dair genellemelere kaynak olan eserden bu çalışmada bu durum göz önünde bulundurularak istifade edilmiştir.²² Koçi Bey tarafından Sultan İbrahim'e sunulmuş olan *Risale* de Enderun teşkilatına dair oldukça tafsilatlı bilgi içermektedir. XVII. yüzyılda kaleme alınmış olan kaynak, bilhassa Kanuni devri sonrası hakkında bilgi verdiği için kıyas yapmamıza imkân vermesi açısından değerlidir. Vermiş olduğu sayısal bilgilerden de bu hususta sıklıkla istifade edilmiştir.²³ *Kitab-ı Müstetâb* adlı eserin içerisinde müellif eserin içerisinde sıklıkla Kanuni devrine atıf yapmakta ve bu devri kendi zamanıyla kıyaslamaktadır. Kul sistemiyle alakalı bilgi verse de Enderun sistemini anlamaya yardımcı olmuştur. Bu bakımdan müellifin Kanuni devri

²⁰ Mübahat S. Kütükoğlu, "Lütî Paşa Âsafnâmesi (Yeni Bir Metin Tesisi Denemesi)" **Prof. Dr. Bekir Kütükoğlu'na Armağan**, İstanbul, 1991, s. 49-99.

²¹ Selânikî Mustafa Efendi, **Tarih-i Selânikî (971-1008/1563-1600)**, Haz. Mehmet İpşirli, c. I-II, Ankara 1999.

²² Gelibolulu Mustafa Âli, **Künhü'l-Ahbâr**, İÜ Nadir Eserler Kütüphanesi, TY 5959.

²³ Koçi Bey, **Koçi Bey Risalesi**, Haz. Zuhuri Danişman, İstanbul 1972.

kaynaklarından yararlandığı anlaşılmaktadır. Tamamen teşkilata dair kaleme alınmış olan eser bilhassa kul sistemi hakkında tafsilatlı bilgi vermektedir.²⁴

Döneme ait tarihler belgelerin verdiği kadar zengin bilgi vermemektedir. Yukarıda bahsedilen kaynaklar arşiv vesikasından elde edilen bilgi karşılaştırılarak kullanılmıştır. Eserler arasında genel olarak terfî, tayin gibi hususlarla birlikte doğrudan teşkilata dair bilgi aktaranlar da vardır. Bu kaynakların vermiş olduğu bilgiler oldukça kıymetli olmakla beraber Enderun teşkilatı konusunda esas malumatı arşiv evrakı vermektedir.

Enderun ile alakalı yakın zamanda yapılan veya güncelliğini koruyan çalışmalar mevcuttur. Bu eserlerin bazıları oldukça eskiye gitmekle beraber literatürümüzde konuya dair çalışmalar *Tarih-i Osmanî Encümeni Mecmuası* ve *Edebiyat-ı Umumiye Mecmuası* dergilerinde Ahmed Refik Altınay ve Hafız Mehmed Refik Efendi tarafından kaleme alınan bir dizi makale ile başlamaktadır.²⁵ Bunların ardından Barnette Miller tarafından ilk defa 1931 ve ardından 1941 tarihlerinde yayınlanan *Beyond The Sublime Porte* ve *The Palace School of Muhammad The Conqueror* adlı iki kitap oldukça tafsilatlı bilgi ihtiva etmektedir. Özellikle Enderun mektebinin kökenine dair bazı tespitlerde bulunan yazarın eseri bugün de kullanılmaktadır. Sadece Enderun değil bütün Osmanlı müessesesi çalışmalarında bir baş ucu kitabı niteliği taşıyan İsmail Hakkı Uzunçarşılı'nın ilk defa 1945 yılında basılan "*Osmanlı Devleti'nin Saray Teşkilatı*" adlı eseri de çok istifade edilen bir kaynak olup bu çalışmayı da beslemiştir. Bir diğer kaynak olan *Enderun Mektebi Tarihi* adlı eser ise kendisi bir Enderunlu olan İsmail Hakkı Baykal tarafından 1953 tarihinde yayınlanmıştır. Eser, Enderun görevlileri ile odalarından başlıklar halinde bahsetmektedir. Ömer Lütfi Barkan'ın döneme ait neşrettiği defterler tezin ana

²⁴ Yaşar Yücel, "Kitâb-i Müstetâb", **Osmanlı Devlet Teşkilatına Dair Kaynaklar**, TTK Yay., Ankara 1988.

²⁵ Mehmed Refik, "Enderûn-ı Hümâyûn Devâir-i Âliyesinden: Arz Odası" **Tarih-i Osmani Encümeni Mecmuası**, c. VII, sayı: 38 İstanbul 1332 [1916], s. 110-116; Hafız Mehmed Refik, "Enderûn-ı Hümâyûn Mektebi" **Edebiyat-ı Umumiye Mecmuası**, c. I, sayı: 1, İstanbul 1335 [1916], s. 16-20; Hafız Mehmed Refik, "Fatih Asrında Enderûn-ı Hümâyûn Teşkilâtı", **Edebiyat-ı Umumiye Mecmuası**, c. I, sayı: 16, İstanbul 1335 [1917], s. 273-278; Ahmed Refik, "Fatih Devrine Aid Vesikalar", **Târîh-i Osmânî Encümeni Mecmuası**, Sene: 8, Sayı: 62-49, İstanbul 1340, s. 1-58.

kaynağını oluşturan defterleri kısmen tamamlaması açısından bir boşluğun dolmasını sağlamıştır.²⁶

Bu alanda yapılmış muhteviyatı bakımından en genel çalışma ise Ülker Akkutay'ın 1984 tarihinde yayınladığı *Enderun Tarihi*'dir. Eser bu tarihten sonra Enderun hakkında yapılan çalışmalarda sıklıkla kullanılmıştır. Gülrû Necipoğlu tarafından ilk olarak 1991 yılında İngilizce, 2007 yılında ise Türkçe yayınlanan *15. ve 16. Yüzyılda Topkapı Sarayı* adlı eserde Kanuni devri Enderun'u ile ilgili yapmış olduğu tespitlerden istifade edilmiştir.²⁷ Zeynep Tarım'ın Osmanlı Sarayının kullanım ve teşrifatına dair yazıları Enderunluların içinde bulunduğu ortamlarla ilişkisini anlamak konusunda ufuk açıcı olmuştur.²⁸ Ayrıca Enderun konusunda kaleme alınmış çeşitli ansiklopedi maddeleri bulunmaktadır. Reşad Ekrem Koçu, Abdülkadir Özcan, Ülkü Altındağ, Necdet Sakaoğlu, Mehmet İpşirli ve Zeynep Tarım tarafından yayınlanmış maddeler bunların başlıcalarıdır.²⁹

Enderun hususunda nicelik olarak en zengin kaynak grubunu ise tezler oluşturmaktadır. Bu hususta son zamanlarda yapılmış çeşitli yüksek lisans ve doktora tezi de mevcut olmakla birlikte bu çalışmada içeriğinin uygunluğu göz önünde bulundurularak bunların ancak bir kısmından faydalanılabilmektedir. Yapılan bu tezler

²⁶ Ömer Lütfi Barkan, “954-955 (1547 -1548) Mali Yılına Ait Bir Osmanlı Bütçesi”, **İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası**, c. XIX, Sayı:1-4, İstanbul 1957-1958, s. 219-276; Ömer Lütfi Barkan, “H. 933-934 (M. 1527-1528) Mali Yılına Ait Bir Bütçe Örneği”, **V. Türk Tarih Kongresi: Ankara 12-17 Nisan 1956 Kongreye Sunulan Tebliğler**, Ankara 1960, s. 323-329; Ömer Lütfi Barkan, “İstanbul Saraylarına Ait Muhasebe Defterleri”, **Türk Tarih Kurumu Belgeler Dergisi**, Ankara 1979, c. IX, Sayı: 13, s. 1-380.

²⁷ Gülrû Necipoğlu, **Architecture Ceremonial and Power: The Topkapı Palace in The Fifteenth and Sixteenth Centuries**, The Architectural History Foundation, New York 1991.

²⁸ Zeynep Tarım Ertuğ, **XVI. Yüzyıl Osmanlı Devleti'nde Cülûs ve Cenaze Törenleri**, Kültür Bakanlığı, Ankara 1999; “Topkapı Sarayı'nın Kısımları, Kullanımı ve Teşrifatı”, **Topkapı Sarayı'nı Anlatmak**, Kültür Turizm Bakanlığı, İstanbul 2018, s. 102-109; “The Ottoman Imperial Kitchens as Imarets”, **Feeding People, Feeding Power: Imarets in the Ottoman Empire**, Eren, İstanbul 2007, s. 251-259; “Saray Teşkilatı ve Teşrifatı”, **Fatih ve Dönemi**, İstanbul 2004, s. 213-223; “Sigetvarname: A Visual Source of Sultan Süleyman's Last Campaign”, **The Battle for Central Europe**, BRILL, Budapest 2019, s. 411-426; “Osmanlı Devlet Teşrifâtında Hırka-i Şerif Ziyareti”, **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi**, Sayı: 16, İstanbul 1998, s. 37-45.

²⁹ Reşad Ekrem Koçu, “Enderun, Enderunu Hümayun Ağaları, Zülüflü Ağalar” **İstanbul Ansiklopedisi**, Koçu Yayınları, c. IX, İstanbul 1968, s. 5115-5120. ; Abdülkadir Özcan, “Devşirme”, **DİA**, c. 9, 1994, s. 254-257; Ülkü Altındağ, “Darüssaade”, **DİA**, c. 9, İstanbul 1994, s. 1-3; Necdet Sakaoğlu, “Enderun”, **DBİA**, c. 3, İstanbul 1994, s. 172-174; Mehmet İpşirli, “Enderun”, **DİA**, c. 11, İstanbul 1995, s. 185-187; Zeynep Tarım, “Topkapı Sarayı”, **DİA**, c. 41, İstanbul 2012, s. 256-261; a.mlf., “Enderun”, **Tübitak Sosyal Bilimler Ansiklopedisi**, c. I, Ankara 2021, s. 436-439.

arasında Tahir Güngör'ün Has Oda'yı ele aldığı yüksek lisans tezi³⁰ ile Batuhan İsmail Kıran'ın doğancı koğuşuna odaklanan yüksek lisans ve 'iç oğlanları' üzerinde çalıştığı doktora tezleri gösterilebilir.³¹

Yakın zamanda Enderun ile ilgili en kapsamlı çalışma Sevgi Ağca Diker'in "*Osmanlı Saray Teşkilatında Has Oda*" adıyla kitaplaşan doktora tezidir.³² Bu çalışma oldukça zengin kaynaklarıyla Has Odayı kuruluşundan kaldırılışına kadar geniş bir zaman içinde ele alan değerli bir çalışmadır. Kendisinin bu konuya dair bir de makalesi bulunmaktadır.³³ Birden fazla müellifi bulunan, disiplinler arası bir çalışma olarak yayınlanan "*The Ottoman Palace School Enderun and the Man with Multiple Talents, Matrakçı Nasuh*" adlı makale ise bu kuruma farklı bir cihetten bakmaktadır.³⁴

Ayrıca Reşad Ekrem Koçu, M. Tayyip Gökbilgin, Halil İnalçık, Semavi Eyice, Mübahat Kütükoğlu, Ekmeleddin İhsanoğlu, Nurhan Atasoy, Abdülkadir Özcan, Feridun Emecen, İdris Bostan, İlber Ortaylı, Sadettin Ökten gibi bilim insanlarının eserleri de ufuk açıcı olmuştur.

³⁰ Tahir Güngör, **Enderun Saray Mektebi'nde Has Oda Teşkilatı**, YL Tezi, Danışman Ziya Kazıcı, MÜ SBE İlahiyat ABD, İstanbul 2007.

³¹ Batuhan İsmail Kıran, **Osmanlı Saray Teşkilatında Doğancı Koğuşu**, YL Tezi, Danışman Mehmet Topal, Anadolu Üniversitesi SBE, Eskişehir 2014; Kıran, **Osmanlı Saray Teşkilatında İç Oğlanlığı Müessesesi**, Doktora Tezi, Danışman Mehmet Topal, Anadolu Üniversitesi SBE, Eskişehir 2018.

³² Sevgi Diker, **Has Oda ve Teşkilatı**, Doktora Tezi, Danışman Arzu Terzi, İÜ SBE, Osmanlı Müesseseleri ve Medeniyeti Bilim Dalı, İstanbul 2019; Sevgi Ağca Diker, **Osmanlı Saray Teşkilatında Has Oda**, Kitap Yay., İstanbul 2021.

³³ Sevgi Ağca Diker, "Enderûna Giriş Yolları ve Enderun Teşkilatı". **FSM İlmi Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi**, Sayı: 17, 2021, s. 307-354.

³⁴ Sencer Corlu, Lynn Burlbaw, Robert Capraro, M. Ali Corlu, Sun-Young Han, "The Ottoman palace school and the man with multiple talents, Matrakçı Nasuh" **Journal of the Korea Society of Mathematical Education Series D: Research in Mathematical Education**, c. 14, Sayı: 1, s. 19-31.

BİRİNCİ BÖLÜM

ENDERUN TEŞKİLATININ OLUŞMASI

1.1. Pençik ve Devşirme Sistemleri

Türk-İslam ve Arap devletlerinin mülkî ve askerî insan kaynağı olarak farklı etnik unsurlardan istifade ettikleri bilinmektedir.¹ Büyük Selçuklu Devleti (1040-1308), Anadolu Selçukluları (1075-1308) ve Memlûk Devleti (1250-1517) de dâhil olmak üzere savaşlarda ele geçirilen esirlerin bir kısmının devlet tarafından alınması ve yetiştirilmesi ile şekillenen bu sistemler gayr-i müslim ve farklı etnik unsurlardan oluşan insan kaynağıyla Osmanlılarca uygulanan Pençik ve Devşirme Sistemleri ile benzerlik göstermektedir.² Osmanlılar da farklı etnik unsurlardan benzer şekilde istifade etmişlerdir. Savaş esirleri ve kölelerin henüz Osman Gazi (ö. 1324) döneminde bu şekilde istihdam edildiği bilinmektedir.³ Bu maksada yönelik olarak bir süre sonra pençik adı verilen sistemi uygulamaya başlayan Osmanlılar savaş esirlerinin beşte birini bu iş için almayı İslam Hukuku çerçevesinde uygun görmüşlerdir. Pençik, akınlardan ve savaşlardan sonra ele geçirilen esirlerin özenle seçilen bir kısmının devlet bünyesine ordu ve idarede kullanılmaları başta olmak üzere muhtelif maksatlarla dâhil edilmesi şeklinde özetlenebilir. Pençik sisteminin uygulanmaya başlanması ile alakalı muhtelif görüşler bulunmakla beraber bu uygulamanın Edirne'nin fethinin (1361) ardından I. Murad (ö. 1389) devrinden itibaren sistemleştiği kabul görmektedir.⁴ Bu tarihten itibaren bir süre esas olarak uygulanan bu usul Fetret Devri'nde (1402-1413) yaşanan durağanlık ile beraber bazı sorunlar ortaya çıkarmıştır. Bu dönemde iç karışıklıklardan kaynaklı olarak akın ve fetihlerde meydana gelen akamet nedeniyle insan kaynağında açık meydana gelmiş

¹ Abdülkadir Özcan, "Devşirme Sistemi ve Bazı Tespitler", Prof. Dr. Şevki Nezihi Aykut Armağanı, İstanbul 2011, s. 231.

² İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti Teşkilâtına Medhal*, TTK, Ankara 2014, s. 14, 35-36, 79; Abdülkadir Özcan, "Devşirme Sistemi ve Bazı Tespitler" s. 231. Muharrem Kesik, *At Üstünde Selçuklular*, Timaş, İstanbul 2014, s. 26-36.

³ Mehmed Neşrî, *Neşrî Tarihi – Kitab-ı Cihânnüma*, hazırlayan Faik Reşit Unat, Mehmed A. Köymen, TTK, Ankara 1949, c.1, s. 197-199; Halil İnalcık, *Osmanlı İmparatorluğu Klâsik Çağ (1300-1600)*, YKY, İstanbul 2015, s. 83.

⁴ Abdülkadir Özcan, "Pencik", *DİA*, c. 34, 2007, s. 226.

ve yeni bir sisteme ihtiyaç hâsıl olmuştur.⁵ Bununla beraber pençik sisteminin mahallî idareciler tarafından suiistimal edildiği de bilinmektedir.⁶

Devşirme sistemi yukarıda bahsi geçen pençik sisteminden sonra, ortaya çıkan zaruri ihtiyaçlar neticesinde uygulanmaya başlanmış, 1751 yılına kadar da uygulanmaya bazı değişiklikler ve bozulmalara rağmen devam etmiştir.⁷ Pençikğin aksine devşirme, insan kaynağını akınlara ve seferlere bağımlı olmaktan kurtararak düzenli bir kaynak oluşturmuştur. Sultan I. Süleyman (ö. 1566) devrinde devşirme sisteminin henüz yozlaşmamış olarak muntazam bir şekilde uygulandığı kabul edilmekteyse de Cemal Kafadar yapmış olduğu çalışmalarla yeniçerilik ve kul sistemi üzerinden konuya farklı bir açıdan yaklaşmaktadır.⁸

Devşirme uygulamasının I. Mehmed (ö. 1421) devrinden itibaren var olduğu düşünülmekle birlikte II. Murad (ö. 1451) devrinde kanunlaştırılarak bir nizama dayandırıldığı kabul edilmektedir.⁹ Devşirme kelimesi sözlükte “*Saray hizmetleriyle bostancılıkta ve yeniçeri ocağında istihdam olunmak üzere toplanan Hristiyan çocukları*” şeklinde tanımlanmıştır.¹⁰ Gerekli eğitimleri almaları akabinde devlet içerisinde vazifelendirilmek üzere daha çok Rumeli gibi Hristiyan nüfusun olduğu belirli bölgelerinden yedi, sekiz veya on yılda bir belirli şartlara dayalı olarak seçilen oğlanların devlet tarafından vergi yerine alınması şeklinde özetlenebilir.¹¹ İhtiyaca binaen bu işten sorumlu olan yeniçeri ağasının divan-ı hümayuna sunduğu arz neticesinde çıkacak karara dayalı olarak devşirme işi yapılırdı. On ile on sekiz yaş aralığı ağırlıklı olmak üzere önceden belirlenmiş kriterlere uyum gösteren gençler devşirilirdi.¹² Özellikle Rumeli bölgesinden yapılmakla beraber Sultan I. Selim döneminden itibaren yaygınlaştığı düşünülen Laz, Gürcü, Çerkes gibi bu bölge

⁵ Özcan, “Devşirme Sistemi ve Bazı Tespitler”, s. 232.

⁶ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Kapukulu Ocakları**, c. I, TTK, Ankara 1988, s.13, Özcan, “Devşirme Sistemi ve Bazı Tespitler”, s. 232.

⁷ Abdülkadir Özcan, “Devşirme”, **DİA**, c. 9, 1994, s. 256.

⁸ Cemal Kafadar, **Kim Var İmiş Biz Burada Yoğ İken**, Metis, İstanbul 2017, s. 29-37.

⁹ Özcan, “Devşirme”, s. 254.

¹⁰ Mehmet Zeki Pakalın, **Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü**, MEB Yayınları, c.I, İstanbul 2003, s.444.

¹¹ Yaşar Yücel, “Kitâb-i Müstetâb”, **Osmanlı Devlet Teşkilatına Dair Kaynaklar**, TTK Yay., Ankara 1988, s. 5.

¹² Gülay Yılmaz, “Becoming a Devşirme: The Training of Conscripted Children in the Ottoman Empire”, **Children in Slavery Through the Ages**, ed. Gwyn Campbell, Suzanne Miers, and Joseph C. Miller eds, Ohio University Press, Ohio 2009, s. 120-127.

dışından etnik kökenlere sahip gençlerin varlığı da Kanuni devri kaynaklarında görülebilmektedir.¹³ Devşirme işi için genellikle turnacıbaşı görevlendirilmekle birlikte Sultan Süleyman devri kanununa göre Yeniçeri Ağası tarafından ocağın üst düzey zabıtları tercih edilirdi.¹⁴ Devşirilecek çocukların bulunduğu bölgelerde görevli bulunan memurlar, başta kadılar olmak üzere bu iş esnasında merkezden gelen sorumluya yardımcı olurlardı. Papazlar tarafından tutulan kilise kayıtları devşirme işlemi için temel kaynaktı. Bu kayıtlar ışığında görevli kimselerin takip ettiği başka yöntemler de vardı. Bunların en meşhuru adayların dış görünüşüne dayalı olarak yapılan bazı çıkarımları esas alan kıyafet ilmidir. Sistem tarafından belirlenen başka kriterler de olmak üzere nihayet oğlanlar birden fazla deftere kaydedilerek devşirilirdi.¹⁵ Bu işlem tamamlandıktan sonra sürücü adı verilen görevli nezaretinde her vilayetten 200-300 kişiden oluşan sürüler halinde merkeze getirilirlerdi. Burada, tutulan eşkâl defterleri karşılaştırılarak yolda çıkmış olabilecek karışıklıkların önüne geçilirdi. Daha sonra arz odasında bulunan sultanın huzurundan geçirilen bu gençleri padişah da görürdü.¹⁶

Osmanlılar tarafından uygulanan bu sistemler, büyüyen imparatorlukta yönetimin merkezileşmesiyle de alakalı kabul edilmekte ve bir tercihten çok mecburiyet olarak değerlendirilmektedir.¹⁷

Devşirilen gençlerin Enderun'a seçilmesi ise kapu ağası tarafından gerçekleştirilirdi.¹⁸ Bu seçim sırasında yukarıda da bahsedildiği şekilde bazı yöntemler kullanılarak çocukların kabiliyet, davranış ve dış görünüşlerine göre bir seçim yapılırdı. Burada seçilen gençler artık diğerlerinden ayrılarak "Türk'e vermek" şeklinde tabir edilen Türk ailelerin yanına, taşraya gitmez bunun yerine Enderun'a alınmadan önce hazırlık saraylarına gönderilirlerdi.

¹³ TSMA.d. 8030 s. 2. (katalog tarihi: 21 Safer 974); Defter tarihsiz olmakla birlikte Çağatay Uluçay tarafından kısmen yayınlanmıştır. Yazar yapmış olduğu inceleme neticesinde defteri Kanuni devrine tarihlenmiştir. Konu hakkında detaylı malumat için bkz. Çağatay Uluçay, "Kanuni Sultan Süleyman ve Ailesi ile İlgili Bazı Notlar ve Vesikalar", **Kanuni Armağanı**, TTK, Ankara 2001, s. 245-249.

¹⁴ **Kavanin-i Yeniçeriyan**, Haz. Tayfun Toroser, İş Bankası Kültür Yay., İstanbul 2011, s. 12.

¹⁵ **Kavanin-i Yeniçeriyan**, s. 13-15.

¹⁶ **Kitâb-i Müstetâb**, s. 6.

¹⁷ Colin Imber, **The Ottoman Empire 1300-1650 The Structure of Power**, Palgrave Macmillan, New York 2002, s. 129-131.

¹⁸ **Kitâb-i Müstetâb**, s. 6.

Tablo 1: Kanuni Devri Kaynağına Göre Enderun Oğlanlarının Etnik Kökeni¹⁹

Hırvad	10
Arnavud	7
Çerkes	6
Rus	3
Bosna	3
Abaza	2
Laz	1
Gürcü	1
Rum	1
Toplam 34 nefer	

1.2. Dış Saraylar: Edirne, Galata, İbrahim Paşa ve İskender Çelebi Sarayı

İmparatorluğun çeşitli bölgelerinden devşirme sistemi esaslarına dayalı olarak merkeze getirilen oğlanlar içerisinde saray için seçilen bir kısım oğlan diğer devşirmelerden ayrı olarak taşraya gönderilmez, doğrudan bu saraylarda en azından yedi sekiz yıl sürecek olan eğitimlerinin ilk aşamasına başlarlardı.²⁰ Kanuni Sultan Süleyman döneminde Enderun teşkilatına giriş için devşirilen oğlanların Edirne Eski Sarayı, Galata Sarayı, İbrahim Paşa Sarayı ve Defterdar İskender Çelebi Sarayı'nda eğitim almaları gerekmektedir.²¹ Burada genel görgü kuralları, dil, din gibi geniş kapsamlı ve belki de hazırlık okulu olmaları sebebiyle Enderun'a nazaran daha basit diyebileceğimiz bir düzeyde aldıkları eğitim ile seçilen oğlanlar Enderun'a hazırlanmaktaydı. Enderun'a girmeye uygun bulunanlar bu saraylardan seçilir, seçilemeyenler ise Yeniçeri Ocağı'na gönderilirdi.²²

¹⁹ TSMA.d 8030 s. 2.

²⁰ Zeynep Tarım, "Saray Teşkilatı ve Teşrifatı", **Fatih ve Dönemi**, İstanbul 2004, s. 218.

²¹ İsmail H. Uzunçarşılı, **Osmanlı Devletinin Saray Teşkilatı**, TTK, Ankara 2014, s. 290.

²² Mehmet İpşirli, "Enderun", **DİA**, c. 11, İstanbul 1995, s. 186.

Bahsi geçen saraylar dışında ekabirin ve şehzadelerin saray ve konaklarından yetişmiş oğlanlardan iyi özelliklere sahip olanlar gerekli eğitimi mensubu oldukları bu saraylarda almalarının ardından Enderun'a alınabilmekteydi.²³ Özellikle oldukça kıymetli telakki edilen tavâşî gulamlar hediye olarak Saray-ı Âmire tarafından alınabilmekteydiler.²⁴ Ayrıca bir sebeple malı müsadere edilen ve Hazine'ye geçen devlet adamlarının himayelerinde bulunan gılmân da bu şekilde Enderun'a kabul edilebilmektedir.²⁵ Bunların dışında Osmanlı Devleti içerisinde müteferrika olarak adlandırılan büyük devlet adamları, voyvodalar, beyler başta olmak üzere itibarlı kimselerden uygun görülenlerin çocuklarının kabul edildiği bir sınıf mevcuttur. Muhtelif işlerle görevlendirilebilen bu sınıfın mensupları istidatlı görüldükleri takdirde Enderun'a da kabul edilebilmektedir.²⁶

1.2.1. Edirne Sarayı

Edirne şehri, Orhan Gazi (ö. 1362) henüz hayatta iken Sultan I. Murad (ö. 1389) tarafından şehzadeliği döneminde fethedilmiştir (1361).²⁷ Başkentin buraya taşınması ile birlikte Edirne'de, yine Sultan I. Murad tarafından bir de saray inşa ettirilmiştir. Daha sonraki yıllarda buraya Sultan II. Mehmed (ö. 1481) tarafından yeni bir saray yaptırılmasının (1451) ardından Edirne Eski Sarayı olarak anılan ve nispeten âtıl vaziyete düşen bu saray ile alakalı bilgi oldukça kısıtlı olup yapı günümüze ulaşamamıştır. İsmail H. Baykal, Enderun kurumunun Fatih öncesi devrinde, burada Enderun benzeri ibtidai bir yapının varlığı olduğunu tahmin etmekte,²⁸ bu yapıyı klasik Enderun sisteminin de başlangıcı olarak kabul

²³ Metin Kunt, "Turks in the Ottoman Imperial Palace", **Royal Courts in Dynastic States and Empires**, Brill, Boston 2011, s. 297-301; Kaan Doğan, **Kanuni Sultan Süleyman Döneminde On Yıl: Bir Filori Defteri Işığında Harcamalar ve Rumeli Güzergâhı**, YL Tezi, İstanbul Üniversitesi S.B.E. Osmanlı Müesseseleri ve Medeniyeti Tarihi Anabilim Dalı, İstanbul 2017, s. 148; Feridun M. Emecen, **Kanuni Sultan Süleyman ve Zamanı**, TTK, Ankara 2022, s. 93.

²⁴ MAD.d. 903, s. 48, Receb 968.

²⁵ MAD.d. 903, s. 46, Receb 968; Dönemin Vezîriâzamlarından Semiz (Kalın) Ali Paşa'nın saraya alınışı ile ilgili örnek için bkz. Peçevi İbrahim Efendi, **Tarih-i Peçevi**, Enderun Kitabevi, İstanbul 1980, s. 24.

²⁶ Sevgi Ağca Diker, **Osmanlı Saray Teşkilatında Has Oda**, Kitap Yay., İstanbul 2021, s. 40.

²⁷ Halil İnalçık, **Kuruluş Dönemi Osmanlı Sultanları (1302-1481)**, İSAM Yayınları, İstanbul, 2010, s. 82.

²⁸ İsmail H. Baykal, **Enderun Mektebi Tarihi**, İstanbul Fethi Derneği Neş., Sayı:20, 1953, s. 11.

etmektedir.²⁹ Kanuni Sultan Süleyman devrinde Edirne Eski Sarayı, devşirmelerin Enderun'a geçmek üzere yetiştirildiği dış saraylardan birisi olarak hizmet vermeye devam etmiştir.³⁰ Edirne Eski Sarayı'nın bazı bölümleri bu dönemde tamir edilmiş ve bundan sonra da bir süre daha bu maksatla kullanılmıştır.³¹

Edirne Eski Sarayı'nın Kanuni Sultan Süleyman devrindeki mevâcibine ve tevziatına dair bilgi diğer saraylara nispeten biraz daha kısıtlı olup, mevcudu tespit etmek üzere henüz müstakil bir deftere tesadüf edilememiştir. Evliya Çelebi'den naklen saraya dair bazı eserlerde üç bin adet oğlanın burada bulunduğu³² zikrolunsa da bu rakam Kanuni devri için diğer hazırlık saraylarına nazaran oldukça yüksek olması bakımından şüphelidir. XVII. yüzyılda kaleme alınan *Vâkı'ât-ı Rûz-merre* adlı eserde Edirne Eski Sarayı'ndaki gılmanların mevcudu "600'den mütecaviz" olarak verilmektedir.³³ Burası diğer hazırlık saraylarına kıyasla mertebe olarak Galata Sarayı'nın altında İbrahim Paşa Sarayı'nın üstünde görülmektedir.³⁴ Edirne Eski Sarayı 1675 yılına kadar Osmanlılarca kullanılmış ve bu tarihten itibaren kullanımı terk edilerek devlet tarafından satılmıştır.³⁵

1.2.2. Galata Sarayı

Galata Sarayı, devşirilen iç oğlanlarının ilk eğitimlerini gördükleri hazırlık saraylarından biridir. Büyük, orta ve küçük olmak üzere üç odadan müteşekkil olan bu saray, kaynaklarda, Enderun için ayrılan devşirme oğlanlar arasında en makbul görülenlerin eğitim gördüğü, hazırlık saraylarının muteber olanı olarak zikredilmektedir.³⁶ Galata Sarayı'nın kuruluşu için anlatılan, Gül Baba ismindeki bir zât ile Sultan arasındaki görüşmeyi nakleden menkıbe oldukça meşhurdur.³⁷ Sultan

²⁹ Baykal, **Enderun Mektebi Tarihi**, s. 28.

³⁰ Uzunçarşılı, **Osmanlı Devletinin Saray Teşkilatı**, s. 290.

³¹ Eyice, "Edirne (Mimari)", s. 432.

³² Rifat Osman, **Edirne Sarayı**, yay. haz. Süheyl Ünver, TTK Yay., Ankara 1989, s. 17.

³³ Abdullah Üsküdarî, *Vâkı'ât-ı Rûz-merre*, Haz. Muzaffer Doğan, TÜBA, c.1, Ankara 2017, s. 343.

³⁴ Diker, **Osmanlı Saray Teşkilatında Has Oda**, s. 43.

³⁵ Zeynep Tarım, "Edirne Sarayları ve Nakkaşhanesi", başlıklı bildiri, **Edirne Araştırmaları Çalıştayı**, 29 Kasım 2021, Trakya Üniversitesi. Edirne 2021.

³⁶ Ayvansarayî Hüseyin Efendi, **Hadîkatü'l Cevâmi**, Haz. Ahmed N. Galitekin, İşaret Yay., İstanbul 2001, s. 455; Mehmet İpşirli, "Galata Sarayı", **DİA**, c. 13, İstanbul 1996, s. 322.

³⁷ Tayyazâde Âtâ, **Osmanlı Saray Tarihi Tarih-i Enderun**, hazırlayan Mehmet Arslan, c. I, İstanbul 2010, s. 167-168; Sultan II. Bayezid'in Galata'da çıktığı bir gezinti esnasında etrafı güllerle çevrili bir

II. Bayezid'in saltanatının (1481-1512) ilk yıllarında inşa olunduğu kabul edilmektedir.³⁸ Kanuni Sultan Süleyman döneminde tamamen yıkılan saray Mimar Sinan (ö. 1588) tarafından yeniden inşa edilmiştir.³⁹ Bir saray olarak inşa edilen yapı, Sultan I. Selim ile I. Süleyman dönemlerinde devşirilen oğlanların eğitimi için bir hazırlık okulu hâlini almıştır.⁴⁰

Galata Sarayı'nda, Kanuni Sultan Süleyman devrinde, Muharrem-Zilhicce 960 (Aralık/Ocak 1552/1553-Kasım/Aralık 1553) tarih aralığında en çok 461, en az 285 olmak üzere yıllık ortalama 360 adet iç oğlanı olduğu kaynaklarda görülmektedir.⁴¹ Bu oğlanlar yevmî 1 akçe ücret ile burada görev yapmaktadırlar.⁴² Burada verilen ücret Saray-ı Âmiire ile kıyas edilirse en düşük ücretten 1 akçe noksandır. Sarayda oğlanların idaresi ile sorumlu toplam 20 ağa bulunmaktadır. İbrahim Paşa Sarayı'nın aksine muhtelif miktarlarda ücret alan ağalardan bir tanesi günlük 6 akçe, iki tanesi günlük 5 akçe, on bir tanesi günlük 4 akçe, altı tanesi günlük 3 akçe ücret almaktadır.⁴³ Adı geçen ağaların hususi vazifeleri tam olarak bilinmemektedir. Muharrem-Zilhicce 963 tarih aralığında bu ağaların sayısı 25'e çıkmıştır.⁴⁴ Galata Sarayı'nda bunlar dışında dört Enderun oğlanıyla beraber sarayın işleyişi ile alakadar olan on dört sınıf görevli daha bulunmaktadır.⁴⁵ Söz konusu ağaların ve görevlilerin tamamının Galata Sarayı ağasına bağlı olarak vazife yürüttükleri anlaşılmakta ve kaynaklar bu konu ile alakalı bazı bilgilere erişmemize imkân vermektedir. Buna göre 960 (1552-53) tarihinde Galata Sarayı ağası olan Hasan Ağa günlük 25 akçe ücret almaktadır.⁴⁶ Almış olduğu bu ücret aynı tarihlerde

kulübede yaşayan Gül Baba isimli bir aziz ile tanışmış olduğu rivayet olunur. Menkıbeye göre Sultan bu tanışmanın ardından Gül Baba'ya bir isteği olup olmadığını sorar. Bunun üzerine Gül Baba da kendisine buraya bir mektep inşa ettirmesini, buradan yetişecekleri de kendi hizmetinde istihdam etmesini söyler. Bunun üzerine Gül Baba'nın eliyle işaret ettiği yere bir mektep inşa olunur.

³⁸ Baykal, **Enderun Mektebi Tarihi**, s. 98.

³⁹ Saî Mustafa Çelebi, **Tezkiretü'l-Ebniye**, Haz. Hayati Develi, K Kitaplığı, İstanbul 2003 s. 193; Baykal, **Enderun Mektebi Tarihi**, s. 100.

⁴⁰ İpşirli, "Galata Sarayı", s. 322.

⁴¹ MAD.d. 16040, s. 11-12, Muharrem-Zilhicce 960.

⁴² MAD.d. 16040, s. 11-12, Muharrem-Zilhicce 960.

⁴³ MAD.d. 16040, s. 11, Muharrem-Zilhicce 960.

⁴⁴ Ömer Lütfi Barkan, "İstanbul Saraylarına Ait Muhasebe Defteri", **TTK Belgeler Dergisi**, c. IX, Sayı: 13, Ankara 1979, s. 27.

⁴⁵ Diker, **Osmanlı Saray Teşkilatında Has Oda**, s.45.

⁴⁶ MAD.d. 16040, s. 11, Muharrem-Zilhicce 960.

İbrahim Paşa Sarayı Ağası ile aynıdır.⁴⁷ Saray-ı Âmire saray ağalarının ücretleriyle kıyaslandığındaysa 967-969 (1560-1562) tarihleri arasında eşit ücretler aldıkları görülmüştür.⁴⁸

Galata Sarayı'nın XVII. yüzyılda mevcudu 700'ün üzerine çıkacaktır.⁴⁹ Sultan IV. Mehmed'in saltanatı (1648-1687) esnasında 25 Aralık 1657 tarihinde kapatılan saray, 7 Ocak 1715'te tekrar faaliyete alınmıştır.⁵⁰ İlerleyen yıllarda da pek çok değişiklikle beraber buradaki mektep bir şekilde varlığını sürdürmüştür.⁵¹

Tablo 2: Galata Sarayı'nın 960 (1552-1553) – 963 (1555-1556) Yılları Mevcudu

	960 Yılı ⁵²			963 Yılı ⁵³		
	Gelen	Çıkan	Mevcud	Gelen	Çıkan	Mevcud
Muharrem	94	1	461	5	1	264
Safer	0	1	460	55	2	317
Rebiülevvel	1	1	460	0	3	314
Rebiülahir	0	107	353	35	0	349
Cemaziyelevvel	0	68	285	0	2	347
Cemaziyelahir	16	7	294	0	2	345
Receb	27	5	316	0	2	343
Şaban	7	2	321	25	0	368
Ramazan	9	2	328	0	1	367
Şevval	0	0	328	3	2	368
Zilkade	33	5	356	1	1	368
Zilhicce	0	0	356	20	0	378

⁴⁷ MAD.d. 16040, s. 3-4, Muharrem-Zilhicce 960.

⁴⁸ Saray-ı Âmire saray ağalarının ücretleri için saray ağası kısmına bkz., MAD.d. 903, s. 12, Cemaziyelevvel 962.

⁴⁹ Vâkı'ât-ı Rûz-merre, c. 1, s. 343.

⁵⁰ Raşid Mehmed Efendi, *Târîh-i Râşid ve Zeyli*, Haz. Abdülkadir Özcan, Yunus Uğur, Baki Çakır, Ahmet Zeki İzgöer, Klasik, c. II, İstanbul 2013, s. 894.

⁵¹ Vahdettin Engin, "Maziye Bir Bakış: Galatasaray Mekteb-i Sultanisi", *Geçmişten Günümüze Beyoğlu*, İstanbul 2004, s. 583-584.

⁵² MAD.d 16040, s. 11-12, Muharrem-Zilhicce 960.

⁵³ Barkan, "İstanbul Saraylarına Ait Muhasebe Defteri", s.27-28.

1.2.3. İbrahim Paşa Sarayı

İbrahim Paşa Sarayı, Kanuni Sultan Süleyman devri içinde şüphesiz en önemli yapılardan bir tanesidir. Yerinde bulunan yapıya bazı onarım ve eklemeler yapılmak suretiyle makbul, maktul ve damat olarak bilinen İbrahim Paşa (ö. 1536) tarafından kullanılmak üzere hazırlanmıştır.⁵⁴ Kanuni devrinde sadece sarayın ihyası ile kalınmamış, at meydanının çevresine de bazı düzenlemeler gerçekleştirilmiştir.⁵⁵ Sultan Süleyman devrinin en önemli simalarından bir tanesi olan ve padişahın da muhabbetine nail olduğu herkesçe malum olan İbrahim Paşa, idamına kadar bir ikametgâh ve devlet dairesi olarak bu sarayı kullanmıştır.⁵⁶ 1521 yılında sarayın ilk davetlisi olan Sultan Süleyman, 1524 yılında gerçekleşen İbrahim Paşa'nın düğün merasimini de buradan seyretmiştir.⁵⁷ İbrahim Paşa'nın idamından sonra ise sarayın bir kısmı Enderun için seçilen devşirmelerin eğitimi maksadıyla kullanılmaya başlanmıştır. Bu fonksiyonunu uzun bir süre için sürdürmüş olan sarayın devşirme oğlanları tarafından kullanılmayan diğer bir kısmı ise vüzeraya ve diğer önemli devlet adamlarından bazılarına muhtelif zamanlarda tahsis edilmiştir.⁵⁸ Sarayın bu uzun kullanım süresi içerisinde padişahlar tarafından, At Meydanı olarak bilinen meydanda yapılan merasimleri seyretmek maksadıyla kullanıldığı da bilinmektedir. Saray dört avlu etrafında şekillenmiş olup kılar, hazine, ahır gibi pek çok yapıyı bünyesine almaktadır.⁵⁹

İbrahim Paşa Sarayı'nda sarayın idaresi ve devşirilen iç oğlanlarının eğitimi ile sorumlu olan bir grup ağa bulunmaktadır. Ağalar arasında saray ağası unvanı ile kaydedilmiş olan ağanın hem kaynaklarda hiyerarşik olarak önce yazılması hem de aldığı ücretin diğer ağalara nazaran yüksek olması sarayın idaresinde vazifeli en önemli kişi olduğunu göstermektedir. Kanuni devrinde ise İbrahim Paşa Sarayı, Muharrem – Zilhicce 960 (Aralık 1552- Aralık 1553) tarihinde Mahmud isimli Saray

⁵⁴ Sarayın yerinde daha önce var olan yapının tamiri ile ilgili bkz. Nurhan Atasoy, **İbrahim Paşa Sarayı**, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara 2012, s. 26; Semavi Eyice, "İbrahim Paşa Sarayı", **DİA**, c. 21, İstanbul 2000, s. 345,

⁵⁵ Atasoy, **İbrahim Paşa Sarayı**, s.45, 48.

⁵⁶ Kaynaklarda İbrahim Ağa veya İbrahim Paşa Evi olarak geçtiğine dair bkz. Nurhan Atasoy, **İbrahim Paşa Sarayı**, s. 51.

⁵⁷ Atasoy, **İbrahim Paşa Sarayı**, s.51.

⁵⁸ Eyice, "İbrahim Paşa Sarayı", s.345.

⁵⁹ Eyice, "İbrahim Paşa Sarayı", s. 345-346.

Ağasının idaresindedir. Yine bu tarihlerde Saray Ağası Mahmud Ağa yevmî olarak 25 akçe ücret almaktadır ki bu ücret 967-969 (1560-1562) tarihleri arasında Topkapı Sarayı'ndaki saray ağası ile aynıdır. İbrahim Paşa Sarayı'nda bu tarihlerde saray ağası hariç olarak 19 adet ağa vazifeli bulunmaktadır. Bunların tamamı 4 akçe⁶⁰ yevmi ücret almaktadır ki bu ücret de Saray-ı Âmire görevlileri ile kıyas edildiği vakit Hazine ve Kılar kethudaları ile aynıdır. Bu 19 ağanın özel olarak saraydaki vazifelerine dair incelenen kaynaklarda maalesef herhangi bir bilgiye tesadüf edilememiştir. 963 (1555-1556) tarihli bir deftere göre ise bu ağaların sayısı 17'ye düşmüştür.⁶¹ İbrahim Paşa Sarayı'nda Muharrem-Zilhicce 960 (Aralık/Ocak 1552/1553-Aralık 1553) tarihleri arasını kapsayan kayıtlarda burada en çok 410, en az 267 olmak üzere ortalama olarak 338 oğlan bulunduğu görülmüştür.⁶² XVII. yüzyılda en kalabalık dış saray olan İbrahim Paşa Sarayı bu devirde görüldüğü üzere diğer saraylarla hemen hemen aynı mevcuda sahiptir.⁶³ Yine aynı kayıtlarda bu oğlanların günlük olarak Galata Sarayı ile benzer biçimde 1 akçe ücret aldıkları yazılmıştır.

İbrahim Paşa Sarayı'ndaki gılmanların 960 (1552/1553) ve 963 (1555/1556) yıllarını gösteren belgelerde 960 yılı Rebiülahirinde (Mart/Nisan 1553) 96, Cemaziyelevvelinde (Nisan/Mayıs 1553) 76 kişinin saraydan çıkarılmış olduğu görülmektedir. 963 yılında ise en yüksek çıkmanın Muharrem ayında olması sadece belli tarihlerde yapılan bir işlem olmadığını göstermektedir. Topkapı Sarayı enderunu için bir seçme yapılmış olabileceği gibi bir kısmının acemi ocağına gönderilmiş olması mümkündür.

⁶⁰ MAD.d. 16040, s. 3-4, Muharrem-Zilhicce 960.

⁶¹ Barkan, “İstanbul Saraylarına Ait Muhasebe Defteri”, s. 19.

⁶² MAD.d. 16040, s. 2, Muharrem-Zilhicce 960.

⁶³ Vâkı'ât-ı Rûz-merre, c.1, s. 343; “800'den mütecaviz.”

Tablo 3: İbrahim Paşa Sarayı'nın 960 (1552-1553) – 963 (1555-1556) Yılları
Mevcudu

	960 Yılı ⁶⁴			963 Yılı ⁶⁵		
	Gelen	Çıkan	Mevcud	Gelen	Çıkan	Mevcud
Muharrem	44	0	410	23	95	265
Safer	1	2	409	55	16	304
Rebiülevvel	0	2	407	5	2	307
Rebiülahir	25	96	336	0	0	307
Cemaziyelevvel	17	76	277	0	4	303
Cemaziylahir	6	16	267	14	4	313
Receb	42	0	309	0	2	311
Şaban	4	1	312	55	3	363
Ramazan	13	0	325	0	2	361
Şevval	1	2	324	1	39	323
Zilkade	20	3	341	7	48	282
Zilhicce	0	1	340	0	46	236

1.2.4. İskender Çelebi Sarayı

Sultan Süleyman'ın defterdarlarından İskender Çelebi (ö. 1534) tarafından, Halkalı Deresi civarında inşa ettirilmiştir. Gerek İskender Çelebi hakkında gerekse bu saray hakkında literatürde malumat kısıtlıdır. Diğer saraylara nazaran işleyişi ve yapısı hakkında yeterli bilgi yoktur. İran seferi (1533-1535) esnasında idam edilen (1534) oldukça nüfuzlu bir devlet adamı olan Defterdar İskender Çelebi'nin ikametgâhı olan bu saray, İskender Çelebi'nin vefatından sonra da diğer dış saraylar gibi iç oğlanların yetiştirilmesinde kullanılmıştır.⁶⁶ Saray, Sultan Süleyman'ın 1563 yılında çıktığı av esnasında vuku bulan afet neticesinde harap olmuştur.⁶⁷ Oldukça meşhur olan bu hadise sırasında Sultan Süleyman'ı içerideki iç oğlanlarından bir

⁶⁴ MAD.d. 16040, s. 3-4, Muharrem-Zilhicce 960.

⁶⁵ Barkan, “İstanbul Saraylarına Ait Muhasebe Defterleri”, s. 20-21.

⁶⁶ Selânikî Mustafa Efendi, **Tarih-i Selânikî (971-1003/1563-1595)**, Haz. Mehmet İpşirli, c. I, Ankara 1999, s. 1-2, MAD.d. 16040, s. 9, Muharrem-Zilhicce 960.

⁶⁷ **Selânikî Tarihi**, s. 1.

“tuvananın” taşıyarak felaketten kurtardığı naklolunmaktadır.⁶⁸ Bahsedildiği üzere vuku bulan bu afetten sonra metruk vaziyete gelen saray günümüze erişemeyerek oldukça kısa bir dönem için faaliyet gösterebilmiştir. Hakkında pek az bilgiye sahip olmamızın nedeni de bu olmalıdır. İskender Çelebi’nin ise devrin pek çok aydın ve devlet adamının yetişmesinde etkili olduğu bilinmektedir.⁶⁹

1.3. Yeni Sarayın Enderun Teşkilatı: Büyük ve Küçük Odalar

Üstlendikleri görevler ve hiyerarşik düzende birbirlerine yakın olmaları sebebiyle büyük ve Küçük Odalar bu bölümde birlikte, zaruret arz eden farklılıkları başlıklar halinde ayrıca ele alınmıştır. Bu koğuşlar Kanuni Sultan Süleyman devri içerisinde hakkında teşkilat, teşrifat ve müfredat benzeri konulara dair en az bilgiye sahip olduğumuz Enderun bölümleridir. Bu bakımdan bu tarih aralığını (1520-1566) kapsayan genellemelerde bu koğuşlara dair verilen bilgiler umumiyetle sonraki yüzyıllara ait eserlerden kaynaklanmaktadır. *Fatih Kanunnâmesi*’nde diğer odaların aksine haklarında herhangi bir bahis yoktur. Arşiv vesikası haricinde mevzubahis olan tarih aralığında kaleme alınmış kaynakların neredeyse tamamında bu odalara dair bilgi zikredilmemektedir. Bu bölümde dönemin kaynakları değerlendirilerek bazı sorular sorulmuş ve bunların muhtemel cevapları üzerinde durulmuştur.

1.3.1. Küçük Oda

Küçük Oda, Büyük Oda içerisinde bulunan oğlanların en alt kademesinden oluşmaktadır. Bütün Enderun içerisinde belki de mertebesinden kaynaklı olarak hakkında bilhassa en kısıtlı bilgiye sahip olduğumuz odadır. Kanuni Sultan Süleyman devrinde ihdas edildiği iddia edilmektedir.⁷⁰ Kuruluşuna dair bunun dışında bir malumat bulunmamakla beraber arşiv kaynakları bunu doğrular niteliktedir. 1520’den itibaren bu isme rastlanan en erken tarihli kaynaklar 1548 yılına tesadüf etmektedir.⁷¹ Bu kaynaklar ışığında en azından Sultan I. Süleyman’dan

⁶⁸ Selânikî Tarihi, s. 1-2.

⁶⁹ Emecen, *Kanuni Sultan Süleyman ve Zamanı*, s. 250.

⁷⁰ Barnette Miller, *Beyond The Sublime Porte*, Yale University Press, New Haven 1931, s. 55-56.

⁷¹ MAD.d 94, s. 8b, 20b, 29a, tür.yer., Muharrem-Zilhicce 955.

itibaren Küçük Odanın Büyük Oda içerisinde ayrı bir grup halinde var olduğu düşünülebilir.

Küçük Oda bu dönem kaynaklarında genellikle “*Oda-i Küçük*” şeklinde kullanılmıştır. Genellikle dış saraylarda eğitim alan oğlanlar arasından uygun görülenlerin seçilerek bu bölüme alındığı, buraya girişe ehil olmayanların ise yeniçeri ocağına gönderildiği kabul edilmektedir.⁷² Enderun’a giriş bir nizam içerisinde olur, padişahın Enderun’a girecek oğlanların seçiminde doğrudan dahli bulunurdu.⁷³ Yalnız bu genel kabulün aksine Sultan Süleyman devri vesikalarında dış saraylardan Küçük Oda yerine diğer odalara da doğrudan alınan acemilere tesadüf edilmiştir.⁷⁴ Bu durumun yaygın bir biçimde görülmesi bu genel kabulün belki de henüz bu devirde bir teamül olarak uygulanmadığını da gösterir. Topkapı Sarayı’nın üçüncü avlusunda girişte sağ tarafta bulunan Küçük Oda Enderun’un acemilerinin diğer odalara nisbetle daha yoğun ve temel düzeyde eğitim gördükleri birimdir.

Küçük Odanın Kanuni devri evrakında istisnalar haricinde müstakilen zikredilmemesinden kaynaklı Enderun teşkilatı çalışmalarında bir karışıklık olduğu görülmüştür. 1548 yılında odanın varlığını gösteren arşiv evrakının⁷⁵ yanı sıra özellikle tevziat ve mevâcib defterlerinde Büyük Oda’dan sonra Küçük Odanın zikrolunmayışı ilk bakışta bu odanın varlığına şüpheyle yaklaşılmasına sebep olmaktadır. Bu durum ise oda mevcudu, mevâcibi ve teşkilatı hakkında bilgi edinmemizi zorlaştırmaktadır. Bu çalışmada daha çok Küçük Oda ile Büyük Oda arasındaki ayrımın üzerine gidilerek bu iki odanın bu dönemde aynı odaya mensup, farklı ücret alan iki grup halinde bulunduğunu, en azından bu odaların kayıtlara aynı başlık altında geçilmiş olabileceği ihtimali üzerinde durulmuştur. Küçük Odalıların Büyük Oda oğlanları ile hemen her konuda aynı telakki edildiklerini düşünürsek mâli kayıtları içeren defterleri kaleme alan katiplerin bu odaları bir arada değerlendirmiş olabilecekleri ihtimali dikkate alınarak defterler incelenmiştir. Neticede 1560 tarihli bir mevâcib defterinde buna uygun olarak Büyük Oda içerisinde farklı ücret alan iki

⁷² Uzunçarşılı, **Saray Teşkilatı**, s. 301.

⁷³ Uzunçarşılı, **Saray Teşkilatı**, s. 291-296.

⁷⁴ MAD.d. 903, s. 35, Rebiülevvel 968.

⁷⁵ TSMA.d. 4637, s. 2b, 3b, tür.yer., Cemaziyelahir 965.

grup olduğu görülmüştür. Bu iki gruptan sayıca fazla olan ancak diğerinden daha düşük ücret alanlar ileride müstakil olarak Küçük Oda halinde zikredilen Küçük Odalılar olmalıdır. Neden böyle bir birlikteliğin var olduğu tam olarak tespit edilememekle beraber bu dönemde Enderun nüfusunun XVII. yüzyıla nazaran az olmasından dolayı belki de ayrı bir teşekküle gerek duyulmamıştır. Küçük Odanın Kanuni devrinde kurulduğu yönünde dile getirilmiş olan bazı iddialar da bu durumdan kaynaklanmış olabilir.⁷⁶ Biraz daha erken tarihli başka bir defterden tespitle Küçük Odanın Ocak 1549 yılında henüz ihdas edilmemiş olduğunu ya da Büyük Oda içerisinde iki farklı grubun bulunmadığını söylemek de mümkündür.⁷⁷ Bu doğrultuda Küçük Odanın Ocak 1549 tarihinden sonra 1560 yılından ise önce kurulmuş olabileceği, ancak 1560 tarihinden sonra da müstakil bir oda halini bir müddet alamamış olması kuvvetle muhtemeldir.⁷⁸ Ayrıca Enderun sistemi içerisinde isimlendirmeler başta olmak üzere genel itibarıyla çok katı kurallar takip edilmediği veya bunların dönem evrakına aksetmediği gözlemlenmiştir. Bu da meselenin tespitini zorlaştıran unsurlardan birisi olmalıdır.

Gelibolulu Mustafa Âli, Küçük Oda mevcudunu 60 olarak gösteriyorken Koçi Bey, Küçük Odanın 120 kişiden ibaret olması gerektiğini söylemiştir.⁷⁹ Bu çalışmada incelenen dönemin kaynakları ise bu odaların mevcutlarına dair bazı tespitlerde bulunmayı mümkün kılmaktadır. Buna göre 1560-1562 tarihleri arasında Küçük Odada en çok 63, en az 43 oğlan bulunmaktadır.⁸⁰ Bu tarihler arasında ortalama 52 iç oğlanının burada bulunduğu görülmektedir. Özellikle ramazan aylarında oda mevcudunun düştüğü bir sonraki ramazana kadar odaya mütemadiyen alım yapıldığı gözlemlenmiştir.

Küçük Oda oğlanlarının aldıkları ücretlere dair bilgi de oldukça kısıtlı olup kaynaklarda farklı rakamlar zikredilmektedir. Buna göre oda oğlanlarının 1553 yılında sekiz akçe ücret aldığı ve bunun Büyük Odalıların ücretlerine eşit olduğu

⁷⁶ Miller, **Beyond The Sublime Porte**, s. 55-56, 238.

⁷⁷ MAD.d. 94, s. 97a, Zilhicce 955.

⁷⁸ MAD.d. 94, s. 97a, Zilhicce 955; TSMA.d. 1025 s. 3, 945-946; MAD.d. 903, s. 6-7, 24, 42, tür.yer., Cemaziyelevvel 967-Zilhicce 969; TSMA.d. 2164, s. 1-8b, Rebiülevvel 968-1 Rebiülevvel 975; TSMA.d. 1079, 1-14b, 17 Muharrem 976-30 Rebiülevvel 983.

⁷⁹ **Kühü'l-Ahbar**, vr. 94a; **Koçi Bey Risalesi**, Haz. Zuhuri Danişman, İstanbul 1972, s. 93.

⁸⁰ MAD.d. 903, s. 18, 53, Cemaziyelevvel 967-Zilhicce 969.

nakledilmiştir.⁸¹ 1548 tarihli mevâcib defteri bu bilgiyi doğrular niteliktedir. Ancak bir başka mevâcib defterinden tespitle Küçük Oda'ya mensup olan oğlanların 1560-1562 yılları arasında Büyük Odadan bir akçe düşük olmak üzere yevmî iki akçe ücret aldığı tespit edilmiştir.⁸² Diğer odalar ile kıyaslandığında en düşük ücret alanlar Küçük Oda mensuplarıdır.

Küçük ve Büyük Odalardan terfi eden oğlanların Has Oda dahil olmak üzere diğer bütün odalara geçebildiği dönemin kaynaklarında görülmektedir. Ancak her oda için dışarıya çıkmalarla alakalı bilgi nakleden aynı kaynak, Küçük Oda için çıkma olduğunu göstermemektedir. Bu minvalde kaynağın bu hususta bilgi nakletmediği dönemlerde Küçük Oda'ya mensup oğlanların iki senelik dönem içerisinde Büyük Odalılar aksine çıkmaları gözükmemekte ancak terfileri tespit edilebilmektedir. Mesela Hasan isimli bir iç oğlanı Ağustos-Eylül 1560 tarihinde Küçük Oda'ya alınmış, burada bir ay gibi kısa bir süre bulunduktan sonra Büyük Oda'ya geçiş yapabilmiştir.⁸³ Yine benzer bir örnek Mayıs-Haziran 1562 tarihinde Hazine Odası'na geçen Lütfi adlı iç oğlanı için verilmiştir.⁸⁴ Ayrıca mevcutlardaki farklardan da anlaşılabileceği üzere Küçük Oda'nın çıkmalarda Büyük Oda'ya nazaran çok daha hareketli olduğu söylenebilir. Küçük Oda saray ağasının idaresi altında olup, yönetici konumunda bulunması muhtemel olan başka bir zabite veya amire tesadüf edilmemiştir.

⁸¹ Erhan Afyoncu, **Venedik Elçilerinin Raporlarına Göre Kanuni ve Şehzade Mustafa**, Yeditepe, İstanbul 2015, s. 12.

⁸² MAD.d. 903, s.6-7, 24, 42, tür.yer., Cemaziyelevvel 967-Zilhicce 969.

⁸³ MAD.d. 903, s. 27, 30, Zilhicce 967-Muharrem 968.

⁸⁴ MAD.d. 903, s. 85-86 [79-80], Ramazan 969.

1.3.2. Büyük Oda

Enderun yapılanması içinde Küçük Oda'nın üstünde Kılar'ın altında bulunan birimdir. Dış saraylardan gelen oğlanların doğrudan girebildikleri bir bölüm olarak değerlendirilmektedir.⁸⁵ Hangi tarihte ihdas edildiği tam olarak bilinmemekle beraber Fatih Sultan Mehmed devrinde kurulduğu kabul edilmektedir.⁸⁶ Büyük Oda dönemin kaynaklarında “*Hane-i Büzürg*”, “*Oda-i Büzürg*” veya sadece Büyük Oda olarak geçmektedir. Fakat kimi zaman bu isimlerden birisinin Has Oda için de kullanıldığı görülmektedir, şayet belgenin herhangi bir yerinde Has Oda, Oda-i Büzürg olarak yazılmışsa; Büyük Oda doğrudan Küçük Oda olarak tanımlanmıştır.⁸⁷ Bu durum her zaman geçerli olmamakla beraber ancak belgeler üzerinde yapılacak detaylı bir inceleme kesin sonucu verebilir. Başlıklardaki bu kullanım Kanuni devrine özgü olmakla birlikte ancak oda mensuplarının görev ve gelirleri göz önüne alınarak çözülebilmektedir. Pek çok açıdan Küçük Oda ile benzerlik gösteren Büyük Oda hakkında, Küçük Oda'ya nispeten dönemin kaynaklarında ve özellikle tevziat defterlerinde bilgi bulmak biraz daha kolaydır.

Böylece Büyük Oda'nın bu tarihlerde Küçük Odalı olması gerekenlerle birlikte ortalama olarak 26 iç oğlanından müteşekkil olduğu söylenebilir. 1548-1549 tarihli bir başka defterde ise Küçük Oda'yla birlikte değerlendirilmediği veya henüz bu odaların ayrılmadığı görülmüştür. Bu tarihlerde bu odanın nüfusu Şubat-Mart 1548'de 42 iken Ocak 1549'da 67 kişiye yükselmiştir.⁸⁸ Bu yükselişin sürdüğü daha sonraki yıllarda oda oğlanlarının iki grup halinde tasnif edilmesinden de anlaşılmaktadır. Burada da Küçük Odadakine benzer şekilde çıkmalarda genellikle ramazan aylarında bir hareketlenme olduğu görülmüştür. Büyük Oda'nın nüfusunun 1560-1562 yılları arasında en çok 30, en az 23 nefer olduğu tespit edilmiştir.⁸⁹

Büyük Odalı oğlanların aldıkları ücret kaynaklarda 8 akçe olarak gösterilmiştir.⁹⁰ Çoğunlukla ulufe olarak ödendiği söylenen bu ücret Sultan I.

⁸⁵ **Kitâb-i Müstetâb**, s. 6.

⁸⁶ Akkutay, **Enderun Mektebi**, s. 86.

⁸⁷ MAD.d. 903, s. 29, 53, tür.yer., Cemaziyelevvel 967-Zilhicce 969.

⁸⁸ MAD.d. 94, s. 8b, 97a, Muharrem-Zilhicce 955.

⁸⁹ MAD.d. 903, s. 6-7, 81-82 [75-76], 84 [78], Cemaziyelevvel 967-Zilhicce 969.

⁹⁰ Afyoncu, **Kanunî ve Şehzâde Mustafa**, s. 12; **Kühû'l Ahbâr**, vr. 94a; **Koçi Bey Risalesi**, s. 91.

Süleyman devri kaynaklarında zikrolunan ücretten farklıdır. Şubat-Mart 1548 ile Ağustos 1562 tarihleri arasında Büyük Odalılar uzun bir süre 3 akçe olarak aynı miktarda ücret almaktaydılar. Aldıkları bu ücretin 1560-1562 tarihleri arasında Kılar ve Hazine Odası ile aynı olduğu söylenebilir. Oda içerisinde diğer odaların aksine farklı ücret alan bir ağa veya zabıt kaydı mevcut değildir.

Büyük Oda'da Hazine Odası kadar yüksek sayıda olmamak üzere 1560-1562 tarihli kaynağa nispeten dilsizlerin de bulunduğunu söyleyebiliriz. Cemaziyelevvel 967 (Ocak/Şubat 1560) tarihinde 2 nefer olarak görülen, Zilkade 968 (Temmuz/Ağustos 1561) tarihinden itibaren sayıları 1'e düşen dilsizler diğer oda oğlanları ile aynı ücrete tabi olarak günlük 3 akçe ücret almaktaydılar.⁹¹

Büyük Odalılardan birisinin terfi alarak diğer Enderun odalarının tamamına geçilebildiği kaynaklarda görülmektedir. Mart-Nisan 1562 tarihinde Büyük Oda mensuplarından Hüseyin isimli iç oğlu Has Oda'ya geçebilmiştir.⁹² 1560-62 yılları arasında pek çok örneği bu şekilde takip etmek mümkündür. Çıkmalarda ise Büyük Odalılar Küçük Odalılardan farklı olarak ancak diğer odalara benzer şekilde sipahi ve silahdar bölüklerine de çıktıkları görülmektedir. Örneğin Temmuz/Ağustos 1560 tarihinde gerçekleşen bir çıkmada bu odadan Murad, Memi, Kavurd ve Gazanfer isimindeki dört oğlu silahdar bölüğüne çıkarılmışlardır.⁹³

Büyük Oda'dan daha üstteki odalara yapılan terfiler dışında Temmuz-Ağustos 1560 tarihinde Müstedam adında bir oğlanın Has Oda'dan Büyük Oda'ya gönderildiği görülmüştür.⁹⁴ Nedenine dair bilgi bulunmamakla beraber günlük ücreti 5 akçeden 3 akçeye düşürülmüştür. Gelirinin düşürülmesi bir problem olduğuna işaret etmektedir. Muhtemelen suç sayılan bir davranış neticesinde böyle bir muameleye maruz kalmıştır.

Büyük Oda'da verilen eğitimin de diğer konularda olduğu gibi Küçük Odadakine benzer şekilde olduğu tahmin edilmekle beraber başka işlerle pek fazla meşgul olmayarak daha çok eğitimle vakit geçirdikleri kaynaklarda genel bir bilgi

⁹¹ MAD.d 903 s. 6-7, 58, Cemaziyelevvel 967-Zilhicce 969.

⁹² MAD.d 903, s. 83[77], Şaban 969.

⁹³ MAD.d 903, s. 24, Zilkade 967.

⁹⁴ MAD.d 903, s. 23-24, Zilkade 967.

halinde geçmektedir.⁹⁵ Genellikle Türkçe, Arapça ve Farsça yazmanın yanı sıra temel din eğitimi gördükleri ve ok talimi yaptıklarına dair bilgi nakledilmektedir. Bu bilginin, Kanuni döneminde Küçük Oda için geçerli olmalıdır. Buna karşılık Büyük Oda mensuplarının başka görevler üstlendiği de görülmektedir. Başta diğer ağaların hizmetinde bulunan oğlanlar olmak üzere diğerlerine nispetle basit olarak nitelendirebileceğimiz görevlerle vazifeli bulunan oğlanların varlığına tesadüf edilmiştir. Büyük Oda'da bu dönemde varlığına arşiv belgeleri kaynaklığında emin olabileceğimiz toplam altı adet vazifeli sınıfı vardır. Haklarında bahis bulunan; gulam-ı miftah, padişaha ait peşgîr ismi ile anılan bezlerin muhafazasından sorumlu olan gulam-ı peşgîr, padişaha şerbet hazırlamakla görevli olan gulam-ı şerbet, leğen, ibrik hizmeti gören gulam-ı ibrik Büyük Oda'dan bu hizmetleri görmek üzere ilgili vazifelerden sorumlu ağalar tarafından alınan oğlanlar olarak gösterilmektedir.⁹⁶ Aralarından gulam-ı miftaha dair kayıtlara arşiv kaynaklarında tesadüf edilmiştir ancak Büyük Oda'da bulunup bulunmadıkları kesin olarak anlaşılamamıştır.⁹⁷ Sadece kapı ağası olmamak üzere saray ağası, Kılar ağası ve hazine ağası dahi Büyük Oda oğlanlarının hizmetlerinden istifade edebilmektedirler.⁹⁸ Aslında görüldüğü üzere ilerleyen yıllarda seferli ve doğancı koğuşları tarafından ifa olunacak görevlerin neredeyse tamamı bu tarihlerde Büyük Oda'ya mensup bulunan oğlanlar tarafından icra yapılmaktadır. Görevli oğlanlara dair *Künhü'l Ahbâr*'da bilgi verilmesine rağmen dönemin arşiv kaynaklarında haklarında bir kayıt görülmemiştir. Yerine getirdikleri görevlerin zamandan bağımsız ihtiyaçlar olması dolayısıyla bu tarihlerde de Büyük Oda'ya mensup benzer vazifelerle meşgul olan kimselerin var olması oldukça muhtemeldir. Küçük Oda'da olduğu gibi saray ağası bu bölümün de idarecisi konumundadır.

⁹⁵ Miller, **Beyond The Sublime Porte**, s. 238.

⁹⁶ TSMA.d. 4637, s. 5b,7a,7b,8b,9b Cemaziyelahir 965; Var olduğu görülmekle beraber bu dönemde hangi odada bulunduğu dair malumat yoktur; **Künhü'l Ahbâr**, vr. 93a.

⁹⁷ TSMA.d 6083, s. 6b, Şaban 965.

⁹⁸ **Künhü'l Ahbâr**, vr.93a.

1.3.3. Saray Ağası ve Diğer Büyük/Küçük Oda Görevlileri

Kanuni devrinde bu odaların idarecisi olarak Enderun teşkilatının en önemli idarecilerinden de bir tanesi olan saray ağası karşımıza çıkmaktadır. Enderun'da “*Çar-Erkân-ı Meşâhîr-i Civanî*”⁹⁹ olarak anılan ve sırasıyla Kapı Ağası, Hazinedârbaşı ve Kılarcıbaşı ve Saray Ağasından oluşan zümrenin en alt mertebesinde yer almakta olup, dönemin arşiv kaynaklarında Küçük Oda ağası olarak da zikredilmiştir.¹⁰⁰ *Fatih Kanunnâmesi*'nde arz sunma yetkisi verilen ağalardan olmayıp, maruzatlarını Kapı Ağası aracılığıyla aktarmaları istenmiştir.¹⁰¹ Bu odaların idarecisi konumunda Kapı Ağası, saray Kethudası ve Küçük Oda Kethudası gibi görevliler gösteriliyorsa¹⁰² da bu dönem kaynaklarından görüldüğü kadarıyla saray ağası büyük ve Küçük Odaların idarecisi mertebesinde. Bu odaların idaresi dışında da sarayın işleyişi ile alakalı oldukça önemli vazifeleri bulunmaktadır. Bütün sarayın bakımı ve temizliği ile ilgilenmeleri bu ağaların en önemli görevidir. Bilhassa padişah haremi ile birlikte sefere çıktığında diğer Enderun ağaları sefere icabet ederken saray ağası sefere katılmayarak sarayın işleyişi ile ilgili bu görevini sürdürürdü.¹⁰³ Genel bilgiye göre Enderun içerisinde terfi ederse Kılar ağalığı tevcih olunur, saray ağalığı ise kapu oğlanı kethudasına verilir.¹⁰⁴ Saray ağalığı görevinde 1548-1549 yılları arasında Abdullah Ağa isimli bir ağayı, 1560-1562 yılları arasında ise Anber Ağa'yı görmekteyiz.¹⁰⁵ 14 Eylül 1561 tarihinde gerçekleşen çıkmalarda Hazine Ağası Mehmed Ağa'nın yerine Kılar Ağası Mustafa Ağa geçmiş, Kılar Ağalığı ise Saray Ağası Anber Ağa'ya verilmeyerek Mustafa Ağa isimli “*Ağayan-ı Büzürg'den*” olmayan başka bir ağaya tevcih olunmuştur.¹⁰⁶

Saray ağasının 1548-1549 tarihlerinde 9 akçe aldığı, 1560 yılında bu ücretin diğer ağalarinkiyle birlikte bir miktar artış göstererek 15'e çıktığı, Haziran/Temmuz

⁹⁹ *Kühü'l Ahbar*, vr. 93a.

¹⁰⁰ MAD.d. 94, s. 8b-97a, Muharrem-Zilhicce 955; MAD.d. 903, s. 9, 15, 29 vd. Cemaziyelevvel 967-Zilhicce 969.

¹⁰¹ *Kânunnâme-i Âl-i Osman*, s. 7.

¹⁰² Uzunçarşılı, Osmanlı Devletinin Saray Teşkilatı, s. 298-299; Necipoğlu, 15. ve 16. Yüzyılda Topkapı Sarayı Mimari, Tören ve İktidar, s. 154; Diker, Osmanlı Saray Teşkilatında Has Oda, s.54-55.

¹⁰³ *Kühü'l Ahbar*, vr. 94b.

¹⁰⁴ *Selânikî Tarihi*, s. 38.

¹⁰⁵ MAD.d. 94, s. 8b-97a, Muharrem-Zilhicce 955; MAD.d. 903, Cemaziyelevvel 967-Zilhicce 969.

¹⁰⁶ MAD.d. 903, s. 61, 4 Muharrem 969.

1561 ile Ağustos 1562 tarihleri arasında ise Kilar ağasından 11 akçe eksik olarak günlük 25 akçe mevâcibi olduğu görülmektedir.¹⁰⁷ Başka gelirlerinin varlığı bilinmekle beraber bunlar mevacib olarak verilen ücrete dahil değildir. Tevziat defterlerinden tespitle saray ağasına, yılda iki kere olmak üzere kış ve ilkbahar aylarında 3'er adet takye verilirdi.¹⁰⁸ Genelde diğer ağalardan bir miktar az eşya aldığı yine bu kaynaklarda dikkati çekmektedir. Bu durum kendisinin saraydaki rütbesi ile alakalı olmalıdır.

1.3.4. Büyük/Küçük Oda Teşkilatı

Enderun'un hazırlık bölümü olan bu odaların teşkilatı ile alakalı bilgilerde var olan eksikliğin yanı sıra genel kabullerden kaynaklanan bazı sorunlar da görülmüştür. Kaç kişi oldukları, görevlileri, verilen eğitim ve müfredat gibi hususlara dair malumat daha sonraki tarihlerde yazılmış eserlerden naklen söylenebilmektedir. Bu denli az bilgiye sahip olduğumuz bu hususta odaların varlığı ve teşkilat yapıları ile alakalı arşiv evrakından istifade ile genel kabullerin aksine oldukça mühim farklılıklar tespit edilmiştir.

Bu iki oda, aynı amirin idaresi altında olduklarından olsa gerektir ki teşkilat yapıları genel hatlarıyla birbirine oldukça benzer özellikler göstermektedir. Bu benzer özelliklerin çokluğu sebebiyle bu odaların teşkilat yapılarına dair olan bahisler mükerrer olmamaları için burada birlikte ele alınmışlardır.

Büyük ve Küçük Oda diğer Enderun birimleri gibi Topkapı Sarayı'nın üçüncü avlusunda bulunmaktaydı. Babüssaade kapısının iki yanında bulunan bu odalar bir arada Enderun'un en kalabalık birimini oluşturmaktaydı.¹⁰⁹

Burada Büyük ve Küçük Odaların isimlerine dair arşiv belgelerinde karşılaşılan bazı sorunlara temas etmek yerinde olacaktır. Bunlardan ilki Küçük Oda'nın isminin menşeyinin tespiti ile ilgili olup buraya seçilen oğlanların yaşlarının

¹⁰⁷ MAD.d. 94, s. 8b-97a, Muharrem-Zilhicce 955; MAD.d. 903, s. 5, 44, 91. Cemaziyelevvel 967-Zilhicce 969.

¹⁰⁸ TSMA.d. 2164, s. 1, 2a, 3b, tür.yer., Rebiülevvel 968-1 Rebiülevvel 975.

¹⁰⁹ Gülrü Necipoğlu, **15. ve 16. Yüzyılda Topkapı Sarayı Mimari, Tören ve İktidar**, YKY, İstanbul 2007, s. 154

küçük olması, Küçük Oda'nın diğer odalara göre mekân olarak küçük oluşu veya Enderun mevcudunun artması neticesinde Küçük Oda'nın kurulmasından sonra karışıklık oluşmaması için isimlendirmelerde bilinçli olarak değişiklik yapılması ile ilişkilendirilmektedir.¹¹⁰ Dönemin kaynaklarında gerçekten de bu odalara mensup oğlanların yaşları farklı olarak zikredilmiştir. Venedik raporlarında verilen bilgiye göre 6 ile 14 yaş arasındaki oğlanların Küçük Oda'da, 15 yaş üstü oğlanların ise Büyük Oda'da bulunduğu söylenmektedir.¹¹¹ Bu konuya dair bu ayrımdan başka bir bilgi olmayışıyla birlikte bu isimlendirmelerin oldukça değişken olduğu dolayısıyla her ihtimalin aynı anda gerçek olabileceği veya olamayacağı söylenebilir.

Bu çalışmada kullanılan kaynaklar Enderun'un diğer odalarına dair daha fazla bilgi nakletmektedir. Bu bakımdan bu bölümde belgelerin diğer odalar hakkında verdiği ancak bu bölümler hakkında vermediği bilgiler seçilerek değerlendirilecektir. Bu konuda en temel sorun yukarıda, isimlendirme hususunda değindiğimiz gibi büyük ve Küçük Odaların bu dönem arşiv kaynaklarında kimi zaman birbirlerinin yerine zikredilmesidir. Bu mesele pek çok karışıklığı beraberinde getirmekle beraber odaların teşkilatlarına dair bazı sorular sormamıza da imkân vermektedir. İlk olarak bahsedilmiş olan hususlar da göz önünde bulundurularak bu odaların müstakil birer teşkilata sahip olup olmadıkları cevaplanması gereken bir soru olarak akla gelmektedir. Arşiv belgeleri ışığında bu tarihlerde Küçük Odanın var olduğunu ancak henüz en azından ilerleyen devirlerde olduğu kadar ayrı telakki edilmediğini söyleyebiliriz. Az da olsa Küçük Odaya dair arşiv evrakının bulunması Küçük Odanın var olduğunu bize göstermekle beraber özellikle mâli bilgiler zikreden arşiv kayıtlarında birlikte değerlendirilmeleri, bu oda mensuplarının benzer ücretler ve aynı türden elbiselikler almasından ve aynı ağa tarafından idare edilmesinden kaynaklanıyor olabilir. Bu noktada Büyük Oda ile Küçük Oda arasındaki en temel fark Büyük Oda mensuplarının bir takım basit görevleri üstlenmesidir. Küçük Odalı Enderunluların da buna benzer şekilde vazifelendirildiği görülmekle beraber sayılarının azlığına rağmen Büyük Oda oğlanları muhtemelen yaşlarından kaynaklı

¹¹⁰ Necipoğlu, **15. ve 16. Yüzyılda Topkapı Sarayı Mimari, Tören ve İktidar**, s. 160; Miller, **Beyond The Sublime Porte**, s. 238.

¹¹¹ Erhan Afyoncu, **Venedik Elçilerinin Raporlarına Göre Kanuni ve Şehzade Mustafa**, Yeditepe, İstanbul 2015, s. 12.

olarak daha fazla tercih edilmiştir. Oda oğlanlarının üstlendikleri bu görevler Enderun bölümünün rutin işlerinden ibarettir. Ayrıca bu odaların mertebe olarak en alta bulundukları da göz ardı edilmemelidir. Bütün odalarda odabaşılar haricinde, onlara bağlı olarak vazife yürüten, oda içinde düzeni sağlayan bir kethuda ve diğer bazı görevlilerin bulunmasına ve bunlar aldıkları ücret ve eşyalar bakımından farklılıkları sebebiyle belgelerde kolay biçimde görülebilmesine rağmen Küçük Oda'ya dair olan kayıtlarda aynı veya farklı unvanda bir görevli oda içerisindeki oğlanlardan ayrı olarak seçilememektedir. Bunun dışında incelenen kaynaklarda Büyük ve Küçük Odaların zabiti olabilecek kimseye tesadüf edilememekle beraber amirleri diğer odalara mensup olan bu bir grup görevlinin Büyük Oda'da bulunduğunu söyleyebiliriz.

Enderun mensubu oğlanların bütün ihtiyaçları gibi giyim ihtiyacı da devlet tarafından karşılanır ve belirli aralıklarla temin edilerek oğlanlara dağıtılırdı. Buna göre Kasım-Aralık 1560-5 Eylül 1567 tarihleri arasında Büyük ve Küçük Oda oğlanları Mart ve Ağustos aylarında dolama, Mayıs ve Kasım-Aralık aylarında çatma veya çatma akçesi, ilkbahar ve sonbahar aylarında ise takye alırlardı. Dağıtımlar genellikle bu aylarda yılda iki kere yapılmaktaydı. Bunlar dışında oğlanlara yılda bir kere olmak üzere eylül-ekim aylarında kuşak tevzi olunurdu.¹¹² Bu oğlanlara Ağustos/Eylül 1538 ve Şubat/Mart 1539 tarihlerinde çatma kumaştan kaftan dağıtıldığına da rastlanmıştır.¹¹³ Enderun teşkilatına dair sonraki dönemlerde kaleme alınmış eserlerde yer alan genellemelerden bir tanesi de bu odalara mensup oğlanların 'dolamalı' olarak tasnif edildiğine dairdir.¹¹⁴ Ancak bu dönem arşiv evrakı ve kaynaklarında böyle bir kullanım görülmemiştir. Aksine dönemin kaynaklarında dolamanın ve kaftanın oda ayrımı gözetilmeksizin dağıtıldığı görülmüştür.¹¹⁵ Böyle bir ayrımın oluşması için odaların birbirlerinden farklı eşyalar alması gerekmesine

¹¹² TSMA.d. 2164, s. 1-8b., Rebiülevvel 968-1 Rebiülevvel 975.

¹¹³ TSMA.d. 1025 s. 3, Rebiülahir-Şevval 945.

¹¹⁴ Uzunçarşılı, **Osmanlı Devletinin Saray Teşkilatı**, s.299, Ülker Akkutay, **Enderun Mektebi**, Gazi Üni. Yay., Ankara 1984, s. 65, Diker, **Osmanlı Saray Teşkilatında Has Oda**, s. 54-55.

¹¹⁵ TSMA.d. 1025 s. 3, 945-946, TSMA.d. 2164,s. 1-8b, Rebiülevvel 968-1 Rebiülevvel 975.

rağmen incelenen tevziat defterlerinde bütün odalara genelde aynı eşyaların farklı kaliteler gözetilerek dağıtıldığı dikkat çekmektedir.¹¹⁶

Küçük/ Büyük Odaların teşkilatı ile alakalı bilgi dönemin tarihlerinde doğrudan zikrolunmamaktadır. Bu konuda malumat veren Kanuni devrine en yakın kaynak olarak Gelibolulu Mustafa Âli (ö. 1600) tarafından yazılan “*Künhü'l Ahbar*” adlı eserdir. Mustafa Âli Efendi eserinde bütün saray teşkilatına dair teferruatlı bilgi yanında bu odalar hakkında da bilgi nakletmiştir. Bir diğer müellif olan Koçi Bey ise Sultan İbrahim’e (ö. 1648) takdim ettiği risalesinde doğrudan ve nispeten teferruatlı bilgi vermektedir. Fakat Koçi Bey’in verdiği bilgiler daha çok 16. yüzyıl sonu ve 17. yüzyıl başı olmalıdır. Zira bu bilgilerin başta odaların mevcutları olmak üzere Kanuni dönemi kaynakları ile oldukça farklı olduğu görülmüştür. Bir sonraki başlıkta da görüleceği üzere dönemin kaynaklarında Büyük Oda ve Küçük Oda iç oğlanları ve görevlilerinin birbirlerinden farklı birtakım görevler üstlenmekle bu bakımdan ayrıldığı söylenebilir. Bu görevlilerin tamamına yakınının ileride ihdas olunacak olan seferli ve doğancı koğuşlarına tevdi edilecek vazifeleri ifa etmeleri ise ayrıca dikkat çekicidir.¹¹⁷

Enderun odaları içerisinde bulunan eskiler Enderun’un kıdemlileri olarak işleyişe hâkim kimseleri ifade etmektedir. Oda eskisi olan gılmânın bu bakımdan diğerlerinden mertebe olarak bir miktar yukarıda olduğu kabul edilmektedir. Eskilik ifadesinin defterlerde kullanılmadığı görülmekle beraber bu minvalde bir düzene veya ücret değişikliğine de tesadüf edilmemiştir. Büyük Oda’da vazifeli iç oğlanlarından doğancılar bu dönemde ortalama 7 nefer olarak bulunmaktadır.¹¹⁸ Doğancılar Has Oda’daki doğancıbaşına bağlı olarak görev yapmaktaydılar. Padişahın av kuşlarının bakımı ve eğitimi ile ilgilenen sınıfa mensup iç oğlanları Enderun’da başka birimlerde de bulunmakla birlikte Büyük Oda en fazla doğancıya ev sahipliği yapan odadır. Çamaşır yıkamakla vazifeli bir sınıf olan cameşuylar ise

¹¹⁶ TSMA.d. 1025, s. 3, Şevval 945, TSMA.d. 2164, s. 1, Rebiülahir 968.

¹¹⁷ Seferli ve Doğancı odalarına dair bkz. Uzunçarşılı, **Osmanlı Devletinin Saray Teşkilatı**, s. 299-301; Abdülkadir Özcan, “Doğancı”, **DİA**, c. 9, İstanbul 1994, s. 487-489; Batuhan İsmail Kıran, **Osmanlı Saray Teşkilatında Doğancı Koğuşu**, Danışman Mehmet Topal, YL Tezi, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir 2014; Diker, **Osmanlı Saray Teşkilatında Has Oda**, s. 57-62.

¹¹⁸ TSMA.d. 4637, s. 1-8b, 15 Cemaziyelahir 965.

1558 yılında yine Büyük Oda’da bulunan cameşuybaşı tarafından idare edilmekteydi. Büyük Oda’da içerisinde 5 kişi olmak üzere kalabalık bir halife grubu olduğu görülmektedir. Aynı tarihlerde Küçük Oda’da Mahmud ve Feramuz isimli 2 halife vardır.¹¹⁹ Kendilerinden küçük veya tecrübesiz olan iç oğlanlarının eğitimleri ile meşgul bir sınıf olduklarını sıfatlarından yola çıkarak söyleyebiliriz. Hamam ile alakadar görevliler ise külhancı, hamamcı ve dellaklardır. 4 Nisan 1558 (15 Cemaziyelahir 965) tarihli defterde Mehmed adında 1 hamamcı, 10 dellak ve 4 külhancının Büyük Oda’da, 1 dellağın ise Küçük Oda’da olduğu kaydedilmiştir.¹²⁰

967-969 (1560-1562) tarihleri arasında büyük ve Küçük Oda içerisinde var olan oğlanların sayılarında üç aylar olarak bilinen Receb, Şaban ve Ramazan aylarında bir hareketlilik dikkati çekmektedir. Oda oğlanlarının bir kısmının bilhassa bu aylarda çıkarıldığı gözlemlenmektedir. Ayrıca ücretlerinin de diğer ayların aksine bekletilmeden ramazan ve kurban bayramları öncesinde verildiği tabloya yansımayan bir ayrıntı olarak defterde görülebilmektedir.

Tablo 4: 967-969 (1560-1562) Tarihlerinde Büyük/Küçük Oda’nın Mevcud ve Mevâcibi¹²¹

Tarih	Büyük Oda		Küçük Oda		Toplam	
	Mevcut	Kişi Başı Akçe	Mevcut	Kişi Başı Akçe	Mevcut	Akçe
967 Cemaziyelevvel 1560 Ocak-Şubat	30	Oda Oğlanı 3’er Günlük 90 Aylık 2700	45	Oda oğlanı 2’şer Günlük 90 Aylık 2700	75	Aylık 5400
967 Cemaziyelahir 1560 Şubat-Mart	[Boş]	[Boş]	[Boş]	[Boş]	[Boş]	[Boş]
967 Recep 1560 Mart-Nisan	29	Oda Oğlanı 3’er Günlük 87 Aylık 2610	51	Oda oğlanı 2’şer Günlük 102 Aylık 3060	81 [Yeni gelen 1 nefer de sayılmış]	Aylık 5670
967 Şaban 1560 Nisan-Mayıs	29	Oda Oğlanı 3’er Günlük 87 Aylık 2610	52	Oda oğlanı 2’şer Günlük 104 Aylık 3120	81	Günlük 191 Aylık 5730
967 Ramazan 1560 Haziran	29	Oda Oğlanı 3’er Günlük 87 Aylık 2610	43	Oda oğlanı 2’şer Günlük 86 Aylık 2580	72	Günlük 173 Aylık 5190
967 Şevval	[Boş]	[Boş]	[Boş]	[Boş]	77	Günlük 183

¹¹⁹ TSMA.d. 4637, s. 2a, 4a, 15 Cemaziyelahir 965.

¹²⁰ TSMA.d. 4637, s. 1-8b, 15 Cemaziyelahir 965.

¹²¹ MAD.d 903, s. 6-7, 24, 42, tür.yer., Cemaziyelevvel 967-Zilhicce 969.

1560 Haziran-Temmuz						Aylık 5490
967 Zilkade 1560 Temmuz-Ağustos	[Boş]	[Boş]	[Boş]	[Boş]	78	Günlük 165 Aylık 4950
967 Zilhicce 1560 Ağustos-Eylül	24 [25]	Oda Oğlanı 3'er Günlük 72 Aylık 2160	46	Oda oğlanı 2'şer Günlük 92 Aylık 2760	70	Günlük 164 Aylık 4920
968 Muharrem 1560 Eylül-Ekim	26	Oda Oğlanı 3'er Günlük 78 Aylık 2340	44	Oda oğlanı 2'şer Günlük 88 Aylık 2640	70	Aylık 4980
968 Safer 1560 Ekim-Kasım	26	Oda Oğlanı 3'er Günlük 78 Aylık 2340	47	Oda oğlanı 2'şer Günlük 94 Aylık 2820	73	Günlük 172 Aylık 5160
968 Rebiülevvel 1560 Kasım-Aralık	[26]	Oda Oğlanı 3'er Günlük [78] Aylık [2340]	[47]	Oda oğlanı 2'şer Günlük [94] Aylık [2820]	73	Günlük 172 Aylık 5160
968 Rebiülahir 1560-1561 Aralık-Ocak	26	Oda Oğlanı 3'er Günlük 78 Aylık 2340	47	Oda oğlanı 2'şer Günlük 94 Aylık 2820	73	Günlük 172 Aylık 5160
968 Cemaziyelevvel 1561 Ocak-Şubat	26	Oda Oğlanı 3'er Günlük 78 Aylık 2340	47	Oda oğlanı 2'şer Günlük 94 Aylık 2820	73	Günlük 172 Aylık 5160
968 Cemaziyelahir 1561 Şubat-Mart	26	Oda Oğlanı 3'er Günlük 78 Aylık 2340	47	Oda oğlanı 2'şer Günlük [94] Aylık 2820	73	Günlük 172 Aylık 5160
968 Receb 1561 Mart-Nisan	26	Oda Oğlanı 3'er Günlük 78 Aylık 2340	47	Oda oğlanı 2'şer Günlük 94 Aylık 2820	73	Günlük 172 Aylık 5160
968 Şaban 1561 Nisan-Mayıs	[26]	Oda Oğlanı 3'er Günlük [78] Aylık [2340]	[48]	Oda oğlanı 2'şer Günlük [96] Aylık [2880]	74	Günlük 176 [174] Aylık 5280 [5220]
968 Ramazan 1561 Mayıs-Haziran	26	Oda Oğlanı 3'er Günlük [78] Aylık [2340]	58	Oda oğlanı 2'şer Günlük [116] Aylık [3480]	84	Günlük 178 [Uyumsuz] Aylık 5580 [Uyumsuz]
968 Şevval 1561 Haziran-Temmuz	[26]	Oda Oğlanı 3'er Günlük [78] Aylık [2340]	[48]	Oda oğlanı 2'şer Günlük [Tespit edilememiştir] Aylık	74	Günlük 193 Aylık 5790
968 Zilkade 1561 Temmuz-Ağustos	[25]	Oda Oğlanı 3'er Günlük [75] Aylık [2250]	[63]	Oda oğlanı 2'şer Günlük [126] Aylık [3780]	88	Günlük 201 Aylık 6030
968 Zilhicce 1561 Ağustos-Eylül	[25]	Oda Oğlanı 3'er Günlük [75] Aylık [2250]	[60]	Oda oğlanı 2'şer Günlük [120] Aylık [3600]	85	Günlük 195 Aylık 5850
968 Muharrem 1561 Eylül-Ekim	[25]	Oda Oğlanı 3'er Günlük [Eksik]	[62]	Oda oğlanı 2'şer Günlük [Eksik]	87	Günlük 189 Aylık 5670

		Aylık		Aylık		
969 Safer 1561 Ekim-Kasım	25	Oda Oğlanı 3'er Günlük [75] Aylık 2250	59 [Bazı üstü çizik kayıtlar sayılmam ış.]	Oda oğlanı 2'şer Günlük [118] Aylık 3540	87 [Bazı üstü çizik kayıtlar sayılmış.]	Günlük [193] Aylık 5790
969 Rebiülevvel 1561 Kasım-Aralık	[25]	Oda Oğlanı 3'er Günlük [Eksik] Aylık	[57]	Oda oğlanı 2'şer Günlük [Eksik] Aylık	82	Günlük 188 Aylık 5640
969 Rebiülahir 1561-1562 Aralık-Ocak	[25]	Oda Oğlanı 3'er Günlük [Eksik] Aylık	[58]	Oda oğlanı 2'şer Günlük [Eksik] Aylık	83	Günlük 188 Aylık 5640
969 Cemaziyelevvel 1562 Ocak-Şubat	[24]	Oda Oğlanı 3'er Günlük [Eksik] Aylık	[60]	Oda oğlanı 2'şer Günlük [Eksik] Aylık	84	Günlük 193 Aylık 5790
969 Cemaziyelahir 1562 Şubat-Mart	[25]	Oda Oğlanı 3'er Günlük [75] Aylık [2250]	[58]	Oda oğlanı 2'şer Günlük [116] Aylık [3480]	[83]	Günlük [191] Aylık [5730]
969 Receb 1562 Mart-Nisan	[23]	Oda Oğlanı 3'er Günlük [69] Aylık [2070]	[60]	Oda oğlanı 2'şer Günlük [120] Aylık [3600]	[83]	Günlük [189] Aylık [5670]
969 Şaban 1562 Nisan-Mayıs	[23]	Oda Oğlanı 3'er Günlük [69] Aylık [2070]	[60]	Oda oğlanı 2'şer Günlük [120] Aylık [3600]	[83]	Günlük [189] Aylık [5670]
969 Ramazan 1562 Mayıs-Haziran	[24]	Oda Oğlanı 3'er Günlük [72] Aylık [2160]	[51]	Oda oğlanı 2'şer Günlük [102] Aylık [3060]	75	Günlük 174 Aylık 5220
969 Şevval 1562 Haziran-Temmuz	[24]	Oda Oğlanı 3'er Günlük [72] Aylık [2160]	[52]	Oda oğlanı 2'şer Günlük [104] Aylık [3120]	76	Günlük 176 Aylık 5280
969 Zilkade 1562 Temmuz-Ağustos	[24]	Oda Oğlanı 3'er Günlük [72] Aylık [2160]	[54]	Oda oğlanı 2'şer Günlük [108] Aylık [3240]	78	Günlük 180 Aylık 5400
969 Zilhicce 1562 Ağustos	[24]	Oda Oğlanı 3'er Günlük [72] Aylık [2160]	[50]	Oda oğlanı 2'şer Günlük [100] Aylık [3000]	74	Günlük 172 Aylık 5160

Büyük ve Küçük Oda'nın bu dönemde oldukça karmaşık bir yapısı olduğu görülmektedir. Bilhassa Küçük Oda'nın bulunduğu merteye ve oda içerisindeki hareketlilik genel yapısını anlamayı zorlaştırmaktadır. İki odanın Kanuni devrinden itibaren kaynaklarda daha sık görülmesi ise henüz geçiş döneminde bulunan teşkilatlarının tam anlamıyla oluşmaya başlamasından kaynaklanmaktadır. Sonuç olarak: Küçük ve Büyük Odalar Sultan Süleyman devrinden itibaren net olarak ayrıldığı tespit edilmiştir.

İKİNCİ BÖLÜM

HAZİNE VE KILAR ODALARI

2.1. Kilar Odası

Osmanlı sarayında hem Birûn'da hem de Enderun olarak bilinen kısımlar içerisinde Kilar vardır. Kanuni devrinde yerleri, ayrımları henüz çok net değilse de bu çalışmada Kilar Odası Enderun'un içinde mütalaa edilmiştir. Dönemin kaynakları ışığında Enderun'daki Kilar Odası'nın Matbah-ı Âmire'deki Kılardan ayrı bir kısım olduğunu söylemek mümkündür.¹ Enderun'daki Kilar doğrudan padişaha ve iç oğlanlarının ihtiyaçlarına yönelik hizmet vermektedir. Büyük ve Küçük Odaları Enderun için bir hazırlık kısmı telakki ettiğimiz takdirde Enderun'un girişi kabul edebileceğimiz Kilar Odası, mertebe olarak Has Oda ve Hazine'nin altındadır. Daha önceki devirlerde de benzer görevi üstlenen bir teşkilatın var olması ihtimaller dahilinde olmakla beraber Kilar, Sultan II. Mehmed tarafından kanunnâme ile nizama bağlanmış ve Enderun sistemi içerisindeki yerini almıştır.² Kaynaklarda 'Kilâr-ı Enderun', 'Hane-i Kilar', 'Oda-i Kilar', 'Kilar-ı Âmire' gibi aynı anlama gelen farklı isimlerle zikredilmiştir. Ayrıca İdris-i Bitlisi'nin eserinde "*Çubhane-i Hümayun*" başlığı altında kilarcıbaşidan kısaca bahsedilmektedir.³

Kilar Koğuşu Topkapı Sarayı içerisinde Bâbüssaâde geçildikten sonra çıkılan Enderun avlusunda Hazine oğlanları odasının yanında bulunmaktaydı.⁴ Mutfak kısmına bağlı olan kilarlıların yeri ise matbah-ı amire tarafındadır. Ayrıca matbahdan Enderun içindeki Kilar Koğuşuna yemek verilmesi de ayrı bölümler olduklarını göstermektedir.⁵

¹ Zeynep Tarım, "The Ottoman Imperial Kitchens as Imarets", **Feeding People, Feeding Power Imarets in The Ottoman Empire**, Eren Yay., İstanbul 2007, s. 252.

² **Kanunnâme- Âl-i Osman**, s. 7, 16; Uzunçarşılı, **Osmanlı Devletinin Saray Teşkilâtı**, s. 301.

³ İdris-i Bitlisi, **Heşt Bihişt**, Haz. Mehmet Karataş, Yaşar Baş, c. III, İstanbul 2020, s. 572.

⁴ Necipoğlu, **15. ve 16. Yüzyılda Topkapı Sarayı**, s. 336.

⁵ Zeynep Tarım Ertuğ, Saray Mutfağının Halka Açılan Kapısı, Voyvoda Caddesi Konuşmaları, İstanbul 2008, s. 3. (Erişim <https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/143178>)

Enderun'daki vazifeleri *Fatih Kanunnâmesi*'nde padişahın sofrası ile ilişkili olarak gösterilmiştir.⁶ İdris-i Bitlisi de benzer şekilde bir tarife yer vererek bu minvalde Kılar'da var olan malzemenin idaresi ve muhafazası gibi sorumlulukları olduğuna işaret etmiştir.⁷ *Künhü'l-Ahbâr*'da Enderun'un bu kısmının temel vazifesi aynı şekilde zikrolunduktan sonra muhtemelen bu tarih aralığında üstlendikleri veya daha önceki müelliflerin ayrıntılı olarak aktarmadığı başka vazifeleri de burada ayrıca nakledilmektedir.⁸ Müellife göre vazifeler genel olarak sabah ve akşam iki vakit olmak üzere padişaha sunulacak yemeklerin hazırlanması, taşınması ve padişaha sunulması şeklinde gerçekleşmekteydi. Bunun dışında yemesi zahmetli, meşakkat isteyen yemekler için padişaha yardımcı olmak⁹, içecek ve macun gibi gıdaların hazırlanması da bu oda mensuplarının kilârcıbaşı denetiminde yaptıkları işlerdi.¹⁰ Kanuni devrinde de bu işlerin tamamı ile Kılar Odası'ndaki oğlanların iştigal ettikleri kuvvetle muhtemeldir. Bunlara ek olarak Kılar Odası mensuplarının bazı ilaçları hazırladıkları, muhafaza ettikleri ve ihtiyaç halinde uygulamasını yaptıkları bir tür eczane ve revir görevi üstlendikleri de bilinmektedir.¹¹

Kılar Odası'na terfi ile gelen bir oğlan Büyük ve Küçük Odaların ardından buraya geçiş yapabilmekteydi. Buna örnek olarak Büyük Oda'dan İsmail, İdris ve Küçük Oda'dan İshak adındaki üç oğlan Temmuz/Ağustos 1560 tarihinde Kılar Odası'na terfi etmişlerdir.¹² Kanuni devri kaynaklarında buraya terfi dışında farklı şekillerde de geçiş yapabilmiş oğlanlar olduğu görülmektedir. Kılar Odası oğlanları farklı yollarla alınabilmekle beraber hediye olarak getirilenler dikkati çekmektedir. Mesela Ekim/Kasım 1560 tarihinde Malkoçzâde Bâlî Bey (ö.?)¹³ tarafından hediye

⁶ *Kanunnâme-i Âl-i Osman*, s. 7, 17.

⁷ *Heşt Bihişt*, s. 572.

⁸ *Künhü'l-Ahbâr*, vr. 93a-94a, "Kiler-i Hâssa ki otuz mikdârı oğlandur. Ulûfe ve virgüleri hazînenün gibidir. Nihâyet peş-gîr başı ve mûm başı sayirinden ziyade ahurlar. Bunlar da hâs odalı gibi üsküf giyerler." Aynı eser, vr. 94a.

⁹ *Künhü'l-Ahbâr*, vr.94b. Burada geçen ilikli kemik örneği bu bakımdan özellikle verilmiş olmalıdır.

¹⁰ *Künhü'l-Ahbâr* vr. 93a-94b.

¹¹ Sinem Serin, *Hekimbaşılık Kurumu*, Kitabevi, İstanbul 2021, s. 85-88

¹² MAD.d 903, s. 24, Zilkade 967.

¹³ Ekrem Hakkı Ayverdi, *Avrupa'da Osmanlı Mimari Eserleri Yugoslavya*, c. II, İstanbul 1981, s. 317; Mehmed Süreyya, "Malkoç Bey", *Sicill-i Osmanî*, haz. Nuri Akbayan, c. 3, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1996, s. 930; "Timar sahiplerinden olup alaybeyi idi. Rüstem Paşa'nın himmetiyle Duga beyi olup 960'da (1553) Bosna beyi oldu. 963'te (1556) azledildi ve 964'de (1557) Kilis beyi oldu. Orada vefat etmiştir. Bir defa harpte pek çok esir almıştı ki, bir tanesi bir kile şekere değişilmiş

edilen Perviz adındaki gılmân Kilar Odası'na alınmıştır.¹⁴ Dışarıdan gelen Perviz'in doğrudan odaya alınması geldiği yerde iyi yetişmiş olmasından kaynaklanmış olmalıdır. Muhtemelen kilar mensuplarının yaptığı şerbet, meyve hazırlamak, sofrakurmak gibi işlerle ilgili eğitim almış birisidir.

Kilar Odası mensupları diğer oda oğlanları gibi genellikle kapıkulu süvari bölüklerine görevlendirilirdi. Örnek vermek gerekirse Temmuz/Ağustos 1560 tarihinde gerçekleşen çıkmada Fayik, Hasan, İshak, Hamza ve Mehmed isimli kilar oğlanları silahdâr bölüğüne çıkmışlardır.¹⁵ Genellikle de silahdâr bölüğüne çıktıkları görülmektedir. Kilar Odası mensupları diğer Enderun odalarından farklı olarak matbah-ı âmireye de geçiş yapabilirlerdi. Saray mutfağına geçiş yapabilen tek Enderunlu sınıfı olmaları bu bakımdan dikkat çekicidir. Pervane ve Hasan isimli iki kilar oğlanının Ocak/Şubat 1560 tarihinde kilardan matbah-ı amireye çıkmaları buna örnek olarak verilebilir.¹⁶ Kilar oğlanları terfi ile Has Odaya ve Hazine Odasına geçiş yapabilirlerdi. Nitekim Ağustos/Eylül 1561 tarihinde Kilar Odasından Memi ve Şaban adlı iki iç oğlanı aldıkları terfi ile doğrudan Has Odaya geçiş yapmışlardır.¹⁷ Bu geçişte görüldüğü üzere Hazine Odasına uğramak zorunluluğu bulunmamaktadır. Bu örneklerin çokluğu bunun bir istisna olmadığı konusunda kanaat oluşturmaktadır.

Kilar Odası ile alakalı kaleme alınmış hemen her eserde kaynak olarak kullanılan *Künhü'l Ahbâr*'da peşgîrbaşı ve mûmbaşı haricinde peşgîr şakirdi, tutucubaşı, bülbülcübaşı, tepsicibaşı, yemişçi ve turşucu odanın eskileri arasında sayılmaktadır. Yapılmış çalışmalar da Kilar Odasında kilar kethudası dışında başka ağaların olduğuna işaret etmektedir. Kanuni devri belgelerinde ise ücretleri oda oğlanları gibi olmak kaydıyla sadece Pervane adında bir mumbaşı ve Mustafa isminde bir peşgîrbaşı görülmüştür.¹⁸ Kaynaklarda peşgîrbaşının maiyeti olması muhtemel olan gulam-ı peşgîr kayıtları da bulunmakla beraber bu oğlanların hangi odaya mensup oldukları Hazine Odasında bulunan bir kayıt dışında genelde

ve satılmıştır. Oğulları İbrahim Bey, Ömer Bey, Osman Bey'dir; Saraybosna'da yaptırdığı mescid hala ayaktaadır."

¹⁴ MAD.d 903, s. 33, Safer 968.

¹⁵ MAD.d 903, s. 24, Zilkade 967.

¹⁶ MAD.d 903, s. 6, Cemaziyelevvel 967.

¹⁷ MAD.d 903, s. 26, Zilhicce 968.

¹⁸ TSMA.d 4637, s. 6a, 15 Cemaziyelahir 965; TSMA.d 6083, s. 1, Şaban 965.

yazmamaktadır.¹⁹ Yapılan incelemede Kanuni dönemi arşiv kaynaklarında diğer ağaların varlığına dair bir delile tesadüf edilmemiştir. Bunların üstlendikleri vazifelerin bu dönemde de karşılığı olabilir. Dönemin bazı kaynaklarından görüldüğü kadarıyla gerekmedikçe bu unvanlar zikredilmeyebiliyor. Odada bu sıfatla olmasa dahi bu vazifeler ile görevli oğlanların görevleri hakkında malumat verilmemiş olması da ihtimaller dahilindedir. Ancak incelenen kaynaklarda bunu gösterebilecek herhangi bir ücret farkı veya unvan görülmemiştir. Kilar Odası oğlanları bir unvan verilmeden de bu görevlerle vazifelendirilmiş olabilir.

Kaynaklarda kilâr odası mensupları genellikle kilarî sıfatıyla anılmışlardır. Hatta diğer odalara geçtikten sonra bile bu unvanla anılmaya devam eden oğlanların kayıtlarına da tesadüf edilmiştir.²⁰ Mustafa Âli, XVI. yüzyılda Kilar Odasında 30 kişi olduğunu yazmakta, Uzunçarşılı da aynı sayıyı vermekte, Miller, Kilar Odası mensuplarının 40 kişi olduğunu, Diker ise 44 kişi olduklarını yazmaktadır.²¹ *Telhisü'l Beyân*'da ise odanın mevcudu 73 nefer olarak gösterilmiştir.²²

Kilar Odası, Kanuni Sultan Süleyman döneminde Şubat/Mart 1548 ile Ocak 1549 tarihlerinde kethuda ile birlikte ortalama 20 kişidir.²³ Cemaziyelevvel 967 (Ocak-Şubat 1560) ile Ağustos 1562 tarihleri arasında ise Kilar Odasının kilar kethudası ile birlikte en az 12 ve en fazla 18 iç oğlanı olmak üzere ortalama 15 kişilik bir mevcudunun olduğu kaynaklarda görülmüştür.²⁴ Buna göre bu odanın yukarıda zikrolunmuş olan oldukça yüksek rakamlarla kalabalık bir oda olduğu görüşünün aksine bu tarihlerde bütün odalardan daha az mevcuda sahip bir halde bulunduğu arşiv kaynakları ışığında söylenebilir. Kilar Odası ile alakalı yapılmış muhtelif çalışmaların bir kısmı matbahın yanındaki Kilar Odası olup, oradaki sayılarla Enderun içindeki kilarlı sayısı karışmış olabilir. Belki yukarıda verilen

¹⁹ TSMA.d 4637, vr. 5b, 7b, 7a, 15 Cemaziyelahir 965.

²⁰ MAD.d 903, s. 19, Ramazan 968. Yunus isimli bir iç oğlanının Has Oda'da bulunmasına rağmen Kilarî sıfatıyla yazıldığına dair kayıt.

²¹ **Künhü'l-Ahbâr**, vr. 94a; Uzunçarşılı, **Osmanlı Devletinin Saray Teşkilâtı**, s. 302; Miller, **Beyond The Sublime Porte**, s. 56; Diker, **Osmanlı Saray Teşkilatında Has Oda**, s. 64.

²² **Telhisü'l Beyân**, s. 63.

²³ MAD.d 94, s. 8b, 20b, 29a, tür.yer., Muharrem-Zilhicce 955.

²⁴ MAD.d 903, s. 27, 30, 90 [84], 92 [86], tür. yer., Cemaziyelevvel 967-Zilhicce 969.

sayıların yüksekliği de aynı sebepten kaynaklanmaktadır.²⁵ Hemen her çalışmada bu bilginin bir hayli farklı olması ise ayrıca dikkat çekicidir.

Kılar Odası mensuplarının mevcuduna dair var olan farklılıklar aldıkları ücret mevzuunda da kendisini göstermektedir. Kılar Odasından bahseden kaynaklarda ve çalışmalarda oğlanların günlük veya aylık ücretlerine dair bir bilgi zikredilmiyorsa da bu oğlanların 1548 tarihinde günlük 3 akçe ücret aldıkları tespit edilmiştir.²⁶ Ücretleri bu tarihten sonra uzun diyebileceğimiz bir süre değişmeyerek 1562 tarihine kadar bu şekilde ödenmiştir.²⁷

Kılar Odası mensuplarına da diğer Enderun odalarında olduğu gibi belirli aralıklarla elbiselik dağıtılmaktadır. Yılda iki kez, Mart ve Ağustos aylarında dolama, kış ve ilkbahar aylarında çatma ve takye alırlardı. Eylül-Ekim aylarında ise yılda bir kez kuşak almaktaydılar.²⁸ Kaynaklarda sefere katılanlara at verildiği de görülmektedir. Kılar Odası oğlanları 12 Recep 927 (18 Nisan 1521) tarihinde Belgrad seferi için 18 ve 21 Receb 928 (16 Haziran 1522) Rodos seferi için 9'ar at almışlardır.²⁹ Buradaki dağıtımlar bazı fikirlere sahip olmamıza imkan vermekteyse de bu hususta bazı tespitlerde bulunabilmek için daha fazla bilgiye ihtiyaç vardır.

2.1.1. Kılarcıbaşı

Kılarcıbaşı ile alakalı bilgi nakleden en erken tarihli eser olan *Fatih Kanunnâmesi* 'nde Kılar Odasının yöneticisi olarak kılarcıbaşı gösterilmiştir.³⁰ Arşiv belgelerinden tespitle bunun Kanuni devri için de geçerli olduğu söylenebilir. Bu minvalde kılarcıbaşı mertebe olarak hazinedarbaşının altında saray ağasının ise üstünde bulunmaktadır. Böylece Enderun'un en önemli yöneticilerinden birisi olarak kabul edebileceğimiz, serkilâri olarak da zikredilen kılarcıbaşı, hicrî 955 yılının

²⁵ Bunlar arşiv evrakından elde edilen sayılar ile kıyaslandığında en yakın olanı bu birimde sekiz aşçının bulunduğunu söylemektedir. Arif Bilgin, "Matbah-ı Âmire", *DİA*, c. 28, Ankara 2003, s. 116.

²⁶ MAD.d 94, s. 8b, 20b, 29a, tür.yer., Muharrem-Zilhicce 955.

²⁷ MAD.d 903, s. 21, 27, 30, tür.yer., Cemaziyelevvel 967-Zilhicce 969.

²⁸ TSMA.d 2164, s. 1-8b, Rebiülevvel 968-1 Rebiülevvel 975.

²⁹ TSMA.d 5639, s. 2b-3b, 12 Recep 927-21 Receb 928.

³⁰ *Kanunnâme-i Âl-i Osman*, s. 7.

Muharrem-Zilhicce (Şubat/Mart 1548-Ocak 1549) aylarında günlük 30 akçe,³¹ 967-969 (1560-1562) yılları arasında ise hazine ağasından 11 akçe kadar düşük, saray ağasından 11 akçe fazla olmak üzere günlük 36 akçe ücret almaktadır.³² Yine bu tarih aralığında kılarcıbaşılık vazifesi 955 (1548-1549) yılında Murad Ağa tarafından, 967-969 (1560-1562) tarihlerinde ise sırayla iki Mustafa Ağa tarafından idame edilmiştir. Bahsedilen Mustafa ağalardan ilkinin göreve geliş süresi belli olmamakla beraber diğer Mustafa Ağa Eylül-Kasım 1561 tarihinde Enderun ağalığından, saray ağası olmadan kılarcıbaşılığa terfi etmiştir.³³ Kanunî devrinin son kılarcıbaşısı olan Mahmud Ağa ise görevi hazinedârbaşılığa yükselen Yusuf Ağa'dan alarak saray ağalığından bu mertebeye erişmiştir.³⁴ Aynı kişi olması muhtemel olan Yusuf Ağa kaydına başka bir defterde tesadüf edilmektedir. Bu dönem kılarcıbaşılardan olan Yusuf Ağa 12 akçe ücret almaktadır.³⁵ Kılarcıbaşılığa dair yine Mustafa Âli Efendi'nin yapmış olduğu tarif oldukça ayrıntılıdır. Bu tariftan anlaşıldığı üzere kılarcıbaşı, evsat kuşak, güzel kokulu, tütsülü makremeler³⁶ ve kıymetli taşlar ile bezeli bıçaklar, hançerler ile donanıp, ibrişim peştamal giyer.³⁷ Arşiv belgelerinden bu bilgilerin Kanuni devri için geçerliliği teyit edilememekle beraber kılarcıbaşıya tevzi olunan eşyanın cinsi ve mikdârı sınırlı olarak tespit edilebilmektedir. Buna göre kılarcıbaşına diğer oda ağaları gibi kış ve ilkbahar aylarında yılda iki kez takye verilmektedir.³⁸ 12 Recep 927 (18 Nisan 1521) tarihinde Belgrad ve 21 Receb 928 (16 Haziran 1522) tarihinde Rodos Seferi için ismini bilmediğimiz bir kılarcıbaşına 10'ar at verilmiştir.³⁹ Bu döneme ait tevziat defterlerinde bunun dışında düzenli olarak aldıkları bir eşya geçmemektedir.

Kılar ağası saraydan çıkarak buradaki vazifesinden ayrıldığında beylerbeyi olarak ayrıldığı kabul edilmektedir.⁴⁰ Ancak Kanuni devrinde böyle bir kayda

³¹ MAD.d 94, s. 8b, 20b, 29a, tür.yer., Muharrem-Zilhicce 955.

³² MAD.d 903, s. 20, 23, 41, tür.yer., Cemaziyelevvel 967-Zilhicce 969.

³³ MAD.d 903, s. 61,63, Muharrem-Safer 969.

³⁴ **Selânikî Tarihi**, s. 38.

³⁵ TSMA.d 8030, s. 2.

³⁶ Makreme için bkz. Pakalın, "Makreme", **Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü**, c. II, s. 393-394.

³⁷ **Kühû'l-Ahbâr**, vr. 93b.

³⁸ TSMA.d 2164, s. 1, 2a, 3b, tür.yer., Rebiülevvel 968-1 Rebiülevvel 975; TSMA.d. 1025, s. 1-3, 945-Zilhicce 977; TSMA.d. 1079, s. 1-14b, 17 Muharrem 976-30 Rebiülevvel 983.

³⁹ TSMA.d 5639, s. 2b, 3b, 12 Recep 927-21 Receb 928.

⁴⁰ Uzunçarşılı, **Osmanlı Devletinin Saray Teşkilatı**, s. 302.

rastlanmamıştır. Dönemin Kılarcıbaşısına III. Murad'ın (ö. 1595) cülusunda (1574) 260 sikke ile bir adet kaftan verildiği kayıtlardan anlaşılmaktadır.⁴¹ Aynı tarihte bu münasebetle yapılan dağıtımda kilar kethudası ise 60 sikke ve kaftan almıştır.

2.1.2. Kilar Kethudası

Kilar kethudası, Kilar Odası'nın işleyişi ile doğrudan alakadar olan görevlidir. Ttafsilatlı bilgi olmasa dahi Kanuni devri arşiv evrakından bu görevliye dair bazı bilgilere ulaşmamız mümkündür. Buna göre kilar kethudası en azından 1548 ile 1562 yılları arasında diğer kilar oğlanlarından 1 akçe fazla olmak üzere günlük 4 akçe ücret almaktadır.⁴² Böylece kilar kethudası ile hazine kethudasının aldıkları ücretin bu tarihlerde aynı olduğunu söyleyebiliriz. Bunlar terfi ettiklerinde kilar kethudasının Has Odaya alındığına dair bir örneğe arşiv kaynaklarında rastlanmamıştır. 1560-1562 yılları arasında Kilar Odasında Hamza adında bir kilar kethudasının varlığı görülmüştür.⁴³ Yine bu tarih aralığında kilar kethudalığı başka birisine verilmemiş ve ücretlerinde de bir değişiklik görülmemiştir. İncelenen kaynaklarda kilar kethudası hakkında yeterli malumata erişilememiş olmasına rağmen hazine kethudalığı kısmında yapılmış olan tespite göre kilar kethudası da Hazine Odası'nda olduğu gibi yine kilar içerisinden seçilen, bu odaya mensup olan bir oğlandır. Zira aynı şekilde bütün Has Oda oğlanlarından daha düşük ücret almaktadır.

⁴¹ TSMA.d 34 (Osman Yiğit, **Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi 34 Numaralı Filori Defteri**, s. 128.)

⁴² MAD.d 94, s. 8b, 20b, 29a, tür.yer., Muharrem-Zilhicce 955; MAD.d 903, s. 27, 30, 90 [84], tür.yer., Cemaziyelevvel 967-Zilhicce 969.

⁴³ MAD.d 903, s. 13, 17, 42, tür.yer., , Cemaziyelevvel 967-Zilhicce 969.

Tablo 5: 967-969 (1560-1562) Tarihlerinde Kilar Odası Mevcud ve Mevâcibi⁴⁴

Oda Tanımı	Tarih	Mevcut	Kişi Başı Akçe	Akçe Toplamları
Kilar-ı Amire	967 Cemaziyelevvel 1560 Ocak-Şubat	14	Kethuda Hamza 4 Oda oğlanı 3'er	Günlük 49 Aylık 1470 [Gidecek 2 kişi hesaba katılıyor]
Kilar-ı Amire	967 Cemaziyelahir 1560 Şubat-Mart	[Boş]	[Boş]	[Boş]
Oda-i Kilar	967 Recep 1560 Mart-Nisan	14	Kethuda Hamza 4 Oda oğlanı 3'er	Günlük 43 Aylık 1290
Kilar-ı Amire	967 Şaban 1560 Nisan-Mayıs	14	Kethuda Hamza 4 Oda oğlanı 3'er	Günlük 43 Aylık 1290
Kilar-ı Amire	967 Ramazan 1560 Haziran	15	Kethuda Hamza 4 Oda oğlanı 3'er	Günlük 43 Aylık 1290
Kilar-ı Amire	967 Şevval 1560 Haziran-Temmuz	15	Kethuda Hamza 4 Oda oğlanı 3'er	Günlük 46 Aylık 1380
Kilar	967 Zilkade 1560 Temmuz-Ağustos	13	Kethuda Hamza 4 Oda oğlanı 3'er	Günlük 40 Aylık 1200
Kilar-ı Amire	967 Zilhicce 1560 Ağustos-Eylül	12	Kethuda Hamza [4] Oda oğlanı [3]	Günlük 31 Aylık 930 [Hesaplamada 2 nefer eksik sayılıyor]
Oda-i Kilar	968 Muharrem 1560 Eylül-Ekim	12	Kethuda Hamza 4 Oda oğlanı 3'er	Günlük 37 Aylık 1110
Kilar	968 Safer 1560 Ekim-Kasım	13	Kethuda Hamza 4 Oda oğlanı 3'er	Günlük 40 Aylık 1200
Kilar	968 Rebiülevvel 1560 Kasım-Aralık	13	Kethuda 4 [Bu tarihten itibaren isimsiz] Oda oğlanı 3'er	Günlük 40 Aylık 1200
Oda-i Kilar	968 Rebiülahir 1560-1561 Aralık-Ocak	14	Kethuda 4 Oda oğlanı 3'er	Günlük 43 Aylık 1290

⁴⁴ MAD.d 903, 13, 21, 92 [84], tür.yer., Cemaziyelevvel 967-Zilhicce 969.

Oda-i kilar	968 Cemaziyelevvel 1561 Ocak-Şubat	14	Kethuda 4 Oda oğlanı 3'er	Günlük 43 Aylık 1290
Kilar	968 Cemaziyelahir 1561 Şubat-Mart	15	Kethuda 4 Oda oğlanı 3'er	Günlük 43 Aylık 1290
Kilar	968 Receb 1561 Mart-Nisan	15	Kethuda 4 Oda oğlanı 3'er	Günlük 46 Aylık 1380
Kilar	968 Şaban 1561 Nisan-Mayıs	15	Kethuda 4 Oda oğlanı 3'er	Günlük 46 Aylık 1380
Kilar	968 Ramazan 1561 Mayıs-Haziran	15	Kethuda 4 Oda oğlanı 3'er	Günlük 46 Aylık 1380
Kilar	968 Şevval 1561 Haziran-Temmuz	15	Kethuda 4 Oda oğlanı 3'er	Günlük 46 Aylık 1380
Kilar	968 Zilkade 1561 Temmuz-Ağustos	15	Kethuda 4 Oda oğlanı 3'er	Günlük 46 Aylık 1380
Kilar	968 Zilhicce 1561 Ağustos-Eylül	15	Kethuda 4 Oda oğlanı 3'er	Günlük 46 Aylık 1380
Kilâr-ı Enderun	968 Muharrem 1561 Eylül-Ekim	15	Kethuda 4 Oda oğlanı 3'er	Günlük 46 Aylık 1380
Kilâr-ı Enderun	969 Safer 1561 Ekim-Kasım	15	Kethuda 4 Oda oğlanı 3'er	Günlük 46 Aylık 1380
Kilâr-ı Enderun	969 Rebiülevvel 1561 Kasım-Aralık	16	Kethuda 4 Oda oğlanı 3'er	Günlük 49 Aylık 1470
Kilar	969 Rebiülahir 1561-1562 Aralık-Ocak	15	Kethuda 4 Oda oğlanı 3'er	Günlük 46 Aylık 1470 [Aylık sayı ile günlük sayı uyumsuz. 1380]
Kilar-ı Âmire	969 Cemaziyelevvel 1562 Ocak-Şubat	17	Kethuda 4 Oda oğlanı 3'er	Günlük 49 Aylık 1470
Kilar-ı Enderun	969 Cemaziyelahir 1562 Şubat-Mart	[15]	Kethuda 4 Oda oğlanı 3'er	Günlük [Boş] Aylık [Boş]
Kilar-ı Enderun	969 Receb 1562 Mart-Nisan	[15]	Kethuda 4 Oda oğlanı 3'er	Günlük [Boş] Aylık [Boş]
Oda-i Kilar	969 Şaban 1562 Nisan-Mayıs	[15]	Kethuda 4 Oda oğlanı 3'er	Günlük [Boş] Aylık [Boş]
Oda-i Kilar	969 Ramazan 1562 Mayıs-Haziran	14	Kethuda 4 Oda oğlanı 3'er	Günlük 43 Aylık 1290

Oda-i Kilar	969 Şevval 1562 Haziran-Temmuz	15	Kethuda 4 Oda oğlanı 3'er	Günlük 46 Aylık 1380
Oda-i Kilar	969 Zilkade 1562 Temmuz-Ağustos	18	Kethuda 4 Oda oğlanı 3'er	Günlük 55 Aylık 1650
Oda-i Kilar	969 Zilhicce 1562 Ağustos	18	Kethuda 4 Oda oğlanı 3'er	Günlük 55 Aylık 1650

Kilar Odası oğlanlarının aldıkları ücret onların Büyük Oda ve Hazine ile aralarında bir fark olmadığını düşünülmesine sebep olabilir. Ancak bu oda oğlanları çıkma ve terfi, oda içerisinde bulunan görevliler ve aldıkları elbiselik bakımından bu odalardan ayrılmaktadır. Bu ayrım ilerleyen yıllarda dolamalı ve kaftanlı olarak tasnif edilecek oğlanlar arasında daha da derinleşecektir.

2.2. Hazine Odası

Osmanlı iktisâdî tarihi içerisinde Kanuni Sultan Süleyman devri tek Hazineli dönem olarak kabul edilen tarih aralığında yer almaktadır.⁴⁵ Bu bilgi ışığında bu dönemde bir tane esas ve bir tane de yedek niteliği taşıyan iki Hazinenin varlığından bahsedebiliriz. Bunlardan birincisi “*Dış Hazine*”, “*Hazine-i Âmire*”,⁴⁶ “*Hazine-i Hümayûn*” gibi farklı isimlerle de anılan Birûn hazinesidir. Diğeri ise İç Hazine olarak bilinen, Dış Hazine’nin yedeği telakki edilen ve bu bölümde konumuzun muhteviyatını oluşturan Enderun hazinesidir.⁴⁷ Enderun hazinesinin, bünyesinde farklı maksatlara hizmet eden bir grup hazineyi de barındırdığı bilinmektedir.⁴⁸ Buranın yönetiminden mesul olan Enderun birimi ise kaynaklarda Hazine Odası, hazine-i âmire⁴⁹ olarak anılmaktadır. Hazine Odası, Has Odanın ardından Enderun’daki en yüksek mertebeli ikinci odadır.

⁴⁵ Arzu Terzi, **Hazine-i Hassa Nezareti**, TTK Yay., Ankara 2000, s. 1.

⁴⁶ Hazine-i Âmire ismi genel itibarıyla dış hazineyi ifade eden bir kavram olmakla birlikte Kanuni devri evrakında enderun hazinesi yerine de kullanıldığı görülmüştür. Örnekleri için bkz. MAD.d 94, s. 20, Rebiülevvel 955, MAD.d 903, s. 19. Ramazan 967.

⁴⁷ Mübahat Kütükoğlu, **Osmanlı’nın Sosyo-Kültürel ve İktisâdî Yapısı**, TTK Yay., Ankara 2018, s. 272.

⁴⁸ Bu hazinelerin isimleri ve genel olarak üstlendikleri görevler için bkz. Kütükoğlu, **Osmanlı’nın Sosyo-Kültürel ve İktisâdî Yapısı**, s. 273.

⁴⁹ Bu bölümün hazine-i âmire olarak geçtiği kayıtlara da tesadüf edilebilmektedir. Örnekleri için bkz. MAD.d 94, s. 8b, 20b, 29a, tür.yer., Muharrem-Zilhicce 955.

Fatih Sultan Mehmed tarafından ihdas olunduğu kabul edilmektedir.⁵⁰ İ. H. Uzunçarşılı, Fatih devri saray ve Enderun'unu gösteren vesikayı delil göstererek Hazine Odasının Fatih döneminde kurulduğunu kabul etmektedir.⁵¹ Ancak Osmanlı sarayında iç oğlanı tayininin, devşirme sisteminin ve hazinenin daha erken tarihlerden itibaren var olduğu düşünülürse daha önce de sarayda böyle bir sınıf var olmalıdır. Enderun hazinesi XVI. yüzyıl içerisinde nispeten daha fazla bilgi elde edebildiğimiz odalardan bir tanesidir.

Hazine Odasına geçişte ve çıkışta bazı kaideler kaleme alınmış ise de diğer odalar ile ilgili bölümlerde bahsettiğimiz üzere bu odaya geçmeye uygun görülen Enderunluların Kılar Odasında olmalarına gerek olmadan hemen bütün odalardan hazineye geçiş yapabildikleri söylenebilir. Pek çok muhtelif örnek verebileceğimiz bu konuya dair bir misal vermek gerekirse, Ramazan 969 (Mayıs-Haziran 1562) tarihinde Lütüfî adlı iç oğlanı Küçük Odadan hazineye geçebilmiştir.⁵² Hatta Hazine Odasına sadece Enderun içinden değil diğer odalara uğramadan alınan, dış saraylardan, ekâbir konak ve saraylarından veya bunlar dışında kıymetli görülen kölelerden de oldukça fazla sayıda giriş yapan oğlan olduğu görülmüştür. Meselâ Rebiülevvel 968 (Kasım/Aralık 1560) tarihinde Hüseyin isimli iç oğlanı Mehmed Paşa'dan (ö. 1579) pişkeş olarak doğrudan Saray-ı Âmire Enderun hazinesine girebilmiştir.⁵³ Yine benzer bir örnek Cemaziyelevvel 969 (Ocak/Şubat 1562) tarihinde Turgut Paşa'nın (ö. 1565) getirdiği Ahmed ve Ferhad isimli iki tavâşi oğlan da Hazine Odasına verilmiştir.⁵⁴ Bu oğlanların Hazine Odasına doğrudan alınmaları dikkat çekici bir hadise olmakla birlikte sistemin kurallarına aykırı gibi gelen bu uygulamanın istisnâ olmayışı bunun tahminlerin aksine teamüllere uyduğunu da gösterebilir. Zirâ önemli devlet adamlarının hanelerinde de Enderun benzeri bir yapının varlığından söz edilmektedir.⁵⁵ Ayrıca bu oğlanların hiç eğitim almadan sarayın bu denli önemli bir noktasında görevlendirilmiş olmaları da beklentiler

⁵⁰ Ahmed Refik, "Fatih Devrine Aid Vesikalar", *Târîh-i Osmânî Encümeni Mecmuası*, Sene: 8, Sayı: 62-49, İstanbul 1340, s. 5; Uzunçarşılı, *Saray Teşkilatı*, s. 304.

⁵¹ Ahmed Refik, "Fatih Devrine Aid Vesikalar", s. 5, Uzunçarşılı, *Saray Teşkilatı*, s. 304.

⁵² MAD.d 903, s. 85-86, Ramazan 969.

⁵³ MAD.d 903, s. 35, Rebiülevvel 968.

⁵⁴ MAD.d 903, s. 70, Cemaziyelevvel 969; Turgut Reis'in bu tarihlerde Cerbe Kalesi'ni kuşattığı bilinmektedir. Bkz. İdris Bostan, "Turgut Reis" *DİA*, c. 41, İstanbul 2012, s. 417-418.

⁵⁵ İnalcık, *Osmanlı İmparatorluğu Klâsik Çağ (1300-1600)*, s. 90-91.

dahilinde değildir. Geldikleri devlet adamının hanesinde iyi bir eğitim aldıkları anlaşılmaktadır. Hazine Odasından terfi edenlerin Enderun içerisinde yükselerek Has Odaya geçiş yapabildikleri bilinmekle beraber genellikle kapıkulu süvari bölüklerine de tayin edildikleri görülmüştür.⁵⁶ Zilkade 967 (Temmuz/Ağustos 1560) tarihinde gerçekleşen bir toplu çıkma esnasında Hazine Odasından altı oğlan sipâhî, yedi oğlan silâhdar bölüklerine olmak üzere toplam 13 nefer çıkmıştır. Bu esnada kaydı hazineye bulunan Selman Ağa ismindeki bir nefer de “*Dârüssaâde-i Enderun*”⁵⁷ ağaları arasına terfi etmiştir.⁵⁸ İlerleyen yıllarda bunların müteferrika ve çaşnigir olarak da çıktıkları söyleniyorsa da bu dönemde böyle bir kayda rastlanmamıştır.

Enderun’un en kalabalık ikinci odası Hazine Odası, Şubat/Mart 1548 ile Ocak 1549 tarihinde hazine kethudası dahil olmak üzere ortalama 47 nefere ev sahipliği yapmaktaydı.⁵⁹ 967-969 (1560-1562) tarih aralığında ise en az 54 en fazla 88 olmak üzere ortalama 70 nefer bu odada bulunmaktadır. *Kühü’l-Ahbâr*’da Hazine Odası mevcudu yaklaşık 60 nefer olarak verilmektedir.⁶⁰ Daha sonraki çalışmalarda da aynen nakledilen bu sayı genellenerek XVI. yüzyılın tamamı için kabul edilmiştir.⁶¹ Aslında Mustafa Âli de bu sayıyı bütün XVI. yüzyılın ortalaması olarak vermiş olabilir.

Hazine Odası oğlanları kethuda gibi vazifeli bulunan görevliler hariç olmak üzere 1548-1562 tarih aralığında günlük 3 akçe ücret almaktadır.⁶² Hazine Odasının tevziatı da diğer odalardaki oğlanlarda olduğu gibidir. Yılda iki kez olmak üzere mart ve ağustos aylarında dolama, kış ve ilkbahar aylarında çatma ve takye dağıtıldığı, eylül-ekim aylarında ise yılda bir kez kuşak aldıkları görülmüştür.⁶³ Kılar Odası’nın aksine sefere katılanlara yapılan at tevziatına dair şimdilik bir bilgiye rastlanmamıştır. Tevziat defterlerinde Has Odadakiler gibi âlâ cins eşya verilen

⁵⁶ MAD.d 903, s. 23, Zilkade 967.

⁵⁷ Burada bahsedilen ağalar grubunun defterlerde Hazinesarbaşı, Kılarcıbaşı ve Saray Ağasının ardından, Has Oda’dan önce yazıldığı görülmüştür. Bunların bir kısmı hakkında bilgi bulunmakla beraber Enderun ile olan ilişkisine üçüncü bölümde temas edilmiştir.

⁵⁸ MAD.d 903, s. 23, Zilkade 967.

⁵⁹ MAD.d 94, s. 8b, 20b, 29a, tür.yer., Muharrem-Zilhicce 955.

⁶⁰ *Kühü’l-Ahbâr*, vr. 94a.

⁶¹ Uzunçarşılı, *Saray Teşkilatı*, s. 304.

⁶² MAD.d 94, s. 8b, 20b, 29a, tür.yer., Muharrem-Zilhicce 955; MAD.d 903, s. 13, 20, 32, 54, tür.yer., Cemaziyevvel 967-Zilhicce 969.

⁶³ TSMA.d 2164, 1-8b, tür.yer., Rebiülevvel 968-1 Rebiülevvel 975.

oldukça fazla neferin olduğu görülmüş, buna göre yapılan dağıtımlarda kendilerine 27 Ağustos 1561 tarihinde Has Odadan 3 adet fazla olacak şekilde 23 tane âlâ dolama verilmiştir.⁶⁴

Kanuni devri kaynaklarında Enderun içerisinde görülen ve genelde bî-zebân olarak zikredilen saray dilsizlerinin büyük bir çoğunluğu Hazine Odası'nda bulunmaktadır. Burada bulunan dilsiz sayısı 967-969 (1560-1562) tarihleri arasında ortalama 7 kişi olarak tespit edilmiştir.⁶⁵ Dilsizler günlük 3 akçe ücret almak suretiyle cücelerin aksine diğer oda oğlanları ile aynı ücreti almaktadırlar. Ayrıca aynı tarihlerde olarak kaydedilmiş olan bir dilsiz de bu odada bulunmaktadır.

Osmanlı sarayında dilsizlerle birlikte cüceler de bulunmaktadır. Bunların esas görevinin padişahı eğlendirmek olduğu⁶⁶ söylenmekteyse de başka görevleri de olması muhtemeldir. Enderun'da bulunan cücelerin ise Hazine Odası'nda bulunduğunu dönemin defterleri göstermektedir. Kanuni Sultan Süleyman devrinde cücelere sadece Hazine Odası kayıtlarında rastlanmıştır. Bu cücelerden bir tanesi günlük 4 akçe ücret almaktadır. Bu bakımdan İsmail isimli cücenin aldığı ücret diğer cücelerden iki kat fazladır. Buna göre İsmail'in cücelerin başı konumunda olabileceği akla gelmektedir. Ayrıca ücretinin odanın önemli bir zabiti gözükken kethüdaya denk olması da dikkat çekicidir. Bahsedilen İsmail hariç olarak isimleri Hasan ve Hüseyin olan iki cüce daha bu kayıtlarda görülmektedir. Bu cüceler, hazine oğlanlarından bir akçe eksik olarak günlük 2 akçe ücret almaktadırlar.⁶⁷ Böylece hepsi Hazine Odası'nda olmak üzere Enderun'da toplam 3 cüce kaydına rastlanmıştır.⁶⁸ Bu bakımdan cüceleri hem aldıkları ücretten hem de defter içerisinde isimlerinin altına ayrıca yazılmasından tespit etmek mümkündür. Küçük Oda oğlanları ile aynı ücreti almaları Küçük Odada tespitlerini zorlaştırıyorsa da defterin bu konuda ayrıca bilgi vermiyor oluşu sadece Hazine Odası içerisinde bulundukları tespitini kuvvetlendirmektedir.

⁶⁴ TSMA.d 2164, s. 2b, 15 Zilhicce 968.

⁶⁵ MAD.d 903, s. 13, 32, 66, 81 [75], tür.yer., Cemaziyelevvel 967-Zilhicce 969.

⁶⁶ Ezgi Dikici, "Saltanat Sembolü Olarak "Farklı" Bedenler Osmanlı Sarayında Cüceler ve Dilsizler", **Toplumsal Tarih**, sayı: 248, İstanbul 2014, s. 17.

⁶⁷ MAD.d 903, s. 13, 32, 66, 81 [75], tür.yer., Cemaziyelevvel 967-Zilhicce 969.

⁶⁸ MAD.d 903, s. 13, 32, 66, 81 [75], tür.yer., Cemaziyelevvel 967-Zilhicce 969.

Bu sınıfların ardından münferit bir örnek halinde, Hazine Odası'nda “*veled*” olarak kaydedilmiş bir nefer görülmüştür. “*Veled-i Mâhi Hatun*”⁶⁹ kaydıyla geçen Mehmed ismindeki oğlan Ramazan 967 (Mayıs/Haziran 1560) tarihinde girdiği Enderun'da kısa bir devre bulunabilmiş, aynı yılın Zilkade (Temmuz/Ağustos) ayında vefat etmiştir.⁷⁰ Devşirme ve kölelik dışında da oğlan alınıp alınmadığı konusuna bu tek örnek üzerinden cevap verilmesi doğru olmayacaktır.

2.2.1. Hazinedârbaşı

Enderun hazinesi, hazinedarbaşı olarak anılan amirin idaresi altındadır. “*Çar-Erkan-ı Meşahir-i Civanî'den*” üçüncüsü olan bu görevli hazinenin en yüksek yöneticisi konumundadır. Ser-hazîne, hazine ağası gibi muhtelif isimlerle de anılmıştır. Arşiv kaynaklarında daha çok hazinedarbaşı unvanı görülmüştür. Kanuni Sultan Süleyman devrinde Muharrem-Zilhicce 955 (Şubat/Mart 1548-Ocak 1549) tarihinde günlük 35,⁷¹ 967-969 (1560-1562) tarihlerinde ise günlük 47 akçe ücret almaktadır.⁷² Böylece zaman içinde yevmiyelerinin arttığı görülmektedir. Hazinedârbaşına genellikle kış ve ilkbahar aylarında olmak üzere 6'şar adet takye tevzi olunmaktaydı.⁷³ 12 Recep 927 (18 Nisan 1521) tarihinde Belgrad Seferi için 18 ve 21 Receb 928 (16 Haziran 1522) Rodos Seferi için ise 16 at verildiği tespit edilmiştir.⁷⁴ Maiyetine Büyük Odadan iç oğlanı alabilme imtiyazına sahipti.⁷⁵

919 (1513) tarihi ile kataloglanmış iki tevziat defterinde Mehmed ve İskender isimli iki ağadan bahsedilmektedir. Bu belgelerden TSMA.d 9712 numaralı deftere arşiv tarafından sehven aynı tarih verilmiş olmalıdır. Belge üzerindeki tarihe göre bu ağalardan İskender Ağa Rebiülahir 917 (Haziran/Temmuz 1511) tarihinde bu görevde bulunmuştur.⁷⁶ Muharrem 919 (Mart/Nisan 1513) tarihinde ise Mehmed

⁶⁹ Burada adı geçen Mâhi Hatun'un aynı defterde mevâcibi gösterilen “zevce-i ser-habbazîn-i? sâbık” olması muhtemeldir.

⁷⁰ MAD.d 903, s. 19-23, Ramazan-Zilkade 967.

⁷¹ MAD.d 94, s. 8b, 20b, 29a, tür.yer., Muharrem-Zilhicce 955.

⁷² MAD.d 903, s. 35, 44, 63, tür.yer., Cemaziyelevvel 967-Zilhicce 969.

⁷³ TSMA.d. 2164, s. 1, 2a, 3b, tür.yer., Rebiülevvel 968-1 Rebiülevvel 975; Dönemin incelenen tevziat kayıtları ağalarla ilgili sadece takye tevziatından bahsetmektedir.

⁷⁴ TSMA.d 5639, s. 2b, 12 Recep 927-21 Receb 928.

⁷⁵ *Kühü'l Ahbâr*, 93a.

⁷⁶ TSMA.d 9712, s. 1, Rebiülahir 917.

Ağa'nın günlük 18 akçe ücret ile bu görevde bulunduğunu söyleyebiliriz.⁷⁷ Bu dönemin en meşhur hazinedârbaşlarından bir tanesi de Hadım Süleyman Paşa'dır. (ö. 1547) Kendisinin hazinedarbaşı iken Şaban 929 (Haziran 1523) tarihinde kaptan-ı deryalığa terfi ettiği kabul edilmektedir.⁷⁸ Kanuni devrinde kaynaklarında ismi geçen hazinedârbaşılardan Nisan/Mayıs 1548 ile Ocak 1549 tarihleri arasında bu görevde Mercan Ağa bulunmaktadır.⁷⁹ Hakkında fazla malumat bulunmayan Mercan Ağa, Sultan Süleyman ile birlikte 1548 yılı İran Seferine de katılmış olmalıdır. Sultan II. Selim devrinin önemli hazinedârbaşlarından Mesih Ağa (ö. 1592) ve Sultan Süleyman devrinin son hazinedârbaşı olan Yusuf Ağa (ö. 1567) ise burada ayrıca bahsedilmesi gereken kişiler olarak karşımıza çıkmaktadırlar. 25 Eylül 1560 tarihinde muhtemelen Hazine Kâtibi olan Yusuf Ağa, kılarcıbaşılıktan yükselerek hazinedarbaşı olmuştur.⁸⁰ 12 Ocak 1567 tarihinde kendisi artık ser-hazîne olarak yazılmaktadır.⁸¹ Sigetvar'da Sultan Süleyman öldüğü zaman Kılarcıbaşı olan Yusuf Ağa'nın hazinedarbaşı tayin edildiğini, kılarcıbaşılığa ise İstanbul'dan birisinin getirildiği tespit edilmiştir.⁸² Sultan II. Selim devrinde bir süre bu görevi üstlenen Mesih Ağa ise, Yusuf Ağa'dan 7 Ağustos 1567 tarihinde hazinedârbaşılık görevini devralmıştır.⁸³ Yusuf Ağa, çok arzulamasına rağmen kapu ağalığına Mahmud Ağa'nın getirilmesini kabullenememesinden ve Mehmed Paşa ile bundan kaynaklı olması muhtemel olan geçimsizliğinden dolayı boğdurulmuştur.⁸⁴ Sultan Süleyman devrinde Enderun'da yetişen ve Yusuf Ağa'nın yerine getirilen Mesih Ağa'nın ise ilerleyen yıllarda hazinedarbaşılıktan 8 Cemaziyelahir 982 (25 Eylül 1574) tarihinde Mısır paşası olarak çıktığı ardından sadrazamlığa kadar yükseldiği bilinmektedir.⁸⁵ İsmi geçen hazinedârbaşılar haricinde Nisan/Mayıs 1548 ile Ocak 1549 tarihleri

⁷⁷ TSMA.d 10052, s. 1b, Muharrem 919.

⁷⁸ İdris Bostan, **Beylikten İmparatorluğa Osmanlı Denizciliği**, Kitap Yay., İstanbul 2008, s. 61.

⁷⁹ MAD.d 94, s. 8b, 20b, 29a, tür.yer., Muharrem-Zilhicce 955.

⁸⁰ TSMA.d 2164, s. 2b, 4 Muharrem 968.

⁸¹ TSMA.d 2164, s. 7a, 1 Receb 974.

⁸² Zeynep Tarım, "Adalékok Szulejmán Szultan Halálának Körülményeihez és a Szigetvári hadjárat Történetéhez", (Sultan Süleyman'ın Sigetvar Seferi, Ölümü ve Cenaze Merasimi), **TURBÉK Szulejmán Szultán Zarándokvárosa, Szerkeszti**; Edited Pap Norbert, Budapest- Pécs 2020, (129-148), s. 135. (Makalenin Türkçe nüshasını verdiği için Zeynep Tarım Hocama teşekkür ederim.)

⁸³ TSMA.d 2164, s. 9, 1 Safer 975.

⁸⁴ **Selânikî Tarihi**, s. 39, 64-65.

⁸⁵ TSMA.d 34 (Osman Yiğit, **Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi 34 Numaralı Filori Defteri**, YL Tezi, Danışman Ahmet Şimşirgil, M.Ü Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yeniçağ Tarihi Bilim Dalı, İstanbul 2018, s. 121); Şefaattin Deniz, "Mesih Paşa (Hadım)", **DİA**, c. EK-2, Ankara 2019, s. 257-258.

arasında bu görevde Mercan Ağa'nın bulunduğunu da söylemek gerekmektedir.⁸⁶ Bu isimlerin de dışında ay, yıl bakımından tarihsiz bir kaynaktan Kanuni devri içinde hazinedarbaşı olan Sinan Ağa'dan da haberdar olmaktadır. Kendisi bu dönemde 18 akçe ücret ile burada vazifelidir.⁸⁷

Hazinedârbaşı padişahın çevresinden ayrılmaz, cuma günleri namaz kılacağı camiye giderek padişahın seccadesini serer ve kontrol amaçlı bir kez secde ederdi.⁸⁸ Ehl-i Hiref olarak bilinen saray sanatkarlarından oluşan zümrenin ödemelerinden, terzi, kürkçü gibi zanaat ehliyle saray arasındaki alışverişten ve devlet içerisinde kıymetli madenlerin çıkarıldığı kaynaklardan da hazinedarbaşı sorumludur.⁸⁹

2.2.2. Hazine Kethudası

Hazine Odasının en önemli zabitlerinden bir tanesi olan kethuda, odanın düzeninden sorumlu olduğu gibi tevziat defterlerinde bulunan kayıtlardan bu dönemde hazineden çıkan her türlü eşya ve para ile ilgili işleri de hazinedarbaşıyla birlikte sürdürmektedir.⁹⁰ Ocak/Şubat 1560⁹¹ ile Temmuz/Ağustos 1560 tarihinde Mahmud Ağa, bu tarihten Mayıs/Haziran 1562'e kadar Mustafa Ağa ve ardından görevden ayrılma tarihi tam olarak bilinmeyen Nasuh Ağa en azından Ağustos 1562 tarihine kadar bu görevle vazifeli bulunmuştur. Başka bir kaynakta Eylül 1560 tarihinde Murad isminde bir hazine kethudasından da bahsedilmektedir.⁹² Hazine Kethudası Murad Ağa'dan sonra adı geçen ilk kethuda ise en azından 18 Haziran 1567 tarihinde görevde bulunduğunu söyleyebileceğimiz Kethuda Hasan Ağa'dır.

Hazine kethudalığının bir Has Oda zabıtlığı, yani Has Oda içerisinde bir oğlana tevdi edilmek suretiyle yürütülen bir vazife olduğu kabul edilmektedir.⁹³

⁸⁶ MAD.d 94, s. 8b, 20b, 29a, tür.yer., Muharrem-Zilhicce 955.

⁸⁷ TSMA.d 8030, s. 2.

⁸⁸ **Kühü'l Ahbâr**, 93a.

⁸⁹ **Heşt Bihişt**, s. 571; **Koçi Bey Risalesi**, s. 94.

⁹⁰ TSMA.d. 2164, 7a, 8a, 8b, tür.yer., Rebiülevvel 968-1 Rebiülevvel 975; Kaynaklarda bu hususa dair malumat tevziat kayıtlarının başına veya sonuna "*Der zaman-ı ser-hazine...*" şeklinde düşülmektedir.

⁹¹ Göreve daha erken bir tarihte gelmiş olmalıdır ancak defter bu tarihten öncesine dair malumat vermemektedir.

⁹² TSMA.d. 2164, s. 2b, 4 Muharrem 968.

⁹³ Diker, **Osmanlı Saray Teşkilatında Has Oda**, s. 330.

Ancak kaynaklara göre Kanuni döneminde kethudalar Hazine Odası mensupları arasından seçilmekteydi. Mesela, Zilkade 967 (Temmuz/Ağustos 1560) tarihinde Kethuda Mahmud Enderun'dan sipâhî bölüğüne çıktığında Hazine Odasından Mustafa isimli bir gulam onun yerine geçmiştir.⁹⁴ Benzer bir terfi Ramazan 969 (Mayıs/Haziran 1562) tarihinde de görülmektedir. Aynı Kethuda Mustafa'nın Enderun'dan bilinmeyen bir sebeple ayrılmasının ardından yerine yine Hazine Odasından Nasuh isimli bir iç oğlu kethuda olmuştur.⁹⁵ Kethudalık mertebesine erişen bu oğlanların hiçbirinin kaydı Has Oda içerisinde yer almamaktadır. Maaşlarının da Has Odalılardan düşük olduğu göz önünde bulundurulursa bu dönemde Has Oda ile böyle bir bağlantılarının bulunmadığı söylenebilir.

Hazine kethudasının yevmiyesinin Has Odalılar ile aynı olduğu kabul edilmekteyse de Kanuni devrinde hazine kethudasının aldığı günlük ücret Has Odalılardan 1 akçe düşüktür. Hazine Odası oğlanlarındansa 1 akçe fazla olarak 4 akçedir.⁹⁶ 1548 ile 1562 yılları arasında ücretinde bir değişiklik olmadığı görülmektedir.

Oda içerisinde kethuda dışında maaşlarından anladığımız kadarıyla diğerlerine nispetle daha fazla ücret alan üç nefer vardır. Bunlar aldıkları ücretle diğer oğlanlardan ayrılıyor olup bu bakımdan hiyerarşik düzende oda oğlanlarının üstünde oldukları da söylenebilir. Bunlardan ilki günlük 5 akçe ile en yüksek ücreti alan ve şeklinde kaydedilmiş olan oğlandır.⁹⁷ Bu bakımdan oda oğlanlarından iki akçe daha yüksek ücret almaktadır. 1560-1562 tarihleri arasında belgelerde bî-zebân olarak kaydedilmiştir.⁹⁸ En azından 969 ramazan ayına kadar kethudadan dahi fazla yevmiyesi olan bu oğlanın görevi hakkında kaynak bilgi vermemektedir.⁹⁹ XIX. yüzyıl başında Tayyarzâde Âtâ Bey, Hazine Odası zabıtlığı ve Hazine Odası'nda bulunan 'elbise-i hümayun' ile ilgilenmek olduğunu aktardığı "*geyim*

⁹⁴ MAD.d. 903, s. 23,26, Zilkade 967.

⁹⁵ MAD.d. 903, s. 85 [79], Ramazan 969.

⁹⁶ MAD.d. 903, s. 13, 35, 63, tür.yer., Cemaziyelevvel 967-Zilhicce 969.

⁹⁷ MAD.d. 903, s. 16, 19, Şaban-Ramazan 967.

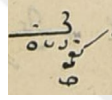
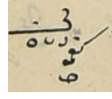
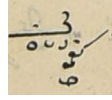
⁹⁸ Uzunçarşılı, **Saray Teşkilatı**, s. 304.

⁹⁹ Uzunçarşılı, **Saray Teşkilatı**, s. 304.

başı” adlı bir görevliden bahsetmektedir.¹⁰⁰ Fakat 16. yüzyıl belgelerinde geyimbaşılık gibi bir ifadeye tesadüf edilmemiştir.

Kanuni devrinde konuya dair görülmüş evrak içerisinde sadece tevziat defterlerinde varlığını görebildiğimiz hazine kâtibi, defterlerden anlaşıldığı üzere hazineden yapılan ödemelerde kethuda ve hazinedarbaşı ile birlikte hazır bulunurdu. Ancak Hazine Odası mevcudlarını gösterir kaynaklarda kendisinin varlığına, mevâcibine, tevziatına dair bir malumata tesadüf edilememiştir. Bu dönemde hazinedârbaşılık da yapmış olan Yusuf Ağa’dan başka vazifeli olduğunu tespit edebildiğimiz tek hazine kâtibi ise Cafer Ağa’dır. Kendisi bu vazifeyi 12 Ocak 1567 tarihinden 1568 yılına kadar sürdürmüştür.¹⁰¹

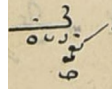
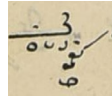
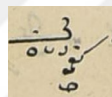
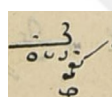
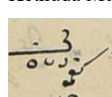
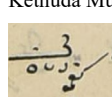
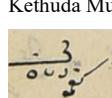
Tablo 6: 967-969 (1560-1562) Tarihlerinde Hazine Odası Mevcud ve Mevâcibi¹⁰²

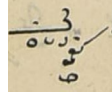
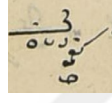
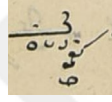
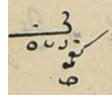
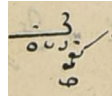
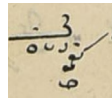
Oda Tanımı	Tarih	Mevcut	Kişi Başı Akçe	Toplam Akçe
Hazine	967 Cemaziyelevvel 1560 Ocak-Şubat	61	Kethuda Mahmud 4 5 Cüce başı İsmail 4 Oda oğlanı 3'er 2 cüce 2'şer	Aylık 5658
Hazine	967 Cemaziyelahir 1560 Şubat-Mart	[Boş]	[Boş]	[Boş]
Hazine	967 Recep 1560 Mart-Nisan	68	Kethuda Mahmud 4 5 Cüce başı İsmail 4 Oda oğlanı 3'er 2 cüce 2'şer	Aylık 6150
Hazine	967 Şaban 1560 Nisan-Mayıs	69	Kethuda Mahmud 4 5 Cüce başı İsmail 4 Oda oğlanı 3'er	Aylık 6225

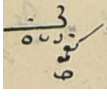
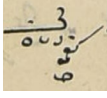
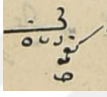
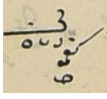
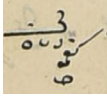
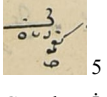
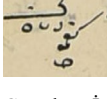
¹⁰⁰ Geyimbaşı, güğümcü, güğümbaşı olarak da bilinmektedir. Bkz. Tayyazâde Âtâ, **Osmanlı Saray Tarihi Tarih-i Enderun**, s. 265; “*bu zat hazine koğuşı zabiti olup, elbise-i hümayuna hazineliler me'mur olduklarından tasavvur-ı 'acizanemce geyim başı ta'biri münasebet ve daha ziyade yakışık almağla tercih olunmak evla görünür.*”; Baykal, **Enderun Mektebi Tarihi**, s. 50.

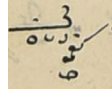
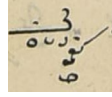
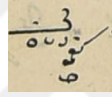
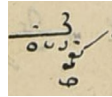
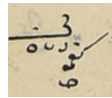
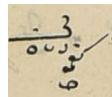
¹⁰¹ TSMA.d. 2164, s. 7a, 1 Receb 974; TSMA.d 1079, s. 2a-2b, Rebiülahir-Ramazan 976.

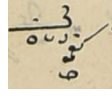
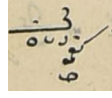
¹⁰² MAD.d 903, s. 13, 20, 32, 54, tür.yer., Cemaziyelevvel 967-Zilhicce 969.

			2 cüce 2'şer	
Hazine-i Amire	967 Ramazan 1560 Haziran	71	Kethuda Mahmud 4 5 Cüce başı İsmail 4 Oda oğlanı 3'er 2 cüce 2'şer	Aylık 6720
Hazine	967 Şevval 1560 Haziran-Temmuz	72	Kethuda Mahmud 4 5 Cüce başı İsmail 4 Oda oğlanı 3'er 2 cüce 2'şer	Günlük 217 Aylık 6510
Hazine	967 Zilkade 1560 Temmuz-Ağustos	69	Kethuda Mahmud 4 5 Cüce başı İsmail 4 Oda oğlanı 3'er 2 cüce 2'şer	Günlük 162 Aylık 5010
Hazine	967 Zilhicce 1560 Ağustos-Eylül	56	Kethuda Mustafa 4 [5] Cüce başı İsmail [4] 49 oda oğlanı 3'er 2 cüce 2'şer	Günlük 164 Aylık 4920
Hazine	968 Muharrem 1560 Eylül-Ekim	54	Kethuda Mustafa 4 5 Cüce başı İsmail 4 49 oda oğlanı 3'er 2 cüce 2'şer	Günlük 164 Aylık 4920
Hazine	968 Safer 1560 Ekim-Kasım	57	Kethuda Mustafa 4 5 Cüce başı İsmail 4 49 oda oğlanı 3'er 2 cüce 2'şer	Günlük 164 Aylık 4920
Hazine	968 Rebiülevvel 1560 Kasım-Aralık	60 [61]	Kethuda Mustafa 4 5	Günlük 171 Aylık 5190

			Cüce başı [Boş] 4 Oda oğlanı 3'er 2 cüce 2'şer	
Hazine	968 Rebiülahir 1560-1561 Aralık-Ocak	60	Kethuda Mustafa 4 5 Cüce başı İsmail Oda oğlanı 3'er 2 cüce 2'şer	Günlük 179 Aylık 5430
Hazine	968 Cemaziyelevvel 1561 Ocak-Şubat	61	Kethuda Mustafa 4 5 Cüce başı İsmail 4 56 oda oğlanı 3'er 2 cüce 2'şer	Günlük 185 Aylık 5550
Hazine	968 Cemaziyelahir 1561 Şubat-Mart	61	Kethuda Mustafa 4 5 Cüce başı [İsmail] 4 56 oda oğlanı 3'er 2 cüce 2'şer	Günlük 185 Aylık 5550
Hazine	968 Receb 1561 Mart-Nisan	65	Kethuda Mustafa 4 5 Cüce başı İsmail 4 56+4 oda oğlanı 3'er 2 cüce 2'şer	Günlük 188 [185] +135 Aylık 5685
Hazine	968 Şaban 1561 Nisan-Mayıs	67	Kethuda Mustafa 4 5 Cüce başı İsmail 4 Oda oğlanı 3'er 2 cüce 2'şer	Günlük 203 [213] Aylık 6390
Oda-i Hazine	968 Ramazan 1561 Mayıs-Haziran	70	Kethuda Mustafa 4 5 Cüce başı İsmail 4 65 oda oğlanı 3'er 2 cüce 2'şer	Günlük 212 [213] Aylık 6360
Hazine	968 Şevval 1561 Haziran-Temmuz	73	Kethuda Mustafa 4	Günlük 221 Aylık 6630

			 5 Cüce başı İsmail 4 Oda oğlanı 3'er 2 cüce 2'şer	
Hazine	968 Zilkade 1561 Temmuz-Ağustos	75	Kethuda Mustafa 4 5 Cüce başı İsmail 4 Oda oğlanı 3'er 2 cüce 2'şer	Günlük 227 Aylık 6810
Hazine	968 Zilhicce 1561 Ağustos-Eylül	76	Kethuda Mustafa 4 5 Cüce başı İsmail 4 Oda oğlanı 3'er 2 cüce 2'şer	Günlük 230 Aylık 6900
Hazine	968 Muharrem 1561 Eylül-Ekim	76	Kethuda Mustafa 4 5 Cüce başı İsmail 4 Oda oğlanı 3'er 2 cüce 2'şer	Günlük 230 Aylık 6900
Hazine	969 Safer 1561 Ekim-Kasım	78	Kethuda Mustafa 4 5 Cüce başı İsmail 4 Oda oğlanı 3'er 2 cüce 2'şer	Günlük 236 Aylık 7080
Hazine	969 Rebiülevvel 1561 Kasım-Aralık	80	Kethuda Mustafa 4 5 Cüce başı İsmail 4 Oda oğlanı 3'er 2 cüce 2'şer	Günlük 242 Aylık 7260
Hazine	969 Rebiülahir 1561-1562 Aralık-Ocak	80	Kethuda Mustafa 4 5 Cüce başı İsmail 4 Oda oğlanı 3'er	Günlük 242 Aylık 7260

			2 cüce 2'şer	
Hazine	969 Cemaziyelevvel 1562 Ocak-Şubat	88	Kethuda Mustafa 4 5 Cüce başı İsmail 4 Oda oğlanı 3'er 2 cüce 2'şer	Günlük 257 Aylık 7710
Hazine	969 Cemaziyelahir 1562 Şubat-Mart	[79]	Kethuda Mustafa 4 5 Cüce başı İsmail 4 Oda oğlanı 3'er 2 cüce 2'şer	Günlük [Boş] Aylık
Hazine	969 Receb 1562 Mart-Nisan	[81]	Kethuda Mustafa 4 5 Cüce başı İsmail 4 Bî-zebân [görevi bilinmiyor] 4 Oda oğlanı 3'er 2 cüce 2'şer	Günlük [Boş] Aylık
Hazine	969 Şaban 1562 Nisan-Mayıs	[81]	Kethuda Mustafa 4 5 Cüce başı İsmail 4 Oda oğlanı 3'er 2 cüce 2'şer	Günlük [Boş] Aylık
Hazine	969 Ramazan 1562 Mayıs-Haziran	69	Kethuda Nasuh 4 3 Cüce başı İsmail 3 Oda oğlanı 3'er 2 cüce 3'er	Günlük 205 Aylık 6150
Oda-i Hazine	969 Şevval 1562 Haziran-Temmuz	69	Kethuda Nasuh 4 3 Cüce başı İsmail 3 Oda oğlanı 3'er 2 cüce 3'er	Günlük 205 Aylık 6150
Oda-i Hazine	969 Zilkade 1562 Temmuz-Ağustos	73	Kethuda Nasuh 4	Günlük 220 Aylık 6600

			 3 Cüce başı İsmail 3 Oda oğlanı 3'er 2 cüce 3'er	
Oda-i Hazine	969 Zilhicce 1562 Ağustos	75	Kethuda Nasuh 4 3 Cüce başı İsmail 3 Oda oğlanı 3'er 2 cüce 3'er	Günlük 226 Aylık

Hazine Odası, Büyük Odanın ardından en fazla farklı görev ifa eden neferin bulunduğu odadır. Buna göre burada 965 (1558) tarihinde Piyale, Yusuf, Mahmud, Ahmed ve Ali adında 6 nefer doğancı, 1 halife, 1 dellak ve 1 gulam-ı peşgir bulunmaktadır.¹⁰³ Bazı sazandelerin de bu tarihlerde Enderun'un bu bölümünde bulunduğunu söyleyebiliriz. Bu minvalde “*Cafer Tamburi der Hazine*” şeklinde bir tanburî kaydına kaynaklarda tesadüf edilmiştir.¹⁰⁴ Kayıta kendisine verilen eşyaya dair bazı malumat nakledilmektedir.

¹⁰³ TSMA.d 4637, 4a, 6b, 6a, tür.yer., 15 Cemaziyelahir 965; TSMA.d 6083, s. 1, 2a, tür.yer., Şaban 965.

¹⁰⁴ TSMA.d 4637, s. 6a-8a, 15 Cemaziyelahir 965; TSMA.d 6083, s. 5b, Şaban 965.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

HAS ODA, KAPI AĞASI VE DİĞER ENDERUN AĞALARI

3.1. Has Oda

Has Oda tabiri padişahın kaldığı odalar yerine de kullanılmaktadır, ancak bu başlıkta Topkapı Sarayı içerisinde yer alan ve Enderun teşkilatının nihaî kısmı olan oda kastedilmektedir. *Fatih Kanunnâmesi'nden* hareketle Sultan II. Mehmed tarafından kurulduğu anlaşılan bu kurumun¹ Türk-İslam devletleri de dahil olmak üzere daha önce benzerine rastlanmayan, ilk olarak Osmanlılarda görülen bir teşkilat olduğu kabul edilmektedir.² Teşkilat Kanunnâmesinde Has odabaşının idaresi altında olduğu “*oda oğlanlarının zabtı odabaşına mufavvazdur*” şeklinde açıkça işaret edilmiştir.³ Enderun sisteminin son merhalesi olduğu bilinen Has Odaya en başarılı görülen oğlanlar seçilerek alınmaktaydı. Hem üstlendikleri vazifeler, gördükleri hizmetler hem de devlet içerisinde tayin edildikleri mevki bakımından Enderun'daki en önemli oda olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

Kanuni Sultan Süleyman devrinde ‘*Oda-i Hassa*’, ‘*Hane-i Hassa*’, ‘*Bölük-i Has*’ ve ‘*Oda-i Büzürg*’ gibi farklı isimlendirmelerle de anılmıştır.⁴ Bu döneme mahsus olduğu anlaşılan ‘*Oda-i Büzürg*’ isminin kullanımına katiblerin bilhassa dikkat ettikleri kayıtlardan anlaşılmakta, defterlerde de bu minvalde odaların pek çok belirgin farklılıkla birbirlerinden ayrıldıkları bunu gösteren bir netice olarak görülmektedir. Bu noktada Has Oda ile Büyük Oda arasındaki ayrımın yapılması büyük bir hataya mahal vermemek üzere oldukça dikkat isteyen bir iş olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunların tespiti ve odalar arasındaki ayrımın yapılması ancak dönemin defterlerinin birlikte incelenmesi ile mümkün olabilmektedir. Dikkati çeken ilk farklılık giriş kısmında da değindiğimiz üzere hiyerarşik düzendir. Defterlerde Has Oda, istisnalar hariç daima Enderun odalarının en üstünde ve önce

¹ *Kânunnâme-i Âl-i Osman*, s.16.

² Diker, *Osmanlı Saray Teşkilatında Has Oda*, s. 181.

³ *Kanunnâme-i Âl-i Osman*, s. 16.

⁴ Örnekleri için bkz., MAD.d 94, s. 8b, 20b, 29a, tür.yer., Muharrem-Zilhicce 955; MAD.d 903, s. tür.yer., Cemazıyelevvel 967-Zilhicce 969; TSMA.d 2164, s. 2a, 15 Zilhicce 968.

zikrolunmuştur. İlk bakışta fark edilen bu durumun ardından odaların içeriğine dair malumat veren defterlerin ilgili bölümlerinde, Has Oda arz ağalarının unvanlarıyla birlikte ayrıca yazılmış olmaları ve Has Odalılarının aldıkları ücretin diğer odalardan bariz bir şekilde fazla olması iki başat farklılık olarak gözükmemektedir. Tevziat defterlerinde veya odanın içeriğine dair bilgi vermeyen benzer defterlerde ise aldıkları eşyanın cinsi de bunlara ek olarak dikkat edilmesi gereken bir ayrıntıdır. Zira bu oda oğlanları aldıkları eşya cinsinden ve akçesinden de seçilebilmektedir. Mesela “*Suret oldur ki seferlü oğlanlara [verilen] dolamaları beyan eder. Sene 968 şehr-i Zilhicce fi 15*” (27 Ağustos 1561) başlığı altında, ilk sırada “*Gilmân-ı Hane-i Büzürg, âlâ dolama, yekûn 25*” şeklinde bir kayıt bulunmaktadır. Mevâcib defterlerindeki benzer şekilde ‘*Oda-i Büzürg*’ tabirini içeren bu kayıt bir tevziat defterinde geçmektedir.⁵ İlgili kısımdaki ‘oda-i büzürg’ tabiriyle de aslında Büyük Oda değil Has Oda kastedilmektedir. Aldığı eşyanın en iyi cins olması ve yazılış sırası Has Oda olduğunu açıkça göstermekte, sonraki aylara ait tekrar eden kayıtlarda da bunun yerinde yer yer Has Oda ismi görülebilmektedir. Bu özellikler gözetilerek yapılan okumalarda Has Odanın kimi zaman Büyük Oda olarak yazılmış olması farklı tür belgelerin daima bütün halinde, önceki ve sonraki yıllarla birlikte değerlendirilmesi zorunluluğunu getirmiştir. Bu isimlendirmelerin dışında Has Oda Sultan I. Selim devrinde kutsal emanetlerin buraya getirilmesinin ardından ‘*hırka-i saâdet dairesi*’ olarak veya sadece ‘oda’ olarak da anılabilmektedir.⁶

Enderun mektebinin en kalabalık değilse de mertebe olarak en üstteki birimi diyebileceğimiz Has Oda bu devirde Topkapı Sarayı’nda Enderun avlusu olarak bilinen üçüncü avlu içerisinde, arz odasının arkasında, babüssaadeden girildiği vakit bu avlunun sol köşesinde yer almaktadır.⁷ Fatih devrinde inşa edilmiş olan yapının II. Bayezid devrinde (1481-1512) 1509 tarihinde gerçekleşen depremden sonra tadilat geçirdiği ve bazı eklemeler yapıldığı bilinmektedir. Sultan I. Selim tarafından (1512-1520) İstanbul’a getirilen kutsal emanetlerle birlikte bir değişim daha geçirmiş, Sultan I. Süleyman devrinde I. Selim döneminde yarım kalan yenileme

⁵ TSMA.d 2164, s. 2b, 15 Zilhicce 968.

⁶ TSMA.d 2164, s. 1, Rebiülevvel 968.

⁷ Zeynep Tarım, “Topkapı Sarayı”, **DİA**, c. 41, İstanbul 2012, s. 259.

çalışmaları tamamlanarak yapı bu dönemdeki hüviyetine kavuşmuştur.⁸ Has Odanın Fatih devrinde yaptırıldığı bilinen ve Sultan I. Selim devrinden itibaren hırka-i saadet dairesi olarak kullanılan bir kısmı bu emanetlere tahsis edilmiştir. Sultan I. Selim devrinde başlayan ve Sultan Süleyman devrinde tamamlanan pek çok tadilat ve yenilik çalışması da bununla alakalı olmalıdır. Has Oda sadece padişaha ait özel merasimlerin, kabullerin yapıldığı, kutsal emanetlerin sergilendiği, muhafaza edildiği aynı zamanda Has Odalı ağaların ve oğlanların kullandıkları bir mekândır.⁹

Fatih tarafından kurulan Has Oda Fatih döneminde 32 kişiden müteşekkildir.¹⁰ Sultan I. Selim devri kaynaklarından görüldüğü kadarıyla Sultan I. Süleyman devri için Has Odanın mevcuduna dair bilgiler diğer odalardaki sorunlardan maalesef uzak değildir. Konuya dair ihtilaflı rakamların görüldüğü kaynakların varlığı ile beraber daha çok mevcudunun 40 ile sınırlandırılmasından ortaya çıkan bir karışıklık vardır. Genelde Uzunçarşılı'nın tespitine atfen XVI. yüzyılın tamamı için de 40 nefer oldukları kabul edilmiştir.¹¹ Has Odanın diğer odalardan farklı kurallarla işlediği ve buraya terfi edenlerin bir müddet mülazım olmalarını gerektiren bu sınırlandırma XVII. yüzyıldan itibaren geçerlidir.¹² Padişaha doğrudan hizmetle görevli olan ve sürekli kullandığı bir mekânda hizmet veren bu birimin çok kalabalık olamayacağı da burada hesaba katılması gereken bir ayrıntıdır. Ayrıca konuya dair en güncel malumatı veren çalışmalarda da kırk sayısının Kanuni devrinde bu oda mevcudu için doğru olmadığı belirtilmiştir.¹³ Bu konuda giriş kısmında değindiğimiz üzere tevziat defterleri güvenilir kaynaklar olarak gözükmese de bunlardan naklen verilen malumat diğer odalar hakkında verilen mevcuda nazaran tutarlı bir sonuç vermektedir. Bu hususa dair incelenen farklı kaynaklarda ise hem daha erken tarihlere dair malumata erişilmiş hem de oda mevcudu ile alakalı farklı bilgiler görülmüştür. Sultan Süleyman'ın İran Seferine tesadüf eden defterde, padişahın Doğu Anadolu'da bulunduğu Cemaziyelevvel 955 (Haziran/Temmuz

⁸ Necipoğlu, **15. ve 16. Yüzyılda Topkapı Sarayı**, s. 188-190.

⁹ Bkz. Zeynep Tarım, "Osmanlı Devlet Teşrifatında Hırka-i Şerif Ziyareti", **Tarih Enstitüsü Dergisi**, Sayı:16, İstanbul 1998, s. 37-45; Nebi Bozkurt, Doğan Yavaş, "Mukaddes Emanetler Dairesi", **DİA**, c. 31, Ankara 2020, s. 111-114.

¹⁰ **Kanunâme-i Âl-i Osman**, s. 16.

¹¹ Uzunçarşılı, **Osmanlı Devletinin Saray Teşkilatı**, s. 310.

¹² Diker, **Osmanlı Saray Teşkilatında Has Oda**, s. 71.

¹³ Diker, **Osmanlı Saray Teşkilatında Has Oda**, s. 69-70.

1548) tarihinde 18 kişilik mevcudu olduğu, kışı geçirmek üzere gittiği Halep'te iken Zilhicce 955 (Ocak 1549) tarihinde ise 13'e düştüğü tespit edilmiştir. Defterin seferde mi İstanbul'da mı tutulduğu bilinmemekle birlikte İran seferinin bu sayılar üzerinde etkisi olabilir.¹⁴ İncelenmiş olan mevâcib defterlerinde Has Odanın 955 (1548-1549) tarihinde arz ağaları dahil olarak¹⁵ ortalama 16 neferin kaydı mevcuttur.¹⁶ Sultan Süleyman'ın 1548 Mart ayında çıktığı İran Seferi bu sayıları etkilemiş olmalıdır. Nitekim Temmuz 1548 de Tebriz civarında Ocak 1549 da ise Halep civarındaydı.¹⁷ Has Oda mensuplarından kaç kişinin sarayda kaldığını kaç kişinin padişah yanında olduğu maalesef bu kayıtlardan anlaşılmamaktadır. 1560-1562 yılları arasında yine arz ağaları dahil olmak üzere en az 21 en fazla 33 ve ortalama olarak 27 kişilik bir mevcuda sahip olduğu görülmüştür. Bu bakımdan tahminlere yakın bir sonuçla karşılaşmış olmakla beraber buradan hareketle bu dönemin Enderun yapısına dair bazı yorumlarda da bulunmak mümkün olabilir. Sayının azlığı, hatta zaman zaman kurulduğu dönemin bile altında bir mevcuda sahip olması ve 13 gibi düşük sayıların görülmesi muhtemelen padişahın sarayda olmamasıyla ilgilidir. Bu durum bir yönetim tercihi olabilir mi? O halde Enderun'un kurulduğu dönemden bile daha seçkin bir yapı içerisinde olduğunu mu göstermektedir?

¹⁴ Bkz. Samet Balta, **XVI. Yüzyılda Osmanlı-Safavi Tarihi Açısından İstanbul Tebriz Hattı ve Anlamı**, YL Tezi, Danışman Zeynep Tarım, İÜ SBE Tarih Bölümü, İstanbul 2017.

¹⁵ Dönemin defter sisteminde mevcuda dair bilgi verilirken cem'an verilen sayının silahdar, çuhadar ve rikabdar ağayı hariç tutmadan verildiği görülmüştür. Buradaki kaynakta da böyle olmalıdır.

¹⁶ MAD.d 94, s. 20, Safer 955.

¹⁷ Samet Balta, **XVI. Yüzyılda Osmanlı-Safavi Tarihi Açısından İstanbul Tebriz Hattı ve Anlamı**, YL Tezi, Danışman Zeynep Tarım, İÜ SBE Tarih Bölümü, İstanbul 2017, s. 70-72.

Tablo 8: 955/1548-1549 Tarihinde Enderun Mevcudu¹⁸

Tarih	Has Oda	Hazine Odası	Kılar Odası	Küçük/Büyük Oda
955 Muharrem/1548 Şubat-Mart	16	43	28	42
955 Safer/1548 Mart-Nisan	16	43	22	33
955 Rebiülevvel/1548 Nisan-Mayıs	17	43	18	33
955 Rebiülahir/1548 Mayıs-Haziran	17	48	19	42
955 Cemaziyelevvel/1548 Haziran-Temmuz	18	48	19	41
955 Cemaziyelahir/1548 Temmuz-Ağustos	18	48	19	41
955 Receb/1548 Ağustos-Eylül	18	48	19	46
955 Şaban/1548 Eylül-Ekim	16	46	16	51
955 Ramazan/1548 Ekim-Kasım	15	49	19	61
955 Şevval/1548 Kasım-Aralık	15	51	19	63
955 Zilkade/1548 Aralık	15	52	20	67
955 Zilhicce/1549 Ocak	13	49	17	64

Arşiv kaynakları Kanuni devri için Has Odalı oğlanların aldıkları ücretlere dair bilgi edinmemize de imkân vermektedir. Konu hakkında mevcudlarına benzer şekilde 20 akçe ulufe aldıkları yönünde Mustafa Âli Efendi kaynaklı bir kabul varsa da dönemin kaynakları bunun da farklı olduğunu göstermektedir. Buna göre Has Oda oğlanlarının en azından 1548 ile 1562 yılları arasında günlük 5 akçe ücret ile vazifeli oldukları görülmüştür.¹⁹ Böylece Has Odalılar diğer odaların kethüdalarından dahi daha yüksek ücret almaktadırlar. Hazine, Kılar ve Büyük Oda oğlanlarından günlük 2 akçe, Küçük Oda oğlanlarından 3 akçe fazla kazandıkları görülmektedir. Diğer odalar arasında olmayan ücret ayrımı Has Oda'ya gelindiğinde kendini belirgin bir şekilde göstermektedir. Kaynaklarda Has Oda oğlanları içerisinde üç arz ağası (silahdar, çuhadar, rikâbdar) dışında farklı bir ücret alan bir nefer görülmemiştir. Dolayısıyla Sultan Süleyman döneminde Has Oda'da bulunduğunu bildiğimiz doğancı başının da aynı ücreti aldığını söyleyebiliriz.

¹⁸ MAD.d 94, s. 8b, 20b, 29a, tür.yer., Muharrem-Zilhicce 955.

¹⁹ MAD.d 94, s. 20, Safer 955, MAD.d 903, tür.yer., Cemaziyelevvel 967-Zilhicce 969.

Has Odalılar da diğer oda oğlanları ile aynı tarihlerde elbise alırlardı. Sultan I. Selim devri Receb-Zilhicce 917 (Eylül/Ekim 1511-Şubat/Mart 1512) - Rebiülahir-Ramazan 919 (Haziran/ Temmuz-Ekim/Kasım 1513) tarihli bir tevziat defterine göre kaftan, takye, dolama, ve çatma aldıkları görülmektedir.²⁰ Sultan Süleyman devri defterlerinde ise yılda iki kez olmak üzere kış ve ilkbahar aylarında takye, sonbahar ve ilkbahar aylarında çatma²¹ veya çatma akçesi, mart ve ağustos aylarında dolama alırlardı. Bunlar haricinde bir de sene de bir kez eylül-ekim-kasım aralığında kuşak aldıkları tespit edilmiştir.²² Has Odalılarının nüfuslarının diğer odalar kadar kalabalık olmamasına rağmen tevziat defterlerinde yer yer eşyanın cinsine göre daha fazla eşya aldıkları görülebilmektedir. Bunun sebebi her eşyanın sadece en iyisinden almaları olmalıdır. Has Oda ile ilgili bu kayıtlarda bu odaya daima en iyi cins, âlâ olarak tasnif edilmiş eşyanın verildiği, bunun dışında bir şey almadıkları görülecektir. Bu durum aynı zamanda diğer odalarda mertebeye göre eşya dağıtımını olduğunu, herkese Has Odaya verilen cinsten kumaş, elbise verilmediğini de gösterir.

Oda mensuplarının gördükleri vazife devletin en üst makamıyla ilgili olarak, has kelimesinin manasından anlaşılacağı üzere padişaha doğrudan hizmettir. Genel itibariyle onun yakınında bulunarak günlük işlerinde yardım etmek başta olmak üzere pek çok vazifeyi de üstlendikleri bilinmektedir. Hırka-i Saadet Dairesi'ni temizlemek ve buradaki eşyanın bakımı ve muhafazası ile ilgilenmek “*hırka-i saadet hademesi*” olarak adlandırılan Has Odalılarının en önemli görevlerindendir.²³ Hırka-i saadet dairesindeki bu hizmetleri büyük ölçüde XVII. yüzyıldan sonraki kayıtlar içinde yer almakta olup, XVI. yüzyıl arşiv kaynaklarında bu konu hakkında fazla malumat görülmemiştir.

Has Oda mertebesi bakımından tahmin edileceği gibi hemen herkesin mensubu olmayı arzuladığı bir oda olmalıdır. İlerleyen yıllarda mülâzımlık gibi bazı kaidelerin getirilmiş olması da bu görüşü destekler niteliktedir. Bu bakımdan terfi ile

²⁰ TSMA.d 9712, s. 1-2, Receb-Zilhicce 917-Rebiülahir-Ramazan 919.

²¹ Pakalın, “Çatma”, **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü**, c. 1, s. 332; “*Vaktiyle yapılan bir nevi Türk kumaşının adıydı. Sade, kılaptan ve başka türlü nevileri verdi. Elbiseler, örtüler, yastık yüzleri yapılırdı.*”

²² TSMA.d. 1025, s. 1-3, 945-977; TSMA.d. 2164, s. 1-8b, Rebiülevvel 968-1 Rebiülevvel 975; TSMA.d. 1079, s. 1-14b, 17 Muharrem 976-30 Rebiülevvel 983.

²³ Tarım Ertuğ, “**Osmanlı Devlet Teşrifatında Hırka-i Şerif Ziyareti**” s. 40.

alakalı işler de ayrıca önemli ittihaz olunmaktadır. Has Odanın mevcuduna dair yukarıda malumat verilmiş ve sonraki tarihlerin aksine yüksek olmadığı belirtilmişti. Sultan I. Süleyman dönemi arşiv evrakı, Has Odaya terfi eden iç oğlanlarının bu bölümüne gelebilmek için bütün Enderun odalarında tek-tek hizmet etmelerine gerek olmadığı kabulünü desteklemektedir. *Kitab-ı Müstetab*'da da işaret edilen, Küçük ve Büyük Oda oğlanlarının dahi gelebileceği bilgisi dönemin resmi kayıtları olan belgelerle doğrulanabilmektedir.²⁴ Kanuni Sultan Süleyman devrinde Enderun'un hemen bütün birimlerinden Has Oda'ya terfi mümkündür. Diğer odaların aksine Enderun dışından hiçbir şekilde bu birime giriş olduğu görülmemiştir. Enderun'un diğer odalarındaki oğlanlar uygun görüldükleri takdirde yılın herhangi bir zamanı buraya terfi edebilirlerdi. Has Odadan yine bu dönemde Has Odalı oğlanlar diğer odalarda olduğu gibi kapıkulu süvari bölüklerine çıkarlardı. Diğer odalardan farklı olarak bu oda mensuplarının kapıkulu süvarilerinin en seçkinleri olan sipâhîler arasına katıldığı görülmüştür.²⁵ Has Odalıların kapıkulu bölükleri haricinde 'zevvak' olarak da çıkarıldıkları kaynaklarda geçmektedir.²⁶ Zilkade 967 (Temmuz/Ağustos 1560) tarihinde bu odadan çıkan Rıdvan, İskender, Cafer, Hemdem, Davud ve Pervâne adındaki altı nefer arasından üç tanesi çarşnigirlere, üç tanesi de sipâhî bölüklerine gönderilmiştir.²⁷

Has Oda'da Has Odabaşının altında toplam üç Has Odalı arz ağası ve üç zabitin bulunduğu kabul edilmektedir. Kanuni devri Has Oda'da ise sadece üç arz ağası hakkında malumat elde edilebilmiştir. Has Odabaşı da dahil olmak üzere odanın diğer zabitleri hakkında bilgi oldukça kısıtlıdır. Bu bakımdan bu bölümde silahdar ağa, çuhadar ağa ve Rikâbdar ağa öncelikli olmak üzere Has Odabaşı, doğancı başı ile birlikte beş Has Oda ağası hakkında bilgi verilecektir.

²⁴ *Kitâb- Müstetâb*, s. 6.

²⁵ MAD.d 903, s. 23, Zilkade 967.

²⁶ MAD.d 903, s. 23, Zilkade 967.

²⁷ MAD.d 903, s. 23, Zilkade 967.

3.1.1. Has Odabaşı

Has Odabaşılığın Has Oda ile birlikte Fatih devrinde kurulmuş olduğundan bahsetmiştik. *Fatih Kanunnâmesi*'nde yer alan “ve oda oğlanlarının zabtı odabaşına mufavvazdur” şeklindeki bu cümleden Has Odanın amiri olarak Has Oda başını görmekteyiz.²⁸ Padişaha “giyinirken ve soyunurken” yardımcı olmak görevlerindendir.²⁹ Odanın en yüksek rütbeli görevlisine dair oldukça şaşırtıcı bir şekilde dönemin mevâcib defterlerindeki malumat oldukça kısıtlıdır. Hatta mevâcib defterlerinde Enderun ağaları içerisinde zikredilmemektedir. Bunun farklı sebepleri olabileceği gibi mevâcib defterlerinin aksine bu dönemde Has Oda başı hakkında tevziat defterlerinde malumat bulabilmekteyiz. Burada da bazı defterler hariç olmak üzere isimleri zikrolunmayıp sadece yılda iki kez aldıkları takye tevziatına dair kayda ulaşılmaktadır. Buna göre Rebiülevvel 919 (Mayıs/Haziran 1513) tarihinde kaydına rastladığımız Ser-rikabî Mehmed Ağa bu tarihte Has Odabaşı olabilir.³⁰ Yirmi dört akçe ücret aldığı görülmüştür. Ser-rikabî gibi bir unvanı kullandıklarına dair kaynaklarda bilgi görülmemiş olup Kanuni devrine tarihlenen bir başka defterde de bu unvana rastlanmıştır.³¹ Bu defterde mevâcibi kaydedilmiş olan Anber Ağa adındaki ser-rikabî ise günlük yirmi akçe ücret almaktadır. Aldıkları ücretten ve hazine ağası üstünde yazılmış olmalarından ötürü bu unvanın Has Odabaşına ait olabileceği ihtimali üzerinde durulmuştur. Ardından 965 (1558) tarihli Kanuni devrine ait iki mevâcib defterinde Has Odabaşı Bihruz Ağa'nın kaydı görülmektedir.³² Bu tarihte Has Odabaşılık vazifesinde bulunduğu anlaşılan Bihruz Ağa'nın ne zaman çıktığı bilinmemektedir. Hakkında fazla malumat bulunmamakla beraber 970 (1562/1563) tarihinde tamamlanmış olan Has Odabaşı Camii'nin bânisi olabilir.³³ Mimar Sinan tarafından yapılmış olan camii Has Odabaşı Camii olarak da bilinmekte olup bir mektep ve bir çeşmesi vardır.³⁴ *Hadikatü'l Cevâmi*'de “banisinin

²⁸ *Kanunâme-i Âl-i Osman*, s. 16.

²⁹ *Kühü'l Ahbâr*, vr. 93b.

³⁰ TSM.A.d 10052, s. 1a, Rebiülevvel 919.

³¹ TSM.A.d 8030, s. 1b.

³² TSM.A.d 4637, s. 7a,8b, 15 Cemaziyelahir 965. TSM.A.d 6083, s. 6b, Şaban 965.

³³ *Hadikatü'l Cevâmi*, s. 70.

³⁴ *Tezkiretü'l-Ebniye*, s. 98.

kabri nâ-ma'lûmdur” denilmesine rağmen bugün caminin avlusunda has odabaşına ithaf edilen bir kabir bulunmaktadır.³⁵

Padişahların özellikle Kanuni sultan Süleyman’ın has odabaşılara çok itibar ettiği bilinmektedir. İbrahim Paşa’nın has odabaşılıktan veziriazamlığa tayin edilmiş olması bilinen bir örnektir. Ayrıca *Tezkiretü'l-Bünyan*’da bahsi geçen rivayet de has odabaşına gösterilen itibarı çok güzel anlatmaktadır. Süleymaniye tamamlandığı zaman açılışı kimin yapmasının uygun olduğunu odabaşına sorduğu ve onun mimarbaşısı işaret etmesi üzerine açılışın Sinan tarafından yapıldığı yazılmıştır.

“Sa'adette miftahı dest-i mübareklerine verdüm. Du'a eyleyüp el kavşurup turdum. Sa'adettü padişah oda başı tarafına müteveccih olup:

-Feth-i bâb-ı câmi'e elyak u ahra kim ola? dediklerinde müşarünileyh:

- Padişâhum, Mi'mâr Ağa bendenüz bir pîr-i 'azızdür. Hikmet-i Lokmân'dan bu bâbda ol emek-dârdur, deyinçe Pâdişâh-ı ins ü cân merhûm u magfûrunleh Sultân Süleymân Han 'aleyhi'r-rahmetü ve'r-rıdvân:

- Gel 'azizüm! Binâ eyledüğün beytullâhı sıdk u safâ ve du'â ile yine sen açmak evlâdur, deyüp du'â vü senâyla miftâhı bu bendelerine verdiler.”³⁶

Has odabaşı, Mustafa Âli Efendi tarafından diğer Has Oda arz ağaları ile birlikte “*erkân-ı ehass-ı hânî*” başlığında açıklanmıştır.³⁷ Yazar, has odabaşının seferde ve hazerde padişahın yanından ayrılmayarak onun birtakım yakın hizmetleri ile meşgul olduğu bilgisini tekrarlamaktadır. Bu kurumun Kanuni Sultan Süleyman devrinde Sadrazam İbrahim Paşa’nın Has Odabaşyken teamüle aykırı bir biçimde sadrazamlığa getirilmesi sebebiyle en prestijli devrini yaşadığını söyleyebiliriz.

³⁵ **Hadîkatü'l Cevâmi**, s. 70.

³⁶ Saî Mustafa Çelebi, **Tezkiretü'l-Bünyan**, Haz. Hayati Develi, K Kitaplığı, İstanbul 2003 s. 69-70,151-152.

³⁷ **Kühû'l Ahbâr**, vr. 94b.

3.1.2. Silahdar Ağa

Osmanlı öncesi Türk-İslam devletlerinde “emîr-i silâh” olarak anılan silahdar ağa, Karahanlılarda, Gaznelilerde, Büyük Selçuklu ve Anadolu Selçuklu Devleti ile Memlûk Devletinde de görülmektedir.³⁸ Osmanlılarda ise I. Murad, I. Bayezid ve Sultan II. Mehmed dönemlerinde ihdas edildiği yönünde bir ihtilaf vardır.³⁹ Genel olarak Yıldırım Bayezid devri kabul edilmekteyse de Fatih devrinde kanunnâme ile silahdarlık teşkilatının Enderun içerisindeki yerine kavuştuğu söylenebilir. ‘*Silâhdâr-ı şehriyârî*’ olarak da adlandırıldığı kaynaklarda geçmektedir ancak Kanuni devrine ait mevâcib ve tevziat defterlerinde sadece ‘*Silâhdar*’ şeklinde görülmektedir.

Has odabaşının ardından Has Oda’daki en yüksek mevki olan silahdar ağalık *Fatih Kanunnâmesi*’nde adı geçen görevlilerdendir.⁴⁰ Burada geçen “*silahdar dahi acemilere sille çalmağa me’murdur*” şeklindeki ifadeye göre odanın düzenini sağlamada Has odabaşı ile beraber yetkilendirilmiştir.⁴¹ Silahdar ağanın esas vazifesi ise padişahın yakın korumalığını yapmak ve kılıcını taşımaktır. Bu görevlerini her yerde, bütün merasimlerde, her koşulda ve daima padişahın etrafında bulunarak sürdürmeleri gerekmekteydi.⁴² Silâhdâr ağalık, saray teşkilatı içerisinde oldukça etkili bir kurum olarak karşımıza çıkmaktaysa da XVI. yüzyılda yetkileri ve görevleri henüz bu çerçeveye ile sınırlıdır.⁴³ Silahdarlar merasimlerde padişahın yanı başında dururlardı.

Silahdar ağanın aldığı ücrete dair kaynaklar kısıtlı olmakla birlikte kabul edilenin aksine bu dönemde Has Oda oğlanlarıyla aynı ücreti almadıkları söylenebilir. Kanuni devrine tarihlendirilen bir tevziat defterine göre Silâhdâr Ağa olarak bulunan Yusuf Ağa bu dönemde günlük 5 akçe ücret almaktadır.⁴⁴

³⁸ Aydın Taneri, “Emir-i Silah”, *DİA*, c. 11, İstanbul 1995, s. 145; Erdoğan Merçil, *Selçuklularda Saraylar ve Saray Teşkilatı*, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2011, s. 38.

³⁹ İsmail H. Baykal, “Silâhdâr-ı Şehriyârî ve Darüssade Ağası Tayinleri Hakkında Hatt-ı Hümayunlar”, *Tarih Vesikaları*, Sayı: 11 Cilt: II, 1943, s. 338; Şerafettin Turan, “Silâhdâr”, *DİA*, c. 37, İstanbul 2009, s. 191-192; Diker, *Osmanlı Saray Teşkilatında Has Oda*, s. 219-220.

⁴⁰ *Kanunnâme-i Âl-i Osman*, s. 16.

⁴¹ *Kanunnâme-i Âl-i Osman*, s. 16;

⁴² Zeynep Tarım, “Osmanlı Devletinde Resmi Törenler ve Birkaç Örnek”, *Osmanlı: Kültür ve Sanat*, c. IX, Ankara 1999, s. 134.

⁴³ Diker, *Osmanlı Saray Teşkilatında Has Oda*, s. 222.

⁴⁴ TSMA.d 8030, s. 1b.

Cemaziyelevvel 967 (Ocak/Şubat 1560) yılına gelindiğinde ise Has Oda'da silahdar olarak bulunan Muzaffer Ağa'nın günlük 15 akçe ücret ile çalıştığı görülmüştür.⁴⁵ Bu ücret bir sonraki kayıta aynı yılın Receb ayında 10 akçeye düşmüştür. 967 yılının Zilhiccesinde (Ağustos/Eylül 1560) yeniden bir artışla günlük 15 akçe aldılarsa da bir sonraki ay ücretleri yine günlük 10 akçeye inmiş ve bir daha yükselmemiştir. Bu değişimin sebebi tam olarak bilinmemekle beraber genel itibariyle 967-969 (1560-1562) tarihleri arasında 10 akçe olarak, Has Oda oğlanlarının iki katı ücret ile vazife gördükleri söylenebilir.⁴⁶ Silahdar ağa, her durumda Has Oda oğlanlarından oldukça yüksek bir ücret almakta ve her zaman en önde olacak şekilde yazılmaktaydılar.

Kanuni devri kaynaklarında yukarıda bahsedilen Yusuf Ağa'dan başka silahdar ağalar da görülmektedir. Bunlar 967-969 (1560-1562) tarihlerinde sırasıyla Muzaffer Ağa, Mehmed Ağa, Muzaffer Ağa (Tekrar) ve ardından 969 yılının Ramazan ayında (Mayıs-Haziran 1562) görevi devralan Ramazan Ağa'dır. Ramazan Ağa çuhadarlıktan terfi ile bu mertebeye erişmiştir.⁴⁷ Bunlar dışında tarihsiz olmakla birlikte muhteviyatından Kanuni Sultan Süleyman devrine tarihlenmiş bir defterde Yusuf Ağa adında bir silahdar geçmektedir.⁴⁸ Yusuf Ağa'nın günlük 5 akçe ücret aldığı aynı kaynakta görülmektedir.

Silahdarların saray dışına çıktıklarında, vezirlik, yeniçeri ağalığı, beylerbeyilik gibi yüksek makamlara tayin edildikleri kabul ediliyorsa da bu dönemde hangi mertebe ile saraydan ayrıldıkları konusunda kullanılan defterlerde bir bilgiye rastlanmamıştır. Fatih'in teşkilat kanunnamesinde müteferrika ve hatta kapucubaşı olarak çıkabilecekleri yazılmıştır.⁴⁹

⁴⁵ MAD.d 903, s. 5, Cemaziyelevvel 967.

⁴⁶ MAD.d 903, s. 16, 35, 91 [85], tür.yer., Cemaziyelevvel 967-Zilhicce 969.

⁴⁷ MAD.d 903, s. 85 [78], Ramazan 969.

⁴⁸ TSMA.d 8030, s. 1b.

⁴⁹ **Kanunnâme-i Âl-i Osman**, s. 16-17.

3.1.3. Çuhadar Ağa

Büyük Selçuklu Devleti ve Anadolu Selçuklu Devleti teşkilatında “camedâr” ismiyle anılan ve benzer bir görevi üstlenen bir görevlinin varlığı bilinmektedir.⁵⁰ İsmail H. Uzunçarşılı bu görevliden “*Osmanlı sarayındaki birinci çuhadara benzer*” şeklinde bahsetmektedir.⁵¹ Çuhadar Farsça bir kelime olup Kanuni dönemi kaynaklarında ‘*çuhadar*’ olarak geçmektedir. Sultanın Has Oda ağalarından olan çuhadar ağa onun en yakınında bulunan hizmetkârları arasındadır. Çuhadarlığın Sultan I. Mehmed zamanında ihdas olunduğu kabul edilmektedir.⁵²

Başlangıçta rikâbdardan sonra gelmekteyse de Kanuni devri kaynaklarında aynı ücreti aldıkları ve defter içerisindeki hiyerarşik düzende zaman zaman değişiklikler olduğu görülmektedir. 1560-1562 tarihli mevâcib defterine göre Şaban 967 (Nisan/Mayıs 1560) tarihinden itibaren rikâbdardan önce zikrolunmaya başlamıştır.⁵³

Has Oda ağalarından çuhadar ağanın padişahın elbiseleri ile ilgili birtakım vazifeleri vardır. Elbiselerinin korunması, hazırlanması şeklinde görevleri olduğu kaynaklarda zikredilmektedir.⁵⁴ Bu konu hakkında bilgi veren Mustafa Âli Efendi, sadece padişahın yağmurluğunu taşımakla görevli olduğu belirtir.⁵⁵

Çuhadar ağaların 967-969 (1560-1562) tarihlerinde iki ay hariç olmak üzere 7 akçe ücretleri olduğu söylenebilir.⁵⁶ 967 yılı Cemaziyelevvel ve Zilhicce (Ağustos-Eylül ve Ocak-Şubat 1560) aylarında nedenini bilemediğimiz bir şekilde yevmiyeleri 10 akçeye yükseliyorsa da geçici olan bu yükselişin bir sonraki ay eski haline döndüğü görülmektedir. Kanuni devrine tarihlense de tam olarak hangi tarih olduğu belli olmayan bir mevâcib defterine göre Çuhadar Kasım Ağa 5 akçe ücret ile

⁵⁰ Büyük Selçuklularda Melikşah’dan itibaren bu görevli tespit edilmiştir. Merçil, bu görevlinin Osmanlılarda dülbend gulamı tarafından ifa edildiğini yazmıştır. Bkz. **Selçuklularda Saraylar ve Saray Teşkilatı**, s. 95-99

⁵¹ Uzunçarşılı, **Osmanlı Devleti Teşkilatına Medhal**, s. 84.

⁵² Abdülkadir Özcan, “Çuhadar”, **DİA**, c. 8, İstanbul 1993, s. 381.

⁵³ MAD.d 903, s. 16, Şaban 967.

⁵⁴ Diker, **Osmanlı Saray Teşkilatında Has Oda**, s. 277.

⁵⁵ **Kühü'l-Ahbâr**, vr. 94b.

⁵⁶ MAD.d 903, s. 16, 35, 53, tür.yer., Cemaziyelevvel 967-Zilhicce 969.

Silahdar ağaya denk bir ücret almaktadır.⁵⁷ Dönemin defterlerinden hareketle isminden haberdar olduğumuz bir diğer çuhadar ağa 965 (1557/1558) tarihinde bu görevle vazifeli olduğunu söyleyebileceğimiz Çuhadar Malkoç Ağa'dır.⁵⁸ Cemaziyelevvel 967-Ramazan 969 (Ocak/Şubat 1560-Mayıs/Haziran 1562) tarihleri arasında ise Çuhadar olarak Ramazan Ağa'yı görmekteyiz. Ramazan 969 (Mayıs/Haziran 1562) tarihinde silahdar olarak terfi eden Çuhadar Ramazan Ağa yerine Çuhadarlık vazifesine Has Oda oğlanları içerisinde Piyale Ağa getirilmiştir.⁵⁹ Çuhadar Piyale Ağa en azından Zilhicce 969 (Ağustos 1562) tarihine kadar bu görevde kalmıştır.

Yukarıda isimlerinden bahsetmiş olduğumuz çuhadarlar dışında çuhadarlıktan yoluyla terfi ederek nihayet vezir-i azamlığa kadar yükselen Lütfi Paşa'yı da burada zikretmeliyiz. Kendisi *Âsafnâme* adlı eserinde kendisinden bahsederken, Enderun'dan birsinin hangi yollardan geçerek terfi ettiğini de çok iyi anlatmaktadır. Bu husustan şöyle bahseder; “*Hazret-i Sultân Selîm Hân hayâtında çuhadarlıktan elli akçe müteferrikalık ile taşra çıkup ba'dehû çaşnigîr-başılık, ba'dehû kapucu-başılık, ba'dehû mîr-i 'alemlik, ba'hehû Kastamonu Sancağı, andan sonra. Karaman Beğlerbeğisi, andan sonra Anadolu Beğlerbeğisi, andan sonra vizâret 'inayet olundu. Ba'dehû pâdişâhımız Sultan Süleymân Hân zamanında sadâret-i 'uzmâ ('inayet) olundu.*”⁶⁰

Bu dönemde Lütfi Paşa örneğinden de görüleceği üzere müteferrikalık ile çıktıkları kabul edilmektedir. Daha sonraki yıllarda kaleme alınmış *Kitâb-ı Müstetâb*'da bölüm ağalığıyla çıktıkları söylenmektedir.⁶¹ *Fatih kanunnâmesi*'nde ise diğer Has Oda arz ağalarının aksine bu konuda bir bilgi yoktur.

⁵⁷ TSMA.d 8030, s. 1b.

⁵⁸ TSMA.d 4637, s. 6a,7a, 15 Cemaziyelahir 965.

⁵⁹ MAD.d 903, s.

⁶⁰ Kütükoğlu, “Lütfi Paşa Âsafnâmesi” s. 58-59.

⁶¹ *Kitâb-ı Müstetâb*, s. 6.

3.1.4. Rikâbdar Ağa

Rikâbdarlık görevi hemen hemen bütün Türk-İslam devletlerinde görülmekle birlikte Osmanlıların bu ismi Anadolu Selçuklu Devleti'nden aldığı kabul edilmektedir.⁶² Bu devletlerde rikâbdarlar genel itibariyle isminden de anlaşılacağı üzere padişahın atının koşum ve biniş takımları, eyeri ile ilgili bakım, muhafaza gibi bazı görevleri üstlenmektedirler.⁶³

Osmanlılar da ise rikâbdarların bundan farklı birtakım görevleri üstlendikleri bilinmektedir. Gelibolulu Mustafa Âli Efendi padişah atının üzengisini tuttuğundan bahsetmektedir.⁶⁴ Sultana çizmelerini ve ayakkabılarını giyerken yardımcı olur. Rikâbdar bu görevleri dışında padişahın oldukça yakınında bulunması sebebiyle bir takım teşrifat görevleri üstlenir. Her zaman diğer Has Oda ağalarıyla birlikte padişahın yakınında bulunur. Sultan Süleyman cülus için İstanbul'a geldiğinde onu karşılayanlar arasında rikâbdarın da bulunduğu nakledilmektedir.⁶⁵ Sigetvar kuşatması esnasında vefat eden Sultan Süleyman'ın (20-21 Safer 974) cenaze ve defin işlerinde Rikabdar Mustafa Ağa'nın da bulunduğu ve durumdan haberdâr olan az sayıda neferden biri olması padişaha yakınlığını göstermektedir.⁶⁶

Fatih Kanunnâmesi'nde rikâbdar ağa çuhadar ağanın üstünde Has Odabaşının altında gösterilmiştir.⁶⁷ Kanuni Sultan Süleyman devrinde ise bu durumda bazı değişiklikler görülmektedir. 967-969 (1560-1562) yılları arasında çuhadar ağa ile eşit ücret almaktadırlar. Şaban 967 (Nisan/Mayıs 1560) tarihine kadar Rikabdar Mehmed Ağa önde yazılıyorken bu tarihten itibaren çuhadar ağanın arkasında yazılmaya başlanmıştır.⁶⁸

Bu döneme ait olan bir defterde Yahya isimli bir rikâbdar görülmektedir. Kendisi çuhadar ağadan iki akçe eksik olarak üç akçe ücret almaktadır.⁶⁹

⁶² Abdülkadir Özcan, "Rikâbdar", *DİA*, c. 35, İstanbul 2008 s. 111.

⁶³ Özcan, "Rikâbdar", s. 111.

⁶⁴ *Kühü'l Ahbâr*, vr. 94b.

⁶⁵ Zeynep Tarım Ertuğ, *XVI. Yüzyıl Osmanlı Devleti'nde Cülûs ve Cenaze Törenleri*, Kültür Bakanlığı, Ankara 1999, s. 48.

⁶⁶ Tarım, *Cülûs ve Cenaze Törenleri*, s. 111.

⁶⁷ *Kanunnâme-i Âl-i Osman*, s. 16.

⁶⁸ MAD.d 903, s. 16, Şaban 967.

⁶⁹ TSMA.d 8030, s. 2a.

Cemaziyelahir 955 (Temmuz/Ağustos 1548) tarihli bir defter ise Yusuf isimli bir rikabdarı dair malumat vermektedir.⁷⁰ Rikâbdar Yusuf Ağa bu tarihlerde 20 kuruş keçe ve 161 kuruş ‘mahreme’ parası almıştır. 967-969 (1560-1562) tarihli mevâcib defterinde ise Cemaziyelevvel 967’den (Ocak-Şubat 1560) Şaban 969 (Nisan-Mayıs 1562) tarihine kadar rikabdarlık görevinde Rikabdar Mehmed Ağa’nın bulunduğu görülmektedir. Rikabdar Mehmed Ağa bu süre içerisinde sadece 2 ay 10 akçe olmak üzere genellikle 7 akçe ücret ile görev yapmıştır. Ramazan 969 (Mayıs-Haziran 1562) itibarıyla bu göreve Has Oda oğlanlığından Kaytas Ağa getirilmiştir.⁷¹ Bu tarihlerde, 967 yılının Ramazan ile Zilkade (Haziran-Temmuz/Ağustos 1560) ayları arasında Silahdâr Muzaffer Ağa nedenini bilmediğimiz bir şekilde bir süre görevini terk etmiştir.⁷² Bu süre boyunca onun yerine Mehmed adında bir gulam vekalet etmiştir. İç oğlanı Mehmed’in hangi odadan geldiği tam olarak bilinmemekle beraber Rikâbdar Mehmed Ağa’ya aynı anda iki görev verilmek suretiyle silahdar ağanın vekilliği verilmiş olabilir.⁷³

Rikabdar ağaların 50 akçe ile müteferrika, bölük ağası veya çaşnigirbaşı olarak çıkmaları gerektiği *Fatih Kanunnâmesi*’nde belirtilmiştir.⁷⁴ *Selânikî Tarihi*’nde de buna uygun olarak Şaban 974 (Şubat/Mart 1567) tarihinde “*Rikâbdar Mustafa Ağa ve has-odalu Musa Ağa ve Hasan Ağa ve sa’irler müteferrikalığa ve çaşnigirliğe razı olup, ihtiyâr eylediler*” şeklinde aktarılan bilgi ışığında çıkmaların bu dönemde de kanunnâmede yazıldığı gibi gerçekleştiği görülmektedir.⁷⁵

⁷⁰ TSMA.d 4637, s. 8b, 15 Cemaziyelahir 965.

⁷¹ MAD.d 903, s. 85 [79], Ramazan 969.

⁷² MAD.d 903, s. 19-26, Ramazan-Zilkade 967.

⁷³ Buna benzer bir diğer örneğe kılarcıbaşı ile ilgili bölümde değinilmiştir.

⁷⁴ *Kanunâme-i Âl-i Osman*, s. 16.

⁷⁵ *Târih-i Selânikî*, s. 59

3.1.5. Doğancıbaşı ve Doğancılar

Doğancılar av kuşları ile alakadar bir sınıf olduğundan ve devletin erken dönemlerinden itibaren Osmanlı sarayında bulunmaktaydılar. Fatih devrinde bir Enderun koğuşu olarak var oldukları görülmekle beraber ilerleyen yıllarda IV. Murad devrine (1623-1640) kadar bu vasfını yitirmiş gözükmetedir. Konu ile alakalı olarak yapılan çalışmalar bu dönemde Has Oda'da arz ağalarından sonra gelmekle Enderun'un muhtelif birimlerinde bulunan Enderun doğancılarının zabiti olduğunu işaret etmektedir.⁷⁶ Gerçekten de Nisan 1558 tarihinde Has Oda'ya mensup olan Semender isminde bir Doğancıbaşı vardır.⁷⁷ Bu Doğancıbaşı hakkında çok fazla bilgi bulunmamakla beraber Has Odalı olduğu görülmektedir. Dönemin diğer kaynaklarından hareketle bu ağanın aldığı ücretin diğer Has Odalılarından farklı olmayarak 5 akçe olduğu ya da Has Oda arz ağaları gibi 7 akçe aldığı tahmin edilebilir. Bunun dışında mevâcib defterlerine yansımayan ancak idareciliği dolayısıyla aldığı başka ücretler olması da muhtemeldir. Yine kaynaklardan tespitle kılar haricindeki diğer Enderun odalarında olduğu gibi Has Oda'da da bir grup doğancının olduğu görülmüştür. Ancak Has Oda'da bulunan doğancıların sayısı diğer odalara nazaran oldukça azdır. Kaç kişi olduklarına dair kesin bir bilgi görülmemiş olmakla beraber yapılan sayımla Nisan 1558 tarihinde en azından Ahmed, Bâlî ve Gazanfer isminde 3 neferin burada bulunduğu söylenebilmektedir.⁷⁸ Bu sayının ilerleyen yıllarda da çok değişmediği kaynaklarda görülmektedir.⁷⁹

Fatih devrinde dülbend oğlanının bulunduğu söyleniyorsa da bu devre ait taranan belgelerde Has Oda'da bir dülbend gulamına tesadüf edilememiştir. Ahmed adında bir gulam-ı miftah ve Pervane, Ferhad, Perviz isimli üç nefer gulam-ı peşgir de kayıtlarda gözükmetedir.⁸⁰ Ancak bunların Has Odalı olduklarına ya da Has Odalı bir zabite bağlı olabileceklerine dair herhangi bir delile rastlanmamıştır.

⁷⁶ Kıran, **Osmanlı Saray Teşkilatında Doğancı Koğuşu**, s. 34.

⁷⁷ TSMA.d 4637, s. 4a,7a, 15 Cemaziyelahir 965.

⁷⁸ TSMA.d 4637, s. 5b, 6a, 7a, 15 Cemaziyelahir 965.

⁷⁹ **Telhisü'l Beyân**, s. 61.

⁸⁰ TSMA.d 4637, s. 5b,7a,7b,8b,9b, 15 Cemaziyelahir 965.

Tablo 7: 967-969 (1560-1562) Tarihlerinde Has Oda Mevcud ve Mevâcibi⁸¹

Oda Tanımı	Tarih	Mevcut	Kişi Başı Akçe	Akçe Topamları
Oda-i Büzürg	967 Cemaziyelevvel 1560 Ocak-Şubat	27	Silahdar Muzaffer 15 Çuhadar Ramazan 10 Rikabdar Mehmed 10 Oda oğlanı 5'er	Günlük 155 Aylık 4650
Oda-i Büzürg	967 Cemaziyelahir 1560 Şubat-Mart	[Boş]	[Boş]	[Boş]
Oda-i Büzürg	967 Recep 1560 Mart-Nisan	28	Silahdar Muzaffer 10 Çuhadar Ramazan 7 Rikabdar Mehmed 7 Oda oğlanı 5'er	Günlük 160 Aylık 4600
Oda-i Büzürg	967 Şaban 1560 Nisan-Mayıs	28	Silahdar Muzaffer 10 Çuhadar Ramazan 7 Rikabdar Mehmed 7 Oda oğlanı 5'er	Günlük 149 Aylık 4470
Oda-i Büzürg	967 Ramazan 1560 Haziran	28	Silahdar Mehmed 10 Çuhadar Ramazan 7 Rikabdar Mehmed 7 Oda oğlanı 5'er	Günlük 149 Aylık 4470
Oda-i Büzürg	967 Şevval 1560 Haziran-Temmuz	28	Silahdar Mehmed 10 Çuhadar Ramazan 7 Rikabdar Mehmed 7 Oda oğlanı 5'er	Günlük 149 Aylık 4470
Oda-i Büzürg	967 Zilkade 1560 Temmuz-Ağustos	22	Silahdar Mehmed 10 Çuhadar Ramazan 7 Rikabdar Mehmed 7 Oda oğlanı 5'er	Günlük 119 Aylık 3570
Oda-i Büzürg	967 Zilhicce 1560 Ağustos-Eylül	26	Silahdar Muzaffer 15 Rikabdar Mehmed 10 Çuhadar Ramazan 10 Oda oğlanı 5'er	Günlük 119 [130] Aylık 3870
Oda-i Büzürg	968 Muharrem 1560 Eylül-Ekim	26	Silahdar Muzaffer 10 Rikabdar Mehmed 7	Günlük 150 Aylık 4500

⁸¹ MAD.d 903, s. 12, 44, 73, tür.yer., Cemaziyelevvel 967-Zilhicce 969.

			Çuhadar Ramazan 7 Oda oğlanı 5'er	
Oda-i Büzürg	968 Safer 1560 Ekim-Kasım	26	Silahdar Muzaffer 10 Rikabdar Mehmed 7 Çuhadar Ramazan 7 Oda oğlanı 5'er	Günlük 139 Aylık 4170
Oda-i Büzürg	968 Rebiülevvel 1560 Kasım-Aralık	27	Silahdar Muzaffer 10 Çuhadar Ramazan 7 Rikabdar Mehmed 7 Oda oğlanı 5'er	Günlük 139 Aylık 4170
Oda-i Büzürg	968 Rebiülahir 1560-1561 Aralık-Ocak	26 [Üstü çizilmiş Rüstem ile birlikte 27]	Silahdar Muzaffer 10 Çuhadar Ramazan 7 Rikabdar Mehmed 7 Oda oğlanı 5'er	Günlük 139 Aylık 4170
Oda-i Hassa	968 Cemaziyelevvel 1561 Ocak-Şubat	26	Silahdar Muzaffer 10 Çuhadar Ramazan 7 Rikabdar Mehmed 7 Oda oğlanı 5'er	Günlük 139 Aylık 4170
Oda-i Büzürg	968 Cemaziyelahir 1561 Şubat-Mart	26	Silahdar Muzaffer 10 Çuhadar Ramazan 7 Rikabdar Mehmed 7 Oda oğlanı 5'er	Günlük 139 Aylık 4170
Oda-i Büzürg	968 Receb 1561 Mart-Nisan	26	Silahdar Muzaffer 10 Çuhadar Ramazan 7 Rikabdar Mehmed 7 Oda oğlanı 5'er	Günlük 139 Aylık 4170
Oda-i Büzürg	968 Şaban 1561 Nisan-Mayıs	26	Silahdar Muzaffer 10 Çuhadar Ramazan 7 Rikabdar Mehmed 7 Oda oğlanı 5'er	Günlük 139 Aylık 4170
Oda-i Büzürg	968 Ramazan 1561 Mayıs-Haziran	29	Silahdar Muzaffer 10 Çuhadar Ramazan 7 Rikabdar Mehmed 7 Oda oğlanı 5'er	Günlük 149 Aylık 4470

Oda-i Has	968 Şevval 1561 Haziran-Temmuz	29	Silahdar Muzaffer 10 Çuhadar Ramazan 7 Rikabdar Mehmed 7 Oda oğlanı 5'er	Günlük 154 Aylık 4620
Oda-i Has	968 Zilkade 1561 Temmuz-Ağustos	29	Silahdar Muzaffer 10 Çuhadar Ramazan 7 Rikabdar Mehmed 7 Oda oğlanı 5'er	Günlük 154 Aylık 4620
Oda-i Has	968 Zilhicce 1561 Ağustos-Eylül	29	Silahdar Muzaffer 10 Çuhadar Ramazan 7 Rikabdar Mehmed 7 Oda oğlanı 5'er	Günlük 154 Aylık 4620- 150: 4470
Oda-i Has	968 Muharrem 1561 Eylül-Ekim	29	Silahdar Muzaffer 10 Çuhadar Ramazan 7 Rikabdar Mehmed 7 Oda oğlanı 5'er	Günlük 154 Aylık 4620
Oda-i Has	969 Safer 1561 Ekim-Kasım	28 [29]	Silahdar Muzaffer 10 Çuhadar Ramazan 7 Rikabdar Mehmed 7 Oda oğlanı 5'er	Günlük 149 Aylık 4470
Oda-i Has	969 Rebiülevvel 1561 Kasım-Aralık	28	Silahdar Muzaffer 10 Çuhadar Ramazan 7 Rikabdar Mehmed 7 Oda oğlanı 5'er	Günlük 149 Aylık 4470
Oda-i Has	969 Rebiülahir 1561-1562 Aralık-Ocak	28	Silahdar Muzaffer 10 Çuhadar Ramazan 7 Rikabdar Mehmed 7 Oda oğlanı 5'er	Günlük 149 Aylık 4620
Oda-i Büzürg	969 Cemaziyelevvel 1562 Ocak-Şubat	29	Silahdar Muzaffer 10 Çuhadar Ramazan 7 Rikabdar Mehmed 7 Oda oğlanı 5'er	Günlük 154 Aylık 4620
Oda-i Has	969 Cemaziyelahir 1562 Şubat-Mart	[29]	Silahdar Muzaffer 10 Çuhadar Ramazan 7 Rikabdar Mehmed 7 Oda oğlanı 5'er	Günlük [Boş] Aylık [Boş]
Oda-i Has	969 Receb	[29]	Silahdar Muzaffer 10	Günlük [Boş]

	1562 Mart-Nisan		Çuhadar Ramazan 7 Rikabdar Mehmed 7 Oda oğlanı 5'er	Aylık [Boş]
Oda-i Has	969 Şaban 1562 Nisan-Mayıs	[33]	Silahdar Muzaffer 10 Çuhadar Ramazan 7 Rikabdar Mehmed 7 Oda oğlanı 5'er	Günlük [Boş] Aylık [Boş]
Oda-i Has	969 Ramazan 1562 Mayıs-Haziran	21	Silahdar Ramazan 10 Çuhadar Piyale 7 Rikabdar Kaytas 7 Oda oğlanı 5'er	Günlük 124 Aylık 3420
Oda-i Has	969 Şevval 1562 Haziran-Temmuz	21	Silahdar Ramazan 10 Çuhadar Piyale 7 Rikabdar Kaytas 7 Oda oğlanı 5'er	Günlük 124 Aylık 3720
Oda-i Has	969 Zilkade 1562 Temmuz-Ağustos	23	Silahdar Ramazan 10 Çuhadar Piyale 7 Rikabdar Kaytas 7 Oda oğlanı 5'er	Günlük 134 Aylık 4020
Oda-i Has	969 Zilhicce 1562 Ağustos	23	Silahdar Ramazan 10 Çuhadar Piyale 7 Rikabdar Kaytas 7 Oda oğlanı 5'er	Günlük 134 Aylık 4020

Has Odalı iç oğlanlarına karşı sadece Has Odabaşı ve Silahdar Ağanın sorumluluğu bulunduğu anlaşılmaktadır. Rikabdar ve Çuhadarın bu minvalde bir görevi olduğu kaynaklarda da geçmemektedir. Doğancıbaşı bulunduğu oda dışında Hazine ve Büyük Odalı doğancıların idarecisi olduğu gibi Has Oda doğancılarının da başı konumunda olmalıdır.

3.2. Kapu Ağası

Osmanlılardan önceki hemen bütün Türk-İslam devletlerinin saraylarında bu manaya gelen isimlerle anılan bir görevli bulunduğu söylenebilir. Bunların görevi ekseriyetle hükümdar ile görüşmeleri organize etmekse de Osmanlı döneminde kapu ağalarının bir takım farklı görevleri de üstlendikleri bilinmektedir. Çalışmanın ana hatlarını oluşturan dönemin mevâcib defterlerinde kapu ağasının ve bir grup ağa ve gulamın defterlere Enderunlularla birlikte kaydedildiği görülmüştür. Kaynakların verdiği bilgi doğrultusunda bu konuya bu bölümde temas edilmiştir.

Dönemin kaynaklarında çoğunlukla ‘*Ağa-i Der*’ olarak anılan kapu ağasının *Fatih Kanunnâmesi*’nde geçen “*ammâ kapu ağası olan ihtiyâr başdur*” şeklinde verilen tariftten bütün Enderun ağalarının üstünde olduğu anlaşılmaktadır.⁸² “*İç halkından kapu ağası ve odabaşı ve hazînedarbaşı ve kilercibaşı ve Saray-ı âmiremün ağası sâhib-i arzdur. Ekseriya odabaşı ve kapu ağası arz itmek gerekdür*” şeklindeki ifadedden de diğer Enderun ağalarındansa bunların arz sunmasının daha uygun olduğu görülmektedir. Halil İncalcık, kapu ağası mertebesinin vüzera rütbesine denk olduğunu söylemektedir.⁸³ Bu durumun Kanuni devrinde de geçerliliğini koruduğunu, hilafına bir bilgiye rastlanmadığını söylememiz mümkündür. Diğer ağalar gibi sultan tarafından seçilen kapu ağasının en fazla güç kazandığı dönem olarak Sultan I. Süleyman devri gösterilmektedir.⁸⁴ Kapu ağası Kanuni döneminde de hem aldığı ücret hem de defterdeki yazılış sırası bakımından en yüksek rütbeli görevli olarak gözükmektedir. *Künhü’l Ahbar’a* göre kapu ağası saray içerisinde ayrı bir ikamete sahip olan tek ağadır ve Has Odabaşı kapu ağasına tâbidir.⁸⁵

Sultan ile dış dünya arasında Halil İncalcık’ın tabiriyle tek arabulucu (*sole mediator*) olan kapu ağası, Babüssaade’de bulunan dairesinde ikâmet etmektedir.⁸⁶ Padişahın danışmanı olarak da görev yapan kapu ağasının teşrifata dair pek çok görevi bulunmaktadır. Enderun ile ilgili en önemli görevi muhtemelen iç oğlanlarının

⁸² *Kanunnâme-i Âl-i Osman*, s.7.

⁸³ Halil İncalcık, “Kapu Aghasi”, *Encyclopaedia of Islam*, c. IV, Brill, Leiden 1978, s. 570-571.

⁸⁴ İncalcık, “Kapu Aghasi”, s. 570-571.

⁸⁵ *Künhü’l Ahbâr*, vr. 93b.

⁸⁶ İncalcık, “Kapu Aghasi”, s. 570-571.

seçimidir.⁸⁷ Sultan Süleyman'ın saltanatı yıllarında Harem-i Şerif vakıflarına dair görevleri de üstlenmişlerdir.

919 (1513) tarihli bir mevâcib defterinde Bilal isimli bir kapu ağası görülmektedir. Kendisinin bu devirde günlük 15 akçe ücretle vazife gördüğü kaydedilmiştir.⁸⁸ Kaynağa göre bütün ağalardan daha düşük bir ücretle çalışıyor olması dikkat çekicidir. Muharrem 955 (Şubat/Mart 1548) yılında ise Kapu Ağası Hüseyin Ağa Enderun ağaları içerisinde en yüksek olmak üzere günlük 40 akçe ücret almaktadır.⁸⁹ Aynı yılın Zilhicce ayına (Ocak 1549) kadar görevine devam ettiği anlaşılan Hüseyin Ağa'nın aldığı ücrette bir değişiklik olmamıştır. Bu tarihlerde kendisine en yakın ücret alan Enderunlunun 35 akçe ile hazine ağası olduğunu söyleyebiliriz. 967 (1560) yılında ise günlük 65 akçe ücret alan Ömer Ağa en azından Zilhicce 969'a kadar bu vazifeyi sürdürmüştür.⁹⁰

948 (1541-1542) tarihli mevâcib defterinde kapu ağası daima Enderun'un hiyerarşik olarak en önde gelen görevlisi olarak yazılmaktadır.⁹¹ Zilhicce 968 (Ağustos/Eylül 1561) tarihine kadar 967-969 (1560-1562) tarihli mevâcib defterinde de bu durumla alakalı bir değişiklik görülmemektedir. Ancak bu tarihten itibaren kapu ağası Enderun arz ağaları içerisinde ikinci sıraya gerilemiştir. Daima harem ağaları içerisinde yer alan Darüsaade ağası bu tarihten itibaren Enderun ağaları arasında da yazılmaya başlanmıştır.⁹² Bunda XVI. yüzyılın sonlarında darüssaade ağasının güç kazanmasının etkisi olmalıdır. Bu aralıkta darüssaade ağalığı mertebesinde Beşir Ağa bulunmaktadır. Bu yer değişikliğine rağmen ücretinde bir değişiklik görülmeyen kapı ağası, darüssaade ağasından 11 akçe fazla olarak 65 akçe almaya devam etmiştir. En azından Zilhice 969 tarihine kadar bu sıralamanın değişmediği tespit edilmiştir. Kaynakta görülen bu hiyerarşik farklılığın sebebi hakkında bilgi bulunmamaktadır.

⁸⁷ **Kitab-i Müstefâb**, s. 6.

⁸⁸ TSMA.d 10052, s. 1b, Muharrem-Rebiülevvel 919.

⁸⁹ MAD.d 94, s. 8b, 113b, tür. yer., Muharrem-Zilhicce 955.

⁹⁰ MAD.d 903, s. 5, 38, 69, 91 [85], tür.yer., Cemaziyelevvel 967-Cemaziyelahir 969.

⁹¹ MAD.d 94, s. 8b, 20b, 29a, tür.yer., Muharrem-Zilhicce 955.

⁹² MAD.d 903, s. 59, Zilhicce 968.

Tevziat defterlerinde de kapu ağasına tesadüf etmek mümkündür. Buna göre kapu ağası diğer Enderun arz ağaları gibi kış ve ilkbahar aylarında olmak üzere yılda iki kez 6'şar takye almaktadır.⁹³ Kapu ağasına 12 Recep 927 (18 Nisan 1521) tarihinde Belgrad ve 21 Receb 928 (16 Haziran 1522) Rodos seferi için 20'şer at tevzi olunmuştur.⁹⁴

Bütün bu bilgiler ışığında saraydaki en önemli mevkilerden bir tanesi olan kapu ağalığının Sultan Süleyman devrinde yetkilerinin genişlediğini, aldığı ücrette artış olduğunu ve kendisine farklı vazifelerin tevzi edildiğini söylemek mümkündür.

3.3. Diğer Enderun Ağaları

Enderun'a dair kayıtlarda Enderun ağalarının ardından bir grup ağanın da zikredildiği görülmüştür. Bu ağalar kayıtlarda *gulam-ı der* olarak görünebilmekte ise de kimi zaman *Cemaat-i Gilmân-ı Darüssaade-i Birûnî* gibi farklı başlıklar altında da yazılabilmektedir. Yazılış mevzubahis sınıfın kesin olarak kapı ağası maiyyeti olduğunu göstermese de aralarından Enderun ağalığına terfi eden neferlerin bulunması, aldıkları ücretlerin Hazine oğlanlarından en az 1 akçe fazla, kethudalar ile aynı, Has Oda'dan 1 akçe düşük olması, rütbelerinin Has Oda hariç diğer oğlanlardan yukarıda olduğunu göstermektedir. Enderun mensubu olmalarına rağmen Birûn cemaati olarak yazılmış olmalarını da Birûn kelimesinin Enderun yerine kullanıldığı bir örnek olarak zikredebiliriz.

Has Oda'nın üstünde gibi gözüken ancak -bir tanesi hariç- Has Odalılarından daha düşük ücret alan bu ağalar grubu 919 (1513/1514) tarihli bir deftere göre Yusuf, Sünbül, Mercan, Hilal, Mahmud, İskender isimli altı neferden müteşekkildir. İlerleyen tarihlerde sayılarına bir artış görülmekle bunların sayıları 955 (1541-1542) tarihinde altı ile sekiz arasında değişiklik göstermektedir. Bu tarihte oğlanlardan dört tanesi 7 akçe, bir tanesi 5, bir tanesi 6 akçe ücret almaktadır.⁹⁵ 967-969 (1560-1562) tarihlerinde ise diğer defterlerin aksine ücretlerinde düşüş görülmüştür. Buradaki kayıtlara göre artık sadece oda içerisindeki İbrahim isimindeki bir nefer günlük 6

⁹³ TSMA.d. 2164, s. 1, 2a, 3b, tür.yer., Rebiülevvel 968-1 Rebiülevvel 975.

⁹⁴ TSMA.d. 5639, s. 2b-3b, 12 Recep 927-21 Receb 928.

⁹⁵ MAD.d. 94, s. 8b, 20b, 29a, tür.yer., Muharrem-Zilhicce 955.

akçe ile Has Oda oğlanlarından daha fazla ücret almaktadır. İbrahim Ağa, Şaban 967 (Nisan-Mayıs 1560) tarihinde bu odadan çıkmıştır. Ne olarak çıktığı konusunda bilgi verilmeyen İbrahim Ağa'dan sonra onun kadar yüksek ücret alan kimse kaydedilmemiştir. Bir diğer nefer ise 5 akçe ile Has Oda oğlanları ile aynı ücreti almaktadır. Buna göre bu oğlanların mevcudu 1560-1562 tarihleri arasında en az sekiz, en çok on ve ortalama dokuz-on neferdir.

Kapu Oğlanları da Enderunlular gibi belirli aralıklarla eşya almaktaydılar. Bu konu hakkında bilgi veren kaynaklarda Enderunlularla birlikte kaydedildikleri görülmektedir. Yine kaynaklar bu oğlanlara elbiseliği Enderun'un diğer odaları ile eş zamanlı verildiğini de göstermektedir. Buna göre yılda iki kez, Mart ve Ağustos aylarında dolama, kış ve ilkbahar aylarında çatma ve takye, Eylül-Ekim aylarında ise yılda bir kez kuşak almaktaydılar.⁹⁶

Gelibolulu Mustafa Âli, kapu oğlanları hakkında “*Kapu oğlanı nâmına on altı hâdim vardur ki bâb-ı hümayûna girüp çıkarlar. Selîmî sarık giyerler ve divân günlerinde mücevveze ile otururlar. Kethudaları bunların eskisidir. On altı akçe ulufeleri sayirünün onar akçedir. Yıllıkları beş dülbend ve kumaşdur ve kapu oğlanı kethudası saray ağası olmak kanundur*” şeklinde bilgi vermektedir.⁹⁷

Kapı oğlanları/ağaları hakkında ilginç bir kayıt yine 967-969 (1560-1562) tarihli defterde görülmüştür. ‘*Ser-kilarî*’ olarak görev yapan Mustafa Ağa, Şubat/Mart 1562 tarihinden Mayıs/Haziran 1562 tarihine kadar kilar ağası olarak görevini sürdürdüğü halde ayrıca bunların arasında da yazılmıştır.⁹⁸ Eskiden de bu odada görev yapan Mustafa Ağa'nın ne maksatla geçici bir süre tekrar bu oda oğlanları arasında gösterildiğine dair kaynak bilgi vermemektedir. İki yerde de aynı anda kaydına rastladığımız Mustafa Ağa'nın Kılarcıbaşılıktan aldığı gelire ek olarak günlük 4 akçe de buradan ücret aldığı görülmektedir. Bu kayda göre Enderun ağalarının birden fazla görevi aynı anda ifa edebildikleri söylenebilir.

Kapı oğlanı yada ağalarının ne iş yaptıkları, hangi unvanlarla görev yaptıkları kaynaklarda görülmemektedir ancak yevmiyelerindeki farklardan anlaşıldığı üzere

⁹⁶ TSMA.d. 2164, s. 1-8b., Rebiülevvel 968-1 Rebiülevvel 975.

⁹⁷ **Kühü'l Ahbâr**, vr. 94a.

⁹⁸ MAD.d 903, s. 72-84 [78], Cemaziyelahir-Ramazan 969.

bunlar arasında bir hiyerarşi söz konusudur. Terfi, azl ve çıkmaları hakkında da çok fazla bilgi yoktur ancak yukarıda da zikrettiğimiz üzere Kapu Oğlanları Kethudası Saray Ağalığına terfi edebilmekteydi. Bunun bir örneğine arşiv belgelerinde de tesadüf edilmiştir. Buna göre Muharrem 969 (Eylül/Ekim 1561) tarihinde gerçekleşen çıkma neticesinde Kılarcıbaşı Mustafa Ağa Ser-hazin olarak terfi etmiş, kılarcıbaşılığa bu oğlanlar arasından yukarıda da bahsi geçen Mustafa tayin edilmiştir. Böylece Saray Ağası terfi ettirilmemiş, *Künhü'l Ahbar*'da nakledilen bilgiden farklı olarak kapu oğlanlarından Saray Ağalığı yerine Kılar Ağalığına terfi gerçekleşmiştir.⁹⁹

⁹⁹ MAD.d 903, s. 61, Muharrem 969.

SONUÇ

Kanuni Sultan Süleyman dönemi, Enderun konulu çalışmalarda çok fazla malumatın olmadığı, genel kabullerin hâkim olduğu bir devir olarak görülmektedir. Bununla beraber Kanuni devrinin ve saray yapılanmasının anlaşılabilmesi için Enderun oldukça önemli bir noktada bulunmaktadır. Enderun, Mimar Sinan, Matrakçı Nasuh, Sokullu Mehmed Paşa gibi pek çok önde gelen devlet adamının, aydının yetiştirildiği bir kurumdur. Bir mektepten fazlası olarak devlet teşkilatında bir kurum olarak ön plana çıkmakta, Enderun'da ağalık ile vazifeli iç oğlanları oldukça yüksek mertebede görevliler olarak kabul görmektedir. Enderunlular buradan çıkarak devletin hemen her kademesinde vazifelendirilebilmektedir. Dolayısıyla Enderun'un mahiyetinin anlaşılması dönemin, insanının, toplumunun ve devlet teşkilatının anlaşılması bakımından oldukça önemlidir. Genel kabullerden sıyrılmak, dönemleri anlayabilmek ise ancak 30-40 yıl gibi dar tarih aralıkları belirlenerek yapılan çalışmalarla mümkün gözükmemektedir. Bu tür çalışmalarda dönemin kaynakları daha detaylı incelenebilmekte, böylece satır aralarında kalmış, görülmemiş bilgi ve belgeye ulaşmak daha kolay hale gelmektedir. Ayrıca bu şekilde zaman içerisinde değişen teşkilat yapısı da farklarıyla birlikte tespit edilebilmektedir.

Bu dönem kaynaklarında Enderun hakkında malumat veren belgelerin sarayın diğer bölümlerine nazaran oldukça az sayıda olduğu görülmektedir. Dönemin belgelerinde harem olarak da yazılabilen Enderun, Birûn'a göre sarayın daha iç kısmında bulunmaktadır. Bu durum da nispeten daha kapalı bir teşkilata sahip olması ile alakalı olmalıdır. Belgeler ve teşkilata dair eserler ancak XVII. yüzyıldan itibaren artmakta, eserlerde bu konu hakkında müstakil bölümlere rastlanmaktadır. Sultan Süleyman devrini kapsayan kaynaklarda ise genelde tevziat ve mevâcib defterlerinde bu konu hakkında kayıtlar görülmüş, dönemin eserlerinde ise satır aralarında birtakım bilgiye tesadüf edilebilmiştir.

Devlet teşkilatının insan kaynağını oluşturan, farklı kültürlerin bulunduğu sınırları oldukça geniş coğrafyalara hükmeden Osmanlı İmparatorluğu'nun tamamına yönetici yetiştiren Enderun Kanuni devrinin başından itibaren mevcudu artarak

genişlemektedir. Buna göre Enderun'un mevcudu, 919 (1513) tarihinde toplam 71 neferden oluşuyorken, 955 (1548) tarihinde 154 nefere ve nihayet 967-969 (1560-1562) tarihlerinde 218 nefere kadar çıkmıştır. Bu artış XVII. yüzyılda da devam etmiş ve Enderun'da var olan sınıflardan yeni odalar ihdas edilmiştir. Mevcutlardaki artış Enderun'a özgü değildir. Sarayın Birûn olarak adlandırılan bölümünde bulunan birimlerde de benzer bir artış gözlemlenmektedir. Devşirme oğlanların da istihdam edildiği bu kısımlardan bir tanesi olan Matbah-ı Âmire'nin mevcudu da XVI. yüzyıldan sonra yükselmiştir. Bu artış odaların teşkilatlarında da birtakım değişikliklere gidilmesine neden olmuştur. Kanuni Sultan Süleyman devrinde başta Büyük/Küçük Oda olmak üzere Enderun teşkilatı önceki ve sonraki yıllara göre farklılıklar göstermektedir. İlerleyen yıllarda daha da genişleyecek, daha fazla ağanın vazife yapacağı Enderun bu dönemde henüz oldukça az sayıda kethuda ve ağanın idaresi altında gibi gözükmemektedir.

Aynı dönemde var olan ve Osmanlı eğitim sisteminin temelini oluşturan medreseler ise Enderun'dan farklı olarak vakıflar eliyle kurulan, idare edilen, işletilen sadece Müslümanlara eğitim veren kurumlardır. Osmanlı eğitim sisteminin yaygın bir kurumu olan medreseler imparatorluğun pek çok bölgesinde bulunmaktadır. Bunlar statüsüne, müderrisine verilen ücrete veya eğitimin içeriğine göre tasnif edilmiştir. Enderun'da ise iç oğlanlarının başarılarına göre yükselebildiği bir oda sistemi mevcuttur. Fatih devrinde inşa edilen Fatih Külliyesi'nde "Sahn-ı Semân" ya da "Semâniye" adıyla anılan sekiz medrese bulunmaktaydı. Bunlar inşa edildikleri dönemde devletin en yüksek dereceli medreseleriydi. Bu medreselerin kurulmasıyla Fatih devrinde medrese teşkilatında yenilikler yapıldığı gibi Topkapı Sarayı'nın inşası ile Enderun teşkilatı da kurumsallaşmıştır. Sultan I. Süleyman devrinde de buna benzer şekilde Süleymaniye Külliyesi Medreseleri içinde yer alan Darü'l-hadis ve Tıp Medresesi ihtisasa yönelik eğitim vermeleri bakımından benzerlerinden ayrılmaktadır. Böylece Sultan I. Süleyman devri de medreselerin sayılarının ve gelirlerinin çoğaldığı bir dönem olarak gözükmemektedir. Enderun hem pratik hem de teorik eğitimin verildiği bir eğitim kurumu olarak benzerlerinden ayrılmaktaysa da sarayda bulunması onun en önemli farklarından bir tanesidir. Bu haliyle kendine özgü bir teşkilat yapısına sahiptir. Bu kurumlar birbirinden oldukça

büyük farklılıklarla ayrılrsa da aynı dönemin anlayışı tarafından yönetilmiş, değiştirilmiş, dönüştürölmüş olmaları bakımından bazı benzerlikler göstermektedirler.

KAYNAKÇA

ARŞİV KAYNAKLARI

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Osmanlı Arşivi

Maliyeden Müdevver Defterler

D. 94, D. 16040, D. 903

Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Defterleri

D. 9712, D. 10052, D. 2164, D. 1025,
D. 1079, D. 5639, D. 4637, D. 6083, D. 8030

KAYNAK ESERLER

Abdullah Üsküdarî:

Vâkı'ât-ı Rûz-merre, Haz. Muzaffer Doğan,
TÜBA, c. 1, Ankara 2017.

Anonim:

Kavanin-i Yeniçeriyan, Haz. Tayfun Toroser,
İş Bankası Kültür Yay., İstanbul 2011.

Anonim:

“Kitâb-i Müstetâb”, Haz. Yaşar Yücel, **Osmanlı
Devlet Teşkilatına Dair Kaynaklar**, TTK
Yay., Ankara 1988.

Âşık Paşazâde:

Tevârih-i Âl-i Osman, Haz. Yekta Saraç,
Kemal Yavuz, Gökkuşbu, İstanbul 2018.

Ayvansarayî Hüseyin:

Hadîkatü'l Cevâmi, Haz. Ahmed N. Galitekin,
İşaret Yay., İstanbul 2001.

Gelibolulu Mustafa Âli:

Kühü'l-ahbâr, İÜ Nadir Eserler Kütüphanesi,
TY 5959.

Hasanbeyzade Ahmed Paşa:

Hasan Bey-zâde Târîhi, Haz. Şevki
Nezihi Aykut, TTK, Ankara 2004.

İdris-i Bitlisi:

Heşt Bihişt, Haz. Mehmet Karataş, Yaşar Baş,
c. III, İstanbul 2020.

Koçi Bey:

Koçi Bey Risalesi, Haz. Zuhuri Danışman,
İstanbul 1972.

- Neşrî, Mehmed: **Neşrî Tarihi – Kitab-ı Cihânnüma**, Haz. Faik Reşit Unat, Mehmed A. Köymen, TTK, c.1 Ankara 1949.
- Peçevi İbrahim Efendi: **Tarih-i Peçevi**, Enderun Kitabevi, İstanbul 1980.
- Raşid Mehmed Efendi: **Târîh-i Râşid ve Zeyli**, Haz. Abdülkadir Özcan, Yunus Uğur, Baki Çakır, Ahmet Zeki İzgöer, Klasik, c. II, İstanbul 2013, s. 894.
- Saî Mustafa Çelebi: **Tezkiretü'l-Bünyan**, Haz. Hayati Develi, K Kitaplığı, İstanbul 2003.
- _____ : **Tezkiretü'l-Ebniye**, Haz. Hayati Develi, K Kitaplığı, İstanbul 2003.
- Selânikî Mustafa Efendi: **Tarih-i Selânikî (971-1003/1563-1595)**, Haz. Mehmet İpşirli, c. I, Ankara 1999.
- Tayyarzâde Âtâ: **Osmanlı Saray Tarihi Tarih-i Enderun**, hazırlayan Mehmet Arslan, c. I, İstanbul 2010.

ARAŞTIRMA VE İNCELEMELER

- Ahmed Refik: “Fatih Devrine Aid Vesikalar”, **Târîh-i Osmânî Encümeni Mecmuası**, Sene: 8, Sayı: 62-49, İstanbul 1340, s. 1-58.
- Afyoncu, Erhan: **Venedik Elçilerinin Raporlarına Göre Kanuni ve Şehzade Mustafa**, Yeditepe, İstanbul 2015.
- Akkutay, Ülker: **Enderun Mektebi**, Gazi Üni. Yay., Ankara 1984.
- Altındağ, Ülkü: “Darüssaade”, **DİA**, c. 9, İstanbul 1994, s. 1-3.
- Atasoy, Nurhan: **İbrahim Paşa Sarayı**, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara 2012.
- Aydın, Bilgin; Günelan, Rıfat: **XV-XVI. Yüzyıllarda Osmanlı Maliyesi ve Defter Sistemi**, Yeditepe Yay., İstanbul 2008.

Ayverdi, Ekrem Hakkı:

Avrupa’da Osmanlı Mimari Eserleri Yugoslavya, c. II, İstanbul 1981.

Balta, Samet:

XVI. Yüzyılda Osmanlı-Safavi Tarihi Açısından İstanbul Tebriz Hattı ve Anlamı, YL Tezi, Danışman Zeynep Tarım, İÜ SBE Tarih bölümü, İstanbul 2017.

Barkan, Ömer Lütfi:

“954-955 (1547 -1548) Mali Yılına Ait Bir Osmanlı Bütçesi”, **İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası**, c. XIX, Sayı:1-4, İstanbul 1957-1958, s. 219-276.

_____ :

“H. 933-934 (M. 1527-1528) Mali Yılına Ait Bir Bütçe Örneği”, **V. Türk Tarih Kongresi: Ankara 12-17 Nisan 1956 Kongreye Sunulan Tebliğler**, Ankara 1960, s. 323-329.

_____ :

“İstanbul Saraylarına Ait Muhasebe Defterleri”, **Türk Tarih Kurumu Belgeler Dergisi**, Ankara 1979, c. IX, Sayı: 13, s. 1-380.

Baykal, İsmail H.:

“Silihdar-ı Şehriyârî ve Darüssade Ağası Tayinleri Hakkında Hatt-ı Hümayunlar”, **Tarih Vesikaları**, Sayı: 11 Cilt: II, 1943, s. 338-341.
Enderun Mektebi Tarihi, İstanbul, İstanbul Fethi Derneği Yayınları, 1953.

Bilgin, Arif:

“Matbah-ı Âmire”, **DİA**, c. 28, Ankara 2003, s. 115-119.

Bostan, İdris:

Beylikten İmparatorluğa Osmanlı Denizciliği, Kitap Yay., İstanbul 2008.

_____ :

“Turgut Reis” **DİA**, c. 41, İstanbul 2012, s. 417-418.

Bozkurt, Nebi; Yavaş, Doğan:

“Mukaddes Emanetler Dairesi”, **DİA**, c. 31, Ankara 2020, s. 111-114.

Corlu, Sencer; Burlbaw, Lynn;
Capraro, Robert; Corlu, M. Ali;

- Han, Sun-Young: “The Ottoman palace school and the man with multiple talents, Matrakçı Nasuh” **Journal of the Korea Society of Mathematical Education Series D: Research in Mathematical Education**, c. 14, Sayı: 1, s. 19-31.
- Deniz, Şefaattin: “Mesih Paşa (Hadım)”, **DİA**, c. EK-2, Ankara 2019, s. 257-258.
- Diker, Sevgi: **Osmanlı Saray Teşkilatında Has Oda**, Doktora Tezi, Danışman Arzu Terzi, İÜ SBE Osmanlı Müesseseleri ve Medeniyeti Tarihi Anabilim Dalı, İstanbul 2020.
- Diker, Sevgi Ağca: **Osmanlı Saray Teşkilatında Has Oda**, Kitap Yay., İstanbul 2021.
- _____ : “Enderûna Giriş Yolları ve Enderun Teşkilatı”. **FSM İlmi Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi**, Sayı: 17, 2021, s. 307-354.
- Dikici, Ezgi: “Saltanat Sembolü Olarak “Farklı” Bedenler Osmanlı Sarayında Cüceler ve Dilsizler”, **Toplumsal Tarih**, sayı: 248, İstanbul 2014, s. 16-25.
- Doğan, Kaan: **Kanuni Sultan Süleyman Döneminde On Yıl: Bir Filori Defteri Işığında Harcamalar ve Rumeli Güzergâhı**, YL Tezi, İstanbul Üniversitesi S.B.E. Osmanlı Müesseseleri ve Medeniyeti Tarihi Anabilim Dalı, İstanbul 2017.
- Emecen, Feridun M.: **Kanuni Sultan Süleyman ve Zamanı**, TTK, Ankara 2022.
- Engin, Vahdettin: “Maziye Bir Bakış: Galatasaray Mekteb-i Sultanisi”, **Geçmişten Günümüze Beyoğlu**, İstanbul 2004, s. 583-592.
- Esmenli, Deniz: “Harem (Türk-İslâm Mimarisinde Harem)”, **DİA**, c. 16, İstanbul 1997, s. 138-152.

- Eyice, Semavi: “İbrahim Paşa Sarayı”, **DİA**, c. 21, İstanbul 2000, s. 345-347.
- Imber, Colin: **The Ottoman Empire 1300-1650 The Structure of Power**, Palgrave Macmillan, New York 2002.
- İnalcık, Halil: “Ghulam”, *Encyclopaedia of Islam*², c. II, 1965, s. 1085-1091.
- _____ : “Kapu Aghasi”, **Encyclopaedia of Islam**, c. IV, Brill, Leiden 1978, s. 570-571.
- _____ : **Kuruluş Dönemi Osmanlı Sultanları (1302-1481)**, İSAM Yayınları, İstanbul, 2010.
- _____ : **Osmanlı İmparatorluğu Klâsik Çağ (1300-1600)**, YKY, İstanbul 2015.
- İpşirli, Mehmet: “Enderun”, **DİA**, c. 11, İstanbul 1995, s. 185-187.
- _____ : “Galata Sarayı”, **DİA**, c. 13, İstanbul 1996, s. 322-323.
- _____ : “Harem (Osmanlı Devleti’nde Harem)”, **DİA**, c. 16, İstanbul 1997, s. 135-138.
- Kafadar, Cemal: **Kim Var İmiş Biz Burada Yoğ İken**, Metis, İstanbul 2017.
- Kesik, Muharrem: **At Üstünde Selçuklular**, Timaş, İstanbul 2014.
- Kıran, Batuhan İsmail: **Osmanlı Saray Teşkilatında Doğancı Koğuşu**, YL Tezi, Danışman Mehmet Topal, Anadolu Üniversitesi SBE, Eskişehir 2014.
- _____ : **Osmanlı Saray Teşkilatında İç Oğlanlığı Müessesesi**, Doktora Tezi, Danışman Mehmet Topal, Anadolu Üniversitesi SBE, Eskişehir 2018.
- Kunt, İ. Metin: “Turks in the Ottoman Imperial Palace”, **Royal Courts in Dynastic States and Empires**, Brill, Boston 2011, s. 289-312.

Kütükoğlu, Mübahat S.:

“Lütfi Paşa Âsafnâmesi (Yeni Bir Metin Tesisi Denemesi)” **Prof. Dr. Bekir Kütükoğlu’na Armağan**, İstanbul, 1991, s. 49-99.

_____:

Osmanlı’nın Sosyo-Kültürel ve İktisâdî Yapısı, TTK Yay., Ankara 2018.

Mehmed Refik:

“Enderûn-ı Hümâyûn Devâir-i Âliyesinden: Arz Odası” **Tarih-i Osmani Encümeni Mecmuası**, c. VII, sayı: 38 İstanbul 1332 [1916], s. 110-116.

_____:

“Enderûn-ı Hümâyûn Mektebi” **Edebiyat-ı Umumiye Mecmuası**, c. I, sayı: 1, İstanbul 1335, s. 16-20.

_____:

“Fatih Asrında Enderûn-ı Hümâyûn Teşkilâtı”, **Edebiyat-ı Umumiye Mecmuası**, c. I, sayı: 16, İstanbul 1335, s. 273-278.

Mehmed Süreyya:

Sicill-i Osmanî, haz. Nuri Akbayar, c. 3, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1996.

Merçil, Erdoğan:

Selçuklularda Saraylar ve Saray Teşkilatı, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2011.

Miller, Barnette:

Beyond The Sublime Porte, Yale University Press, New Haven 1931.

Necipoğlu, Gülru:

15. ve 16. Yüzyılda Topkapı Sarayı Mimari, Tören ve İktidar, YKY, İstanbul 2007.

Özcan, Abdülkadir:

“Birûn”, **DİA**, c. 6, İstanbul 1992, s. 205.

_____:

“Çuhadar”, **DİA**, c. 8, İstanbul 1993, s. 381-382.

_____:

“Doğancı”, **DİA**, c. 9, İstanbul 1994, s. 487-489.

_____:

“Devşirme”, **DİA**, c. 9, 1994, s. 254-257.

_____:

“Pencik”, **DİA**, c. 34, 2007, s. 226-228.

_____:

“Rikâbdar”, **DİA**, c. 35, İstanbul 2008 s. 111-112.

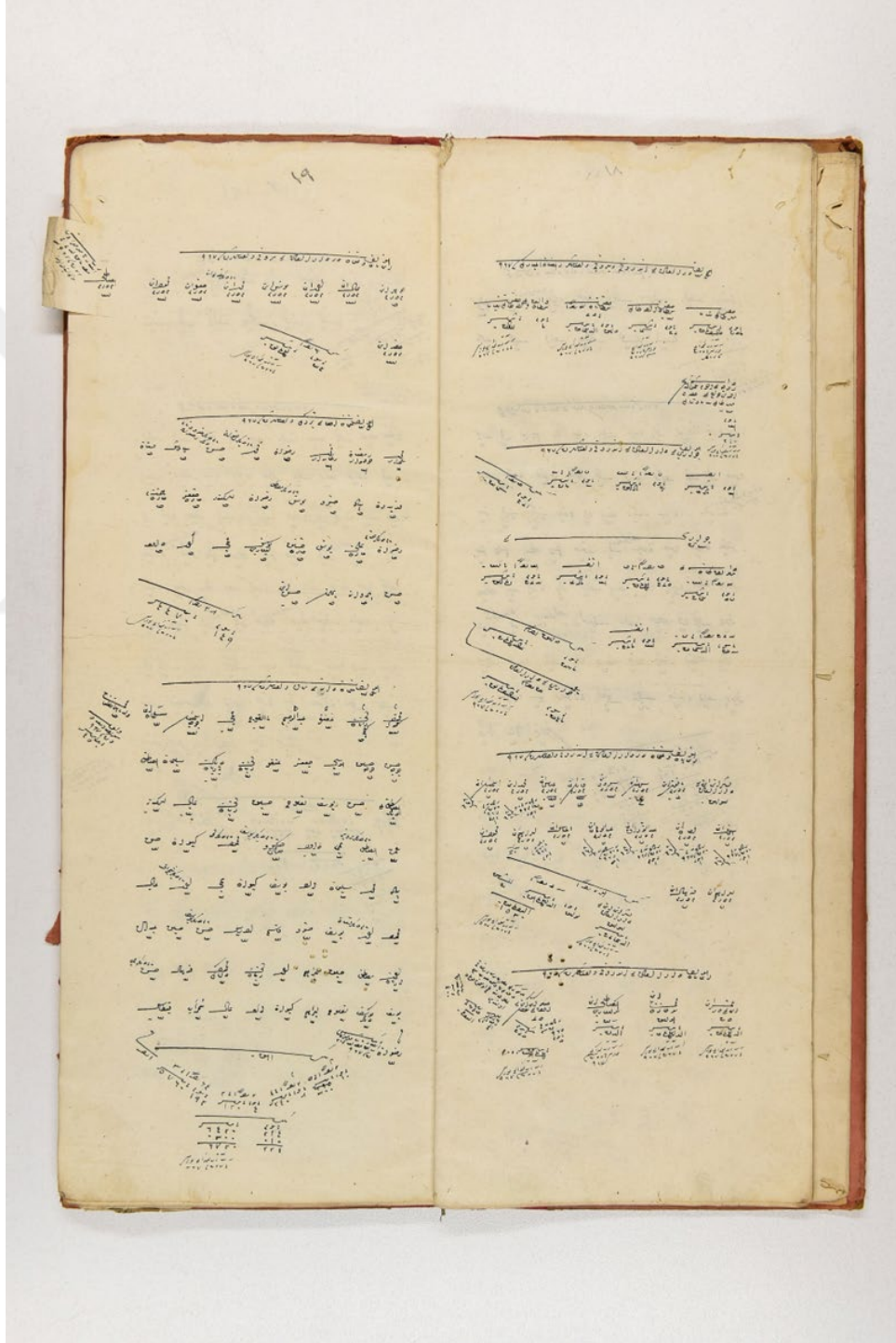
- _____ : “Devşirme Sistemi ve Bazı Tespitler”, **Prof. Dr. Şevki Nezihi Aykut Armağanı**, İstanbul 2011, s. 231-241.
- _____ : **Atam Dedem Kanunu (Kanunnâme-i Âl-i Osman**, Kronik, İstanbul 2020.
- Pakalın, Mehmet Zeki: **Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü**, MEB Yayınları, c.I, İstanbul 2003.
- Rifat Osman: **Edirne Sarayı**, haz. Süheyl Ünver, TTK Yay., Ankara 1989.
- Sakaoğlu, Necdet: “Enderun”, **DBİA**, Tarih Vakfı Yay. c. 3, İstanbul 1994, s. 172-174
- Serin, Sinem: **Hekimbaşılik Kurumu**, Kitabevi, İstanbul 2021.
- Şalk, Serhan: **Topkapı Sarayı Enderun Kütüphanesi Yapılışı, Tamirleri ve Kullanımı**, İstanbul Üniversitesi S.B.E. Osmanlı Müesseseleri ve Medeniyeti Tarihi Bilim Dalı, İstanbul 2019.
- Taneri, Aydın: “Emir-i Silah”, **DİA**, c. 11, İstanbul 1995, s. 145.
- Tarım Ertuğ, Zeynep: “Osmanlı Devlet Teşrifatında Hırka-i Şerif Ziyareti”, **Tarih Enstitüsü Dergisi**, Sayı:16, İstanbul 1998, s. 37-45
- _____ : **XVI. Yüzyıl Osmanlı Devleti’nde Cülûs ve Cenaze Törenleri**, Kültür Bakanlığı, Ankara 1999.
- _____ : “Osmanlı Devletinde Resmi Törenler ve Birkaç Örnek”, **Osmanlı: Kültür ve Sanat**, c. IX, Ankara 1999, s. 133-142.
- _____ : “Saray Teşkilatı ve Teşrifatı”, **Fatih ve Dönemi**, Türk Kültürüne Hizmet Vakfı Yayınları, İstanbul 2004, s. 213-223.

- _____ : “The Ottoman Imperial Kitchens as Imarets”, **Feeding People, Feeding Power: Imarets in the Ottoman Empire**, Eren, İstanbul 2007, s. 251-259.
- _____ : Saray Mutfağının Halka Açılan Kapısı, Voyvoda Caddesi Konuşmaları,, İstanbul 2008, s. 3. (Erişim <https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/143178>)
- _____ : “Topkapı Sarayı”, **DİA**, c. 41, İstanbul 2012, s. 256-261.
- Tarım Zeynep: “Topkapı Sarayı’nın Kısımları, Kullanımı ve Teşrifatı”, **Topkapı Sarayı’nı Anlatmak**, Kültür Turizm Bakanlığı, İstanbul 2018, s. 102-109.
- _____ : “Sigetvarname: A Visual Source of Sultan Süleyman's Last Campaign”, **The Battle for Central Europe**, BRILL, Budapest 2019, s. 411-426.
- _____ : “Adalékok Szulejmán Szultan Halálának Körülményeihez és a Szigetvári hadjárat Történetéhez”, (Sultan Süleyman’ın Sigetvar Seferi, Ölümü ve Cenaze Merasimi), **TURBÉK Szulejmán Szultán Zarándokvárosa, Szerkeszti**; Edited Pap Norbert, Budapest- Pécs 2020, s. 129-148.
- _____ : “Edirne Sarayları ve Nakkaşhanesi”, başlıklı bildiri, **Edirne Araştırmaları Çalıştayı**, 29 Kasım 2021, Trakya Üniversitesi. Edirne 2021.
- _____ : “Enderun”, **Tübitak Sosyal Bilimler Ansiklopedisi**, c. I, Ankara 2021, s. 436-439.

- Terzi, Arzu: **Hazine-i Hassa Nezareti**, TTK Yay., Ankara 2000.
- Turan, Şerafettin: “Silahdâr”, **DİA**, c. 37, İstanbul 2009, 191-193.
- Uluçay, Çağatay: **Harem**, TTK Yay., Ankara 1985.
- _____ : “Kanuni Sultan Süleyman ve Ailesi ile İlgili Bazı Notlar ve Vesikalar”, **Kanuni Armağanı**, TTK, Ankara 2001, s. 245-249.
- Uzunçarşılı, İsmail H.: **“Kapukulu Ocakları”**, c. I, TTK, Ankara 1988.
- _____ : **Osmanlı Devletinin Saray Teşkilatı**, Ankara, TTK, 2014.
- _____ : **Osmanlı Devleti Teşkilâtına Medhal**, TTK, Ankara 2014.
- Yayla, Yasemin: **Kanuni Sultan Süleyman devri Osmanlı Devleti'nde bürokratik yapı: 1520-1566**, YL Tezi, Bayram Kodaman, SDÜ SBE Tarih Anabilim Dalı, Isparta 2001.
- Yılmaz, Gülay: “Becoming a Devshirme: The Training of Conscripted Children in the Ottoman Empire”, **Children in Slavery Through the Ages**, ed. Gwyn Campbell, Suzanne Miers, and Joseph C. Miller eds, Ohio University Press, Ohio 2009, s. 119-134.
- Yılmaz, Mehmet Şakir: **“Koca Nişancı” of Kanuni: Celalzade Mustafa Çelebi, Bureaucracy and “Kanun” In The Reign of Suleyman The Magnificent (1520–1566)**, Doktora Tezi, Danışman Halil İnalçık, Bilkent Üniversitesi Tarih Bölümü, Ankara 2006.
- Yiğit, Osman: **Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi 34 Numaralı Filori Defteri**, YL Tezi, Danışman Ahmet Şimşirgil, M.Ü Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yeniçağ Tarihi Bilim Dalı, İstanbul 2018.

EKLER

Ek 1: Enderun Kayıtlarını İçeren Bir Mevâcib Defteri Örneği¹

¹ MAD.d 903, s. 18-19.

Ek 3: Cemaziyelevvel 967-Zilhicce 967 (29 Ocak 1560- 21 Eylül 1560)

Tarihinde Has Oda³

C.evvel	C.ahir	Receb	Şaban	Ramazan	Şevval	Zilkade	Zilhicce
Muzaffer Silahdar 15	-	Muzaffer Silahdar 15	Muzaffer Silahdar 10	Mehmed Silahdar 10	Mehmed Silahdar 10	Mehmed Silahdar 10	Muzaffer Silahdar 15
Mehmed Rikabdar 10	-	Mehmed Rikabdar 10	Ramazan Çukadar 7	Ramazan Çukadar 7	Ramazan Çukadar 7	Ramazan Çukadar 7	Mehmed Rikabdar 7
Ramazan Çukadar 10	-	Ramazan Çukadar 10	Mehmed Rikabdar 7	Mehmed Rikabdar 7	Mehmed Rikabdar 7	Mehmed Rikabdar 7	Ramazan Çukadar 7
Rıdvan 5	-	Rıdvan 5	Rıdvan 5	Rıdvan 5	Rıdvan 5	Rıdvan 5	Rıdvan 5
Mehmed 5 nam-1 diğer Rıdvan	-	Mehmed 5 nam-1 diğer Rıdvan	Mehmed 5 nam-1 diğer Rıdvan	Mehmed 5 nam-1 diğer Rıdvan	Hüsrev 5	Hüsrev 5	Hüsrev 5
Hasan 5 Nam-1 diğer Hüsrev ve diğer Rıdvan.	-	Hasan 5 Nam-1 diğer Hüsrev ve diğer Rıdvan.	Hasan 5 Nam-1 diğer Hüsrev ve diğer Rıdvan.	Hasan 5 Nam-1 diğer Hüsrev ve diğer Rıdvan.	Rıdvan 5	Rıdvan 5	Ahmed 5
Siyavuş 5	-	Siyavuş 5	Siyavuş 5	Siyavuş 5	Ahmed 5	Ahmed 5	Siyavuş 5
Müstedam 5	-	Müstedam 5	Müstedam 5	Müstedam 5	Siyavuş 5	Siyavuş 5	Feridun 5
Feridun 5	-	Feridun 5	Feridun 5	Feridun 5	Müstedam 5	Müstedam 5	Piyale 5
Piyale 5	-	Piyale 5	Piyale 5	Piyale 5	Feridun 5	Feridun 5	Hürrem 5
Hürrem 5	-	Hüsrev 5	Hüsrev 5	Hüsrev 5	Piyale 5	Piyale 5	Rıdvan 5
Yunus 5 Nam-1 diğer Mustafa	-	Yunus 5 Nam-1 diğer Mustafa	Yunus 5 Nam-1 diğer Mustafa	Yunus 5 Nam-1 diğer Mustafa	Hürrem 5	Hürrem 5	Mustafa 5
Rıdvan 5	-	Rıdvan 5	Rıdvan 5	Rıdvan 5	Rıdvan 5	Rıdvan 5	Hüseyin 5
İskender 5	-	İskender 5	İskender 5	İskender 5	İskender 5	İskender 5	Yunus 5
Cafer Hâzin 5	-	Cafer hâzin 5	Cafer Hâzin 5	Cafer hâzin 5	Mustafa 5	Mustafa 5	Ali 5

³MAD.d. 903, s. 4-27, Cemaziyelevvel 967-Zilhicce 967.

Hemdem hâzin 5	-	Hemdem hâzin 5	Hemdem hâzin 5	Hemdem hâzin 5	Cafer 5	Cafer 5	Rıdvan 5
Rıdvan 5 nam-ı diğer Hürrem	-	Rıdvan 5 nam-ı diğer Hürrem	Rıdvan 5 nam-ı diğer Hürrem	Rıdvan 5 nam-ı diğer Hürrem	Hemdem 5	Hemdem 5	Hasan 5
Ali Hâzin 5	-	Ali hâzin 5	Ali Hâzin 5	Ali hâzin 5	Yunus 5	Yunus 5	Behmen 5
Yunus Hâzin 5	-	Yunus hâzin 5	Yunus 5	Yunus 5	Diğer Yunus 5	Diğer Yunus 5	Hasan 5
Hüseyin Hâzin 5	-	Hüseyin hâzin 5	Hüseyin Hâzin 5	Hüseyin hâzin 5	Rıdvan 5	Rıdvan 5	Vildan? 5
Yunus Kılârî 5	-	Yunus Kılârî 5	Yunus Kılârî 5	Yunus Kılârî 5	Hüseyin 5	Hüseyin 5	Memi 5
Memi 5	-	Memi 5	Memi 5	Memi 5	Ali 5	Ali 5	Yunus 5
Ahmed 5	-	Ahmed 5	Ahmed 5	Ahmed 5	Memi 5	Memi 5	Rüstem 5
Davud 5	-	Davud 5	Davud 5	Davud 5	Davud 5	Davud 5	Kaytas 5
Hasan 5	-	Hasan 5	Hasan 5	Hasan 5	Hasan 5	Hasan 5	Memi 5
Pervane 5	-	Pervane 5	Pervane 5	Pervane 5	Pervane 5	Pervane 5	Şaban 5
Behmen 5	-	Behmen 5	Behmen 5	Behmen 5	Behmen 5	Behmen 5	
		Hasan Ağa 5	Hasan Ağa 5	Hasan Ağa 5	Hasan 5	Hasan 5	
						Vildan? 5	

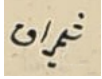
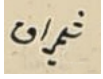
Ek 4: Cemaziyelevvel 967-Zilhicce 967 (29 Ocak 1560- 21 Eylül 1560)

Tarihinde Hazine Odası⁴

C.evvel	C.ahir	Receb	Şaban	Ramazan	Şevval	Zilkade	Zilhicce
Mahmud Kethüda 4	-	Mahmud Kethüda 4	Mahmud Kethüda 4	Mahmud Kethüda 4	Selman Ağa	Selman Ağa Ağayan ve gılman-ı der Darüssaade-i Enderunî reft	Mustafa Kethüda-i Hazine
 Bî-zaban 5	-	 Bî-zaban 5	 Bî-zaban 5	 Bî-zaban 5	Mahmud Kethüda-i Hazine 4	Mahmud Ağa Kethüda-i Hazine 4	Bî-zaban
Gazanfer 3	-	Gazanfer 3	Gazanfer 3	Gazanfer 3	Memi 3	Bî-zaban 3	Memi
Abdürrahim 3	-	Abdürrahim 3	Abdürrahim 3	Abdürrahim 3	Malkoç 3	Malkoç 3	İsmail cüce
Malkoç 3	-	Malkoç 3	Malkoç 3	Malkoç 3	Memi 3	Memi 3	 Bî-zaban 5
Memi 3	-	Memi 3	Memi 3	Memi 3	İsmail cüce 4	İsmail Cüce 4	Gazanfer
İsmail Cüce 4	-	İsmail cüce 4	İsmail cüce 4	İsmail cüce? 4	 Bî-zaban 5	 Bî-zaban 5	Hasan cüce
Hasan Cüce 2	-	Selman Ağa 3	Selman Ağa 3	Selman Ağa 3	Gazanfer 3	Gazanfer 3	Hüseyin Cüce
Hüseyin Cüce 2	-	Hasan Cüce 2	Hasan Cüce 2	Mehmed	Abdurrahman	Abdurrahman 3	Musli
Musa 3	-	Hüseyin Cüce 2	Hüseyin Cüce 2	Hasan Cüce 2	Hasan 2	Hasan Cüce 2	Süleyman
Cafer 3	-	Musa 3	Musa 3	Hüseyin Cüce 2	Hüseyin 2	Hüseyin Cüce 2	Yusuf
Gazanfer 3	-	Cafer 3	Cafer 3	Musa 3	Musa 3	Musa 3	Diğer Yusuf
Bî-zaban 3	-	Gazanfer 3	Gazanfer 3	Cafer 3	Mustafa 3	Mustafa 3	Nasuh
Diğer Bî-	-	Bî-zaban	Bî-zaban	Gazanfer	Mustafa-i diğer	Mustafa 3	Hamza

⁴ MAD.d. 903, s. 4-27, Cemaziyelevvel 967-Zilhicce 967.

zeban 3		3	3	3	3		
Süleyman 3	-	Diğer bi- zeban 3	Diğer bi- zeban 3	Bi-zeban 3	Gazanfer 3	Gazanfer 3	Hüseyin
Mustafa 3	-	Süleyman 3	Süleyman 3	Diğer bi- zeban 3	Bi-zeban 3	Bi-zeban 3	Perviz
Mustafa-i diğer 3	-	Mustafa 3	Mustafa 3	Süleyman 3	Süleyman 3	Süleyman 3	Hasan
Hasan 3	-	Mustafa-i diğer 3	Mustafa-i diğer 3	Mustafa 3	Yusuf 3	Yusuf 3	Mehmed
Yusuf 3	-	Hasan 3	Hasan 3	Mustafa-i diğer 3	Yusuf diğer	Yusuf diğer 3	Piyale
Nasuh 3	-	Yusuf 3	Yusuf 3	Hasan 3	Nasuh 3	Nasuh 3	Geyvan
Hüseyin 3	-	Nasuh 3	Nasuh 3	Yusuf 3	Yusuf	Yusuf 3	Ahmed
Bi-zeban 3	-	Hüseyin 3	Hüseyin 3	Nasuh 3	İskender	İskender 3	Ali
Ali 3	-	Bi-zeban 3	Bi-zeban 3	Hüseyin 3	Hamza?	Hamza 3	Müstedam
İskender 3	-	Ali 3	Ali 3	Bi-zeban 3	Hüseyin 3	Hüseyin 3	Süleyman
Hamza 3	-	İskender 3	İskender 3	Ali 3	Memi	Memi 3	Murad
Mustafa 3 nam-ı diğer Perviz	-	Hamza 3	Hamza 3	İskender 3	Davud	Davud 3	Cafer
Memi 3	-	Mustafa 3 nam-ı diğer Perviz	Mustafa 3 nam-ı diğer Perviz	Hamza 3	Perviz	Perviz 3	Mahmud
Davud 3	-	Memi 3	Memi 3	Mustafa 3 nam-ı diğer Perviz	Mehmed	Mehmed 3	Hüsrev
Hüsrev diğer 3 nam-ı diğer Yusuf	-	Davud 3	Davud 3	Memi 3	Hasan 3	Hasan 3	Hasan
Mahmud 3	-	Hüsrev diğer 3	Hüsrev diğer 3	Davud 3	Mehmed	Mehmed 3	Hüseyin

nam-1 diğer Mehmed		nam-1 diğer Yusuf	nam-1 diğer Yusuf				
Geyvan 3	-	Mahmud 3 nam-1 diğer Mehmed	Mahmud 3 nam-1 diğer Mehmed	Hüsrev diğer 3 nam-1 diğer Yusuf	Piyale	Piyale 3	Abdullah
Hasan 3	-	Geyvan 3	Geyvan 3	Mahmud 3 nam-1 diğer Mehmed	Geyvan	Geyvan 3	Hüseyin
Piyale 3	-	Hasan 3	Hasan 3	Geyvan 3	Ahmed	Ahmed 3	Bî-zeban
Mehmed 3	-	Piyale 3	Piyale 3	Hasan 3	Ali	Ali 3	Diğer Bî- zeban
Süleyman 3	-	Mehmed 3	Mehmed 3	Piyale 3	Müstedam	Müstedam 3	Mustafa
Murad 3	-	Süleyman 3	Süleyman 3	Mehmed 3	Süleyman	Süleyman 3	Hüseyin
Yusuf 3	-	Murad 3	Murad 3	Süleyman 3	Murad	Murad 3	İbrahim
Geyvan 3	-	Yusuf 3	Yusuf 3	Murad 3	Geyvan	Geyvan 3	Ahmed
Memi 3	-	Geyvan 3	Geyvan 3	Yusuf 3	Memi	Memi 3	Bî-zeban
Ahmed 3 nâm-1 diğer 	-	Memi 3	Memi 3	Geyvan 3	Yusuf	Yusuf 3	Mehmed
Ali 3	-	Ahmed 3 nâm-1 diğer 	Ahmed 3	Memi 3	Cafer	Cafer 3	İbrahim
Mahmud 3	-	Ali 3	Ali 3	Ahmed 3	Ali	Ali 3	Ferhad
Ahmed 3 nam-1 diğer Müstedam	-	Mahmud 3	Mahmud 3	Ali 3	Mahmud	Mahmud 3	Yusuf
Yusuf 3	-	Ahmed 3 nam-1 diğer Müstedam	Ahmed 3 nam-1 diğer Müstedam	Mahmud 3	Hüsrev	Hüsrev 3	Yusuf-1 Diğer
Hüsrev 3	-	Yusuf 3	Yusuf 3	Ahmed 3	Kasım	Kasım 3	Nasuh

				nam-1 diğər Müstədam			
Kasım 3	-	Hüsrev 3	Hüsrev 3	Yusuf 3	İdris	İdris 3	Ali
İdris 3	-	Kasım 3	Kasım 3	Hüsrev 3	Hasan	Hasan 3	Murad
Hasan 3 nâm-1 diğər Yusuf	-	İdris 3	İdris 3	Kasım 3	Hüseyn	Hüseyn 3	Geyvan
Hüseyn 3	-	Hasan 3 nâm-1 diğər Yusuf	Hasan 3 nâm-1 diğər Yusuf	İdris 3	Abdullah	Abdullah 3	Piyale
Abdullah 3	-	Hüseyn 3	Hüseyn 3	Hasan 3 nâm-1 diğər Yusuf	Hüseyn	Hüseyn 3	Sührab
Ahmed bi- zeban 3	-	Abdullah 3	Abdullah 3	Hüseyn 3	Bi-zəban	Bi-zəban 3	Rıdvan
Mustafa 3	-	Ahmed bi- zeban 3	Ahmed bi- zeban 3	Abdullah 3	Mustafa	Mustafa 3	Ali
Hüseyn 3	-	Mustafa 3	Mustafa 3	Ahmed bi- zeban 3	Bi-zəban	Bi-zəban 3	Semender
İbrahim 3	-	Hüseyn 3	Hüseyn 3	Mustafa 3	Hüseyn	Hüseyn 3	Bi-zəban
Ahmed 3	-	İbrahim 3	İbrahim 3	Hüseyn 3	İbrahim	İbrahim 3	Rüstəm 3
Bi-zəban 3	-	Ahmed 3	Ahmed 3	İbrahim 3	Ahmed	Ahmed 3	Kaytas 3
Mahmud dellak 3	-	Bi-zəban 3	Bi-zəban 3	Ahmed 3	Bi-zəban	Bi-zəban 3	
Ferhad 3	-	Mahmud dellak 3	Mahmud dellak 3	Bi-zəban 3	Mehmed	Mehmed 3	
Hasan 3 nam-1 diğər Memi	-	Ferhad 3	Ferhad 3	Mahmud dellak 3	İbrahim	İbrahim 3	
Yusuf 3	-	Hasan 3 Nam-1 diğər Memi	Hasan 3 Nam-1 diğər Memi	Ferhad 3	Ferhad	Ferhad 3	

Yusuf 3	-	Yusuf 3	Yusuf 3	Hasan 3 Nam-ı diğer Memi	Yusuf	Yusuf 3	
Nasuh 3	-	Yusuf 3	Yusuf diğer 3	Yusuf 3	Yusuf diğer	Yusuf diğer 3	
		Nasuh 3	Nasuh 3	Yusuf diğer 3	Nasuh	Nasuh 3	
		İbrahim 3	İbrahim 3	Nasuh 3	Ali	Ali 3	
		Geyvan 3	Geyvan 3	İbrahim 3	Murad	Murad 3	
		Murad 3	Murad 3	Geyvan 3	Geyvan	Geyvan 3	
		Ali 3	Ali 3	Murad 3	Piyale	Piyale? 3	
		Sührab 3	Sührab 3	Ali 3	Sührab	Sührab 3	
			Kaytas 3	Sührab 3	Kaytas	Kaytas 3	
				Kaytas 3	Rıdvan	Rıdvan 3	
				Rıdvan 3	Ali	Ali 3	
					Mehmed	Mehmed müteveffa	
						Semender 3	

Ek 5: Cemaziyelevvel 967-Zilhicce 967 (29 Ocak 1560- 21 Eylül 1560)

Tarihinde Kılar Odası⁵

C.evvel	C.ahir	Receb	Şaban	Ramazan	Şevval	Zilkade	Zilhicce
Hamza kethüda 4	-	Hamza Kethüda 4	Hamza Kethüda 4	Hamza Kethüda 4	Hamza Kethüda 4	Hamza Kethüda 4	Hamza Kethüda-i Kılar
Hasan 3 nam-ı diğer Hüseyin	-	Hasan 3 nam-ı diğer Hüseyin	Hasan nam-ı diğer Hüseyin 3	Hasan nam-ı diğer Hüseyin 3	Fayik	Fayik	Mustafa
Hamza-i Diğer 3	-	Hamza-i Diğer 3	Hamza-i Diğer 3	Hamza-i Diğer 3	Hasan	Hasan	Ramazan
Hüsrev 3	-	Hüsrev 3	Hüsrev 3	Hüsrev 3	Ramazan	Ramazan	Mehmed
Fayik 3	-	Fayik 3	Fayik 3	Fayik 3	İshak	İshak	İskender
İshak 3	-	İshak 3	İshak 3	İshak 3	Hamza	Hamza	Hüsrev
Pervane 3	-	Mahmud 3	Mahmud 3	Mahmud 3	Mustafa	Mustafa	Murad
Hasan 3	-	Ramazan 3	Ramazan 3	Ramazan 3	Hüsrev	Hüsrev	Ahmed
Mahmud 3	-	İskender 3	İskender 3	İskender 3	İskender	İskender	İdris
Ramazan 3	-	Memi 3	Memi 3	Memi 3	Memi	Memi	İsmail
İskender 3	-	Murad 3	Murad 3	Murad 3	Mahmud	Mahmud	Hasan
Memi 3	-	Mustafa 3	Mustafa 3	Mustafa 3	Mehmed	Mehmed	İshak
Murad 3	-	Ahmed 3	Ahmed 3	Ahmed 3	Ahmed	Ahmed	
Mustafa 3	-	Mehmed 3	Mehmed 3	Mehmed 3	Murad	Murad	
Ahmed 3	-			Hasan 3	Hasan	Hasan	
Mehmed 3	-					İdris 3	
						İsmail 3	
						İshak 3	

⁵ MAD.d. 903, s. 4-27, Cemaziyelevvel 967-Zilhicce 967.

Ek 6: Cemaziyelevvel 967-Zilhicce 967 (29 Ocak 1560- 21 Eylül 1560)
tarihinde Büyük/Küçük Oda⁶

C.evvel	C.ahir	Receb	Şaban	Ramazan	Şevval	Zilkade	Zilhicce
Murad 3	-	Murad 3	Murad 3	Murad 3	Murad	Murad 3	Ahmed 3
Memi 3	-	Memi 3	Memi 3	Memi 3	Memi	Memi 3	Piyale 3
İbrahim 3	-	İbrahim 3	İbrahim 3	İbrahim 3	Piyale	Piyale 3	Haydar 3
Piyale 3	-	Piyale 3	Piyale 3	Piyale 3	Haydar	Haydar 3	Ali 3
Haydar 3	-	Haydar 3	Haydar 3	Haydar 3	Ali	Ali 3	Hüseyin 3
Ali 3	-	Ali 3	Ali 3	Ali 3	Hüseyin	Hüseyin 3	Nasuh 3
Hüseyin 3	-	Hüseyin 3	Hüseyin 3	Hüseyin 3	Ahmed	Ahmed 3	Pervane 3
Ahmed 3	-	Ahmed 3	Ahmed 3	Ahmed 3	İdris	İdris	Hüseyin 3
İdris 3	-	İdris 3	İdris 3	İdris 3	Nasuh	Nasuh 3	Hamza 3
Nasuh 3	-	Nasuh 3	Nasuh 3	Nasuh 3	Pervane	Pervane 3	Receb 3
Pervane 3	-	Pervane 3	Pervane 3	Pervane 3	İsmail	İsmail	Müstedam 3
İsmail 3	-	İsmail 3	İsmail 3	İsmail 3	Şaban	Şaban 3	Mahmud 3
Şaban 3	-	Şaban 3	Şaban 3	Şaban 3	Mahmud	Mahmud 3	Firdevs? 3
Firdevs? 3	-	Firdevs? 3	Firdevs? 3	Firdevs? 3	Hasan	Hasan 3	Gül Ahmed 3
Gül Ahmed 3	-	Gül Ahmed 3	Gül Ahmed 3	Gül Ahmed 3	Firdevs?	Firdevs? 3	Ali 3

⁶ MAD.d. 903, s. 4-27, Cemaziyelevvel 967-Zilhicce 967.

Ali 3	-	Ali 3	Ali 3	Ali 3	Gül Ahmed	Gül Ahmed 3	Yusuf 3
Yusuf 3	-	Yusuf 3	Yusuf 3	Yusuf 3	Ali	Ali 3	İskender 3
Hasan Ağa 3	-	Kavurd 3	Kavurd 3	Kavurd 3	Yusuf	Yusuf 3	Mehmed 3
Yusuf 3	-	Mahmud 3	Mahmud 3	Mahmud 3	Kavurd	Kavurd 3	Bî-zeban 3
Mahmud 3	-	Ahmed 3	Ahmed 3	Ahmed 3	Gazanfer	Gazanfer 3	Bi-zeban-1 diğer 3
Ahmed 3	-	Hasan 3	Hasan 3	Hasan 3	İskender	İskender 3	Nasuh 3
Hasan 3	-	Gazanfer 3	Cafer 3	Cafer 3	Mehmed	Mehmed 3	Yusuf 3
Gazanfer 3	-	Bî-zeban 3	Bî-zeban 3	Bî-zeban 3	Bî-zeban 3	Bî-zeban 3	Hamza 3
Bî-zebân 3	-	Diğer bî- zeban 3	Diğer bî- zeban 3	Diğer bî- zeban 3	Diğer bî- zeban 3	Diğer bî- zeban 3	İbrahim 3
Diğer bî- zebân 3	-	Nasuh 3	Nasuh 3	Nasuh 3	Nasuh	Nasuh 3	Anber Ağa 3
Nasuh 3	-	Hamza 3	Hamza 3	Hamza 3	Yusuf	Yusuf 3	Cafer
Hamza 3	-	Yusuf 3	Yusuf 3	Yusuf 3	Hamza	Hamza 3	Mustafa
Yusuf 3	-	İskender 3	İskender 3	İskender 3	İbrahim	İbrahim 3	Rüstem
İskender 3	-	Anber Ağa 3	Anber Ağa 3	Anber Ağa 3	Anber Ağa	Anber Ağa 3	Hüsrev
Rıdvan 2 Nam-1 diğer Ramazan	-	Rıdvan 2 Nam-1 diğer Ramazan	Rıdvan 2 Nam-1 diğer Ramazan	Rıdvan 2 Nam-1 diğer Ramazan	Cafer	Cafer	Süleyman

ve nam-1 diğer Bayezid		ve nam-1 diğer Bayezid	ve nam-1 diğer Bayezid	ve nam-1 diğer Bayezid			
Cafer 2	-	Cafer 2	Cafer 2	Cafer 2	Mustafa	Mustafa	Hüseyin
Kasım 2	-	Kasım 2	Kasım 2	Kasım 2	Rüstem	Rüstem	Mustafa
Anber Ağa 2	-	Mustafa 2	Mustafa 2	Mustafa 2	Hüsrev	Hüsrev	Bayezid
Mustafa 2	-	Rüstem 2	Rüstem 2	Rüstem 2	Süleyman 2	Süleyman	Ahmed
Rüstem 2	-	Hüsrev 2	Hüsrev 2	Hüsrev 2	Hüseyin 2	Hüseyin	Muzaffer
Hüsrev 2	-	Mehmed 2 Nam-1 diğer Mahmud	Mehmed 2 Nam-1 diğer Mahmud	Mehmed 2 Nam-1 diğer Mahmud	Mustafa	Mustafa	Geyvan
Mehmed 2	-	Süleyman 2	Süleyman 2	Süleyman 2	Bayezid	Bayezid	Piyale
Süleyman 2	-	Hasan 2	Hasan 2	Hasan 2	Ahmed	Ahmed	Hasan
Hasan 2	-	Şaban 2	Şaban 2	Şaban 2	Muzaffer	Muzaffer	Hasan
Şaban 2	-	Muzaffer 2	Muzaffer 2	Muzaffer 2	Receb	Receb	Hasan
Muzaffer 2	-	Mustafa 2	Mustafa 2	Mustafa 2	Geyvan	Geyvan	Şadan
Mustafa 2	-	Receb 2	Receb 2	Receb 2	Piyale	Piyale	Ömer
Receb 2	-	Geyvan 2	Geyvan 2	Geyvan 2	Hasan	Hasan	Yusuf
Geyvan 2	-	Piyale 2	Piyale 2	Piyale 2	Hasan diğer	Hasan	İlyas
Piyale	-	Murad	Murad	Murad	Şadan	Hasan	Yahya

2		2	2	2			
Behram 2	-	Yusuf 2	Yusuf 2	Yusuf 2	Ömer	Şadan	Yusuf
Murad 2	-	Hasan 2	Hasan 2	Hasan 2	Yusuf	Ömer	Hasan
Yusuf 2	-	Diğer Hasan 2	Diğer Hasan 2	Diğer Hasan 2	İshak	Yusuf	قیفر
Hasan 2	-	Hüseyin 2	Hüseyin 2	Hüseyin 2	Osman	İshak	Yusuf
Diğer Hasan 2	-	Cafer 2	Cafer 2	Cafer 2	İlyas	Osman	Kaytas
Hüseyin 2	-	Şadan 2 nâm-1 diğer Şâdan	Şadan 2 nâm-1 diğer Şâdan	Şadan 2 nâm-1 diğer Şâdan	Yahya	İlyas	Hüseyin
Cafer 2	-	Ömer 2	Ömer 2	Ömer 2	Hüseyin	Yahya	Murad
Şadan 2 nâm-1 diğer Şâdan	-	Hüseyin 2 nam-1 diğer Mahmud	Hüseyin 2 nam-1 diğer Mahmud	Hüseyin 2 nam-1 diğer Mahmud	Yusuf	Hüseyin	Ferruh
Ömer 2	-	Yusuf 2	Yusuf 2	Yusuf 2	Hasan	Yusuf	Kasım
Hüseyin 2 nam-1 diğer Mahmud	-	İshak 2	İshak 2	İshak 2	قیفر	Hasan	Sefer
Yusuf 2	-	Osman 2	Osman 2	Osman 2	Yusuf	قیفر	Rıdvan
İshak 2	-	İlyas 2	İlyas 2	İlyas 2	Kaytas	Yusuf	Lütfi
Osman 2	-	Hamza 2	Hamza 2	Hamza 2	Hüseyin	Kaytas	Musa
İlyas	-	Yahya	Yahya	Yahya	Murad	Hüseyin	Hürrem

2		2	2	2			
Hamza 2	-	Perviz 2	Perviz 2	Perviz 2	Ferruh	Murad	Hemdem
Yahya 2	-	عبي 2	عبي 2	عبي 2	Kasım	Ferruh	Perviz
Perviz 2	-	Hüseyin 2	Hüseyin 2	Hüseyin 2	Sefer	Kasım	Hürmüz
عبي 2	-	Mahmud 2	Mahmud 2	Mahmud 2	Rıdvan	Sefer	Salih
Hüseyin 2	-	Hüseyin 2	Hüseyin 2	Hüseyin 2	Lütfi	Rıdvan	Hayreddin
		Yusuf 2	Yusuf 2	Yusuf 2	Musa	Lütfi	Çetin?
		Hasan 2	Hasan 2	Hasan 2	Hürrem	Musa	Yunus
		تیغور 2	تیغور 2	تیغور 2	Hemdem	Hürrem	Ramazan
		Kaytas 2	Kaytas 2	Kaytas 2	Perviz	Hemdem	Abdullah
		Piyale 2	Piyale 2	Piyale 2	Hürmüz	Perviz	Mehmed
		Murad 2	Murad 2	Murad 2	Salih	Hürmüz	Hasan
		Ferruh 2	Ferruh 2	Ferruh 2	Hayreddin	Salih	
		Sefer 2	Sefer 2	Sefer 2	Çetin?	Hayreddin	
		Rıdvan 2	Rıdvan 2	Rıdvan 2	Yunus	Çetin?	
		Lütfi 2	Lütfi 2	Lütfi 2	Ramazan	Yunus	
		Musa 2	Musa 2	Musa 2	Abdullah	Ramazan	
		Hürrem 2	Hürrem 2	Hürrem 2	Mehmed	Abdullah	

		Murad 2	Murad 2	Murad 2		Mehmed	
		Perviz 2	Perviz 2	Perviz 2		Müstedam 3	
		Hürmüz 2	Hürmüz 2	Hürmüz 2			
		Salih 2	Salih 2	Salih 2			
		Hayreddin 2	Hayreddin 2	Hayreddin 2			
				Mustafa			